

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ
ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 1
“ Поняття юридичної відповідальності за екологічні
правопорушення ”
(дисципліна “ Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення ”)

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Вступна</i>
Кількість годин:	<i>4 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов'язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття і види екологічних правопорушень
2. Види юридичної відповідальності за екологічні правопорушення
3. Поняття еколого-правової відповідальності та її спеціальні заходи

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.
4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.
5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., No 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. No 36. Ст. 340.

6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., No 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. No 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. No 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. No 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. No 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. No 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. No 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. No 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. No 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. No 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. No 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. No 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. No 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. No No18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. No 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. NoNo 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. No 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. No28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. No 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. No 13-14, No 15-16, No 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. No 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. No 50-51. Ст. 572. 65
17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. No 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. No 45. Ст. 500.
18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. No 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. No 7. Ст. 50.

19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 902-р . Офіційний вісник України. 2014. № 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykhoneva. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.
3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.

4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
- 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.
- 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК.* 2010. № 3 С 118- 122.
- 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних

- ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 97-104.
13. Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія право. № 28. Том 2. 2014. С. 155-158.
14. Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 8. С 75-78.
15. Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С. 104-117.
16. Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С 87-93.
17. Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 21-35.
18. Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С. 135 -147.
19. Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 2. С. 90-105.

- 20.Правдюк А.Л. Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами.*Економіка АПК*. 2018. № 10. С.26 – 39.
- 21.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 11. С. 109 – 124.
- 22.Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С.169 -178.
- 23.Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020.С 158-166.
- 24.Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 5, 2021.С 132-136
- 25.Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 136-138.
- 26.Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 170-182.
- 27.Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 103-105.
- 28.Правдюк А Л, Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe*. 4. 51.2020. P. 57-64.

- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distanse learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.
- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.

40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. <http://sfs.gov.ua/>- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України

<http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1.Поняття і види екологічних правопорушень

Вихідним моментом і необхідною передумовою, по суті, всіх питань юридичної відповідальності вгалузі екології є науковий аналіз поняття і видів екологічного правопорушення.

Правовою основою юридичної відповідальності за екологічні правопорушення слід вважати положення ст. 66 Конституції України про те, що кожний зобов'язаний не завдавати шкоди природі. Невиконання встановленого конституційного екологічного обов'язку зумовлює настання для винної особи несприятливих наслідків правового характеру.

Термін «екологічне правопорушення» вперше на законодавчому рівні був введений у ЗУ від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного

середовища».

Юридична відповідальність в аспекті правового явища досліджувалась з різних позицій. Так, в сучасному правознавстві розрізняють перспективну (або позитивну) та ретроспективну (або негативну) юридичну відповідальність.

Ретроспективна (негативна) юридична відповідальність полягає в закріпленому в законі обов'язку правопорушника зазнавати з боку держави певні негативні наслідки (санкції) за скоєне ним правопорушення, та характеризується наступними ознаками:

- 1) за своєю сутністю є негативною реакцією держави на скоєне правопорушення;
- 2) забезпечується до застосування державним примусом;
- 3) застосовується тільки до суб'єктів, які винні у вчиненні конкретного правопорушення;
- 4) тягне застосування до правопорушника санкцій майнового, особистого чи організаційного характеру

В правовій літературі вирізняють такі цілі юридичної відповідальності:

- 1) компенсація потерпілому (в тому числі фізичним і юридичним особам, державі або іншим суб'єктам) матеріальної і моральної шкоди, яка йому заподіяна правопорушенням;
- 2) профілактика (попередження) правопорушень, яка полягає у такому впливі на свідомість осіб, схильних до скоєння правопорушень, який утримує їх від скоєння правопорушень в майбутньому;
- 3) покарання (відплата) за вчинене правопорушення;
- 4) охорона існуючого правопорядку, у тому числі й у сфері природокористування, при якому дотримуються законодавчі норми стосовно раціонального використання і охорони природних ресурсів.

Зазначені вище цілі юридичної відповідальності надають можливість визначити наступні функції юридичної відповідальності за правопорушення у сфері використання природних ресурсів, охорони

навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки:

1) компенсаційна функція, яка знаходить своє вираження у відшкодуванні заподіяної природним ресурсам, здоров'ю громадян, а в деяких випадках – майну фізичних та юридичних осіб, збитків у разі вчинення екологічного правопорушення. Отже, компенсаційна функція юридичної відповідальності примушує правопорушника виконати свої обов'язки щодо поліпшення якісного стану навколишнього природного середовища;

2) превентивна (попереджувальна) функція має на меті попередження вчинення нових екологічних правопорушень, і тому її слід розглядати як один із засобів запобігання правопорушень;

3) каральна функція в екологічній сфері, яку слід розглядати в якості реакції держави на шкоду, заподіяну існуючому порядку використання природних ресурсів правопорушником. Перш за все, це покарання правопорушника, яке є не чим іншим, як засобом самозахисту суспільства від порушення умов його існування. Таким чином, каральна функція юридичної відповідальності у зазначеній сфері відносин, спрямована на покарання винних осіб, а також на відновлення порушеного стану суспільних відносин у сфері використання та охорони природи, а також забезпечення екологічної безпеки життя і здоров'я людей;

4) стимулююча функція юридичної відповідальності, яка спрямована на дотримання норм і додержання вимог екологічного законодавства і забезпечення екологічної безпеки всіма громадянами та юридичними особами незалежно від форм власності та організаційно-правових форм господарювання ;

5) виховна функція юридичної відповідальності, що реалізується шляхом формування у громадян поваги до екологічного законодавства, підвищення правосвідомості та їх екологічної культури, а також формування у громадян впевненості в стабільності екологічного правопорядку та захищеності їх екологічних прав й інтересів.

Екологічне правопорушення характеризується такими рисами як екологічна спрямованість, екологічна небезпека, екологічна протиправність.

Сутність екологічної спрямованості правопорушення полягає в тому, що поведінка правопорушника спрямована на негативну зміну стану навколишнього природного середовища, порушення правового режиму природних ресурсів та вимог екологічної безпеки. Екологічна небезпека включає не лише ймовірність порушення екологічних інтересів суспільства, але й підвищену небезпеку для існуючих екологічних зв'язків у самих екосистемах.

Екологічна протиправність полягає у повному або частковому невиконанні вимог, ігноруванні правил, закріплених нормами екологічного законодавства.

Таким чином, екологічне правопорушення — це винне протиправне, екологічно небезпечне діяння, яке посягає на встановлений порядок використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та порушує екологічні і пов'язані з ними права людини і вимоги екологічної безпеки. Екологічним законодавством України встановлена відповідальність за правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, Кримінальним кодексом України злочини у галузі екології об'єднані у Розділі VIII «Злочини проти довкілля», який містить понад 20 складів злочинів. Адміністративне законодавство передбачає відповідальність за порушення земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра, охорону атмосферного повітря і тваринного світу, екологічну безпеку. Кодекс України про адміністративні правопорушення містить понад 60 складів екологічних правопорушень, а також відповідальність за них (гл.7).

Усі перераховані правопорушення іменують екологічними тому, що об'єктом посягання є компоненти навколишнього природного середовища.

Але саме екологічне правопорушення володіючи різними властивостями, визначає специфіку відповідної форми відповідальності. Кожне вчинене правопорушення характеризується не тільки об'єктом, на який воно посягало, але і іншими показниками, які включають суб'єктивну, вольову сторону порушення, а також характер наслідків протиправного діяння. Один і той самий об'єкт навколишнього природного середовища може бути предметом різних правопорушень. Це пояснюється змістом цілей, мотивів і іншими вольовими установками суб'єкта правопорушення, якими характеризуються особливості посягання на об'єкт навколишнього природного середовища.

У ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про охорону навколишнього природного середовища, зокрема:

- а) порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- б) порушенні норм екологічної безпеки;
- в) порушенні вимог законодавства України при проведенні екологічної експертизи, в тому числі поданні завідомо неправдивого експертного висновку;
- г) невиконанні вимог державної екологічної експертизи;
- д) фінансуванні і впровадженні у виробництво нових технологій і устаткування без позитивного висновку державної екологічної експертизи;
- е) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;
- є) допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище; ж) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів;
- з) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів;

- і) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- ї) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам;
- й) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів;
- к) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;
- л) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення;
- м) приниженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, посяганні на їх життя і здоров'я.

Законодавством України може встановлюватися відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Так, окремі види порушень екологічного законодавства вказуються у Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Кодекі України про надра, законах «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про охорону атмосферного повітря», «Про природно-заповідний фонд» й інших нормативно-правових актах.

Зазначені порушення екологічного законодавства тягнуть за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність. Вчинення екологічного правопорушення — фактично єдина підстава

юридичної відповідальності в галузі екології. Але неодмінною умовою для притягнення до відповідальності повинна бути також наявність у законі прямої вказівки про застосування відповідних заходів впливу до правопорушника, тобто правовою підставою юридичної відповідальності є правові норми, які закріплюють у галузі екології санкції за недотримання або порушення цих обов'язків. В основу класифікації юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства покладено характер конкретної санкції, яка застосовується за вчинення правопорушення. Згідно з цим критерієм вона поділяється на: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову і дисциплінарну.

2. Види юридичної відповідальності за екологічні правопорушення

Адміністративно-правова відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища настає за адміністративне правопорушення. Загальне поняття адміністративного правопорушення дано в ст.9 КпАП.

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Конкретні склади адміністративних екологічних правопорушень із зазначенням суб'єктів відповідальності, санкцій, правомочностей органів щодо застосування заходів адміністративної відповідальності передбачені в КпАП України (глава VII). Адміністративне законодавство передбачає відповідальність за порушення земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра, охорону атмосферного повітря і тваринного світу, екологічну безпеку. КпАП містить понад 60 складів екологічних правопорушень, а також відповідальність за них.

Причому склади адміністративних правопорушень у галузі охорони природи та використання природних ресурсів конкретизовані стосовно практично кожного об'єкта природи:

- правопорушення в галузі охорони і використання земель:** псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст.52), порушення правил використання земель (ст.53), самовільне зайняття земельної ділянки (ст.53–1), приховування або перекручення даних земельного кадастру (ст.53–2), зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу (ст.53–3), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст.53–4), порушення строку видачі державного акта на право власності на земельну ділянку (ст.53–5), порушення законодавства про Державний земельний кадастр (ст.53–6), несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст.54), самовільне відхилення від проектів землеустрою (ст.55), знищення межових знаків (ст.56);
- правопорушення в галузі охорони і використання надр:** порушення права державної власності на надра (ст.47), порушення вимог щодо охорони надр (ст.57), порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст.58);
- правопорушення в галузі охорони і використання вод:** порушення права державної власності на води (ст.48), порушення правил охорони водних ресурсів (ст.59), порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення (ст.59-1), порушення правил водокористування (ст.60), пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв (ст.61), невиконання обов'язків по реєстрації в суднових документах операцій із шкідливими речовинами і сумішами (ст.62);
- правопорушення в галузі охорони і використання лісів:** порушення права державної власності на ліси (ст.49), незаконне використання земель державного лісового фонду (ст.63), порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини,

заготівлі живиці (ст.64), незаконна порубка лісу, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст.65), знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст.65-1), здійснення лісових користувань не у відповідності із метою та вимогами, передбаченими у лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст.67), порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини (ст.68), пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду (ст.69), самовільне сінокосіння і випасання худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст.70), введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст.71), пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками (ст.72), засмічення лісу відходами (ст.73), знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (ст.74), знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах (ст.75), знищення корисної для лісу фауни (ст.76), порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст.77), самовільне випалювання сухоїрослинності або її залишків (ст.77-1);

– ***правопорушення в галузі охорони атмосферного повітря:*** порушення порядку здійснення викидузабруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст.78), порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст.78-1), недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд (ст.79), випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст.80), експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст.81);

– правопорушення в галузі охорони і використання тваринного та рослинного світу: порушення правил використання об'єктів тваринного світу(ст.85), виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу (85-1), експлуатація наводних об'єктах водозабірних споруд, не обладнаних рибозахисним обладнанням (86-1), порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (87), незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (88), порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (88-1).

В окрему групу можна виділити адміністративні екологічні правопорушення в галузі екологічної безпеки, зокрема: допущення наднормативних викидів і скидів забруднюючих речовин (ст.59-1, 78), створення, виробництво, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідація, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст.90-1), впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст.91-1), відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (ст.91-4), порушення правил і норм з ядерної та радіаційної безпеки при використанні джерел іонізуючого випромінювання (ст.95).

Суб'єктами адміністративних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища можуть бути тільки громадяни і посадові особи. Останні підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням встановлених правил у галузі охорони природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків (ст.14 КпАП). Однак, адміністративна відповідальність має місце у межах позаслужбового підпорядкування.

Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення застосовується за рішенням місцевих рад та їх адміністративних комісій, посадовими особами спеціальних органів охорони навколишнього природного середовища або санітарного нагляду. ***Тобто, суб'єктом, який приймає рішення, тут виступає не лише суд, але і органи виконавчої влади.*** Адміністративні комісії при виконавчих органах сільських, селищних, міських рад вирішують усі справи про адміністративні правопорушення, за винятком віднесених кодексом до відання інших органів (посадових осіб). Кодекс України про адміністративні правопорушення чітко визначає органи (посадові особи), які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення в галузі екології. Якщо при розгляді справи орган (посадова особа) дійде висновку, що в порушенні є ознаки злочину, він передає матеріали прокурору, органу попереднього слідства або дізнання (ст.253 КпАП).

Порядок провадження у справах про адміністративні екологічні правопорушення встановлений розділом IV КпАП України. У справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218 – 221 КпАП, протоколи про правопорушення мають право складати уповноважені на те посадові особи: органів рибоохорони (статті 85, 85-1, 88-1); органів мисливського господарства (статті 85, 85-1, 88-1); органів Мінекології (статті 85, 85-1, 88, 88-1, 88-2, 90, 91); посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад (статті 78 – 84 (крім порушень санітарно–гігієнічних правил і норм по охороні атмосферного повітря, а також правопорушень, пов'язаних з перевищенням нормативів рівня шуму, утворюваного автотранспортними засобами під час роботи). У справах про адміністративні правопорушення, розгляд яких віднесено до відання органів, зазначених у статтях 222 – 244-8 КпАП, протоколи про правопорушення мають право складати уповноважені на те посадові особи цих органів.

Крім того, протоколи про адміністративні правопорушення мають право складати:

- ✓ член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону (статті 65, 66, 70, 73, 77, 82, 89, 90-1);
- ✓ громадський лісовий інспектор (статті 63, 64 – 70, 73, 77);
- ✓ громадський мисливський інспектор (стаття 91-2 в частині порушення правил полювання);
- ✓ громадський інспектор органів рибоохорони (стаття 91-2 в частині порушення правил рибальства і охорони рибних запасів);
- ✓ громадський інспектор з охорони довкілля (статті 65-1, 77, 77-1, 78, 82, 89 (щодо диких тварин), статті 91-2, 153);
- ✓ посадові особи підприємств, установ і організацій, що здійснюють охорону, використання і відтворення тваринного світу;
- ✓ посадові особи органів внутрішніх справ (частина перша статті 59 (про правопорушення, вчинені в межах санітарних зон, джерел водопостачання), частина перша статті 61 (щодо пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв), статті 77-1).

Протокол не складається в разі вчинення адміністративних екологічних правопорушень, передбачених статтями 70, 73, 77, якщо розмір штрафу не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо особа не оспорує допущене порушення і адміністративне стягнення, що на неї накладається.

Протоколи не складаються і в інших випадках, коли відповідно до закону штраф накладається і стягується, а попередження оформляється на місці вчинення правопорушення (ст.258КпАП). Справа про адміністративне екологічне правопорушення розглядається за місцем його вчинення або за місцем проживання порушника у 15–денний строк з дня одержання відповідним державним органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про правопорушення та інших матеріалів справи. Рішення у справі приймається у формі постанови про накладення

адміністративного стягнення, або постанови про застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників, або постанови про закриття справи.

Адміністративне законодавство передбачає такі заходи адміністративного впливу за екологічні правопорушення: попередження, штраф, конфіскація заборонених знарядь полювання або рибальства, незаконно добутої продукції; позбавлення права займатися певним видом діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів. Стягнення адміністративного штрафу не звільняє винну особу від обов'язку відшкодувати заподіяні збитки.

Кримінально-правова відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища настає за екологічний злочин. Екологічні злочини — це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на екологічну безпеку, тобто на об'єкти навколишнього природного середовища, раціональне використання та охорона яких забезпечують нормальні умови життєдіяльності людей і задоволення їхніх матеріальних і духовних потреб.

Екологічним злочинам притаманний ряд основних ознак:

по-перше, вони є суспільно небезпечними діяннями;

по-друге, високий ступінь суспільної небезпеки цього виду злочинів зумовлений тим, що об'єктом посягання є екологічна безпека, якість навколишнього природного середовища, екологічні права громадян, а внаслідок їх вчинення заподіюється шкода або створюється загроза життю та здоров'ю людини, а також природним екологічним системам, атмосферному повітрю, землі, її надрам, водам, лісам, тваринному і рослинному світу, генетичному фонду, природним ландшафтам;

по-третьє, екологічні злочини є протиправними, і вони заборонені кримінальним законом.

Поняття екологічного злочину розкривається через його складові елементи: об'єкт і об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Родовим об'єктом екологічних злочинів є охоронювані кримінальним законом

природоохоронні, природоресурсні та антропоохоронні відносини, які охоплюють санітарно-гігієнічний захист населення, поліпшення стану довкілля, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану об'єктів навколишнього природного середовища.

Таким чином, екологічні злочини посягають на два родових об'єкти — навколишнє природне середовище як сукупність природних та природно-соціальних умов та процесів та екологічну безпеку як певний оптимальний стан природного середовища, що забезпечує йому і людині сприятливі (нормальні) умови для життєдіяльності та розвитку.

Предметом екологічного злочину виступають різноманітні об'єкти природного та природно-соціального характеру (тобто об'єкти, які створені чи змінені людиною, але які зберігають екологічні зв'язки з біосферою).

Об'єктивна сторона екологічного злочину включає три умови:

- ✓ суспільно небезпечне діяння, яке полягає у знищенні (пошкодженні) або захопленні (привласненні) об'єктів природи чи ін. порушенні порядку користування ними;
- ✓ заподіяння шкоди природному середовищу або реальна загроза її заподіяння;
- ✓ наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою порушника і результатом, який настав.

У багатьох складах екологічних злочинів обов'язковою ознакою є певний спосіб посягання, знаряддя і засоби вчинення злочину, *наприклад, підпал чи загальнонебезпечний спосіб знищення лісових масивів*; заборонені знаряддя і способи, що застосовуються при незаконному полюванні тощо. Суб'єктами екологічних злочинів є фізичні осудні особи у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Цей вік для всіх екологічних злочинів настає з 16 років.

Суб'єктом екологічного правопорушення можуть бути фізичні особи, у тому числі посадові особи та особи, які виконують організаційно-господарські та організаційно-розпорядчі функції, а також юридичні особи.

Суб'єктивна сторона екологічного злочину характеризується тим, що кримінальний закон передбачає обидві форми вини — *навмисну і необережну*.

Причому є злочини, які передбачають тільки навмисну вини — знищення лісових масивів, вчинене шляхом підпалу, незаконна порубка лісу, полювання, рибний, звіриний або інший водний добувний промисел тощо. Є такі склади злочинів, які набувають екологічного значення лише тоді, коли при їх вчиненні завдається шкода оточуючому природному середовищу.

До них належать, зокрема, забруднення або псування земель та деякі інші злочини.

Кримінальним кодексом України злочини у галузі екології об'єднані у Розділі VIII «Злочини проти довкілля», який містить 19 наступних складів злочинів: порушення правил екологічної безпеки (ст.236), невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст.237), приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст.238), забруднення або псування земель (ст.239), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст.239-1), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст.239-2), порушення правил охорони надр (ст.240), забруднення атмосферного повітря (ст.241), порушення правил охорони вод (ст.242), забруднення моря (ст.243), порушення законодавства про континентальний шельф України (ст.244), знищення або пошкодження лісових масивів (ст.245), незаконна порубка лісу (ст.246), порушення законодавства про захист рослин (ст.247), незаконне полювання (ст.248), незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст.249), проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст.250), порушення ветеринарних правил (ст.251), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст.252).

проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст.253), безгосподарське використання земель (ст.254).

Крім того, до екологічних злочинів за наявності заподіяння екологічної шкоди можна також віднести: незаконне поводження з радіоактивними матеріалами(ст.265), погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали (ст.266), порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст.267), порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст.270), порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст.272), порушення правил ядерної та радіаційної безпеки (ст.274), жорстоке поводження з тваринами (ст.299), порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст.326), екоцид (ст.441). Дисциплінарна відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища застосовується до винних осіб за наявності в їх діях складу дисциплінарного правопорушення. Підставою дисциплінарної відповідальності в галузі екології є невиконання або неналежне виконання працівником своїх обов'язків, результатом яких є порушення вимог екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Суб'єктами дисциплінарної відповідальності можуть бути працівники, до обов'язків яких входить виконання планів і заходів з охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Дисциплінарна відповідальність застосовується в порядку підлеглості чи на підставі правил внутрішнього трудового розпорядку підприємств і організацій. Таким чином, заходи дисциплінарної відповідальності містяться в актах, що регулюють працю працівників і службовців. Законодавство не встановлює конкретного переліку дисциплінарних проступків у галузі екології, за які настає дана

відповідальність, як це має місце щодо адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Так, до підстав цієї відповідальності можна віднести порушення, перераховані у ст.68 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ст.65 КпН України, ст.110 ВК України, ст.40 ЗУ «Про рослинний світ», ст.81 ЗУ «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» та деякими іншими.

Для застосування даного виду відповідальності характерними є такі ознаки:

- дисциплінарна відповідальність у галузі екології настає лише за екологічні правопорушення, вчинені працівником у процесі виконання ним своїх трудових обов'язків, встановлених службовими правилами, статутами, положеннями, правилами внутрішнього трудового розпорядку;

- дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення може бути застосована до правопорушника лише адміністрацією підприємства або керівництвом фірм, крім керівників структурних підрозділів і головних спеціалістів, які не належать до адміністрації;

- дисциплінарне стягнення може накладатися на правопорушника незалежно від настання екологічних наслідків, лише за формальним складом, за одним лише фактом вчинення правопорушення; - для дисциплінарної відповідальності, в тому числі й у галузі екології, характерна спрощена процедура її застосування, тобто адміністрація підприємства, де працює працівник-суб'єкт правопорушення, має право застосовувати дисциплінарне стягнення до нього лише на підставі його пояснення, без наявності обов'язкових, наприклад, для застосування кримінальної чи адміністративної відповідальності в галузі екології протоколів, складених за участю понятих, речових доказів тощо.

Таким чином, умовами настання дисциплінарної відповідальності є: протиправність; наявність вини працівника; професійна правосуб'єктність в екологічній галузі; невиконання чи неналежне виконання екологічних вимог,

які становлять коло службових професійних обов'язків правопорушника. **Види дисциплінарних стягнень, що передбачені КЗпП України,** — це догана та звільнення з посади. Законодавством про дисциплінарну відповідальність, статутами і положеннями для окремих категорій працівників можуть бути передбачені й інші дисциплінарні стягнення. Зокрема, Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України, затв Указом Президії Верховної Ради УРСР від 29 липня 1991 р., передбачає наступні види дисциплінарних стягнень для осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ: зауваження, догана, сувора догана, затримка у присвоєнні чергового спеціального звання або поданні до його присвоєння на строк до одного року, попередження про неповну посадову відповідність, пониження у посаді, пониження у спеціальному званні на один ступінь, і нарешті звільнення з органів внутрішніх справ (п.15)

Майнова відповідальність за екологічні правопорушення і відшкодування екологічної шкоди. Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів (ст.68 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»). Таким чином, законодавство України передбачає відшкодування підприємствами, установами, організаціями і громадянами збитків, заподіяних внаслідок порушення екологічного законодавства.

NB. Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі (ч.1 ст.69 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»). Відшкодування шкоди, спричиненої екологічним правопорушенням, виступає як майнова відповідальність за вчинення екологічного правопорушення, в результаті якого завдається майновій шкоди навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб, життю чи здоров'ю громадян. Ця особливість відображена у ряді нормативно-правових актів, які

встановлюють порядок визначення розмірів шкоди, завданої екологічними правопорушеннями. Зокрема, у ч.2 ст.69 Закону, вказується, що крім відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, яка підлягає компенсації в повному обсязі, особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

Майнова відповідальність за екологічні правопорушення — це вид юридичної відповідальності, яка передбачає виконання фізичними і юридичними особами обов'язку щодо компенсації шкоди навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб, життю чи здоров'ю громадян, заподіяної порушенням екологічного законодавства або екологічних та інших прав громадян.

Підставою майнової відповідальності є, насамперед, наявність шкоди.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, охоплює всю сферу взаємодії людини (суспільства) і навколишнього природного середовища, а через неї, у силу існуючого взаємозв'язку, здоров'я людини, матеріальні цінності суспільства. Звідси поділ шкоди, спричиненої екологічним правопорушенням на екологічну, економічну та антропогенну.

Економічна шкода – це шкода, завдана майновим правам чи інтересам власника або природокористувача. Вона пов'язана зі знищенням, пошкодженням матеріальних цінностей або з неотриманням передбачуваного доходу (наприклад, втрата врожаю внаслідок забруднення ґрунту і неможливість подальшого сільськогосподарського використання земельних угідь). Даний вид шкоди носить цивільно-правовий характер. Вона відшкодовується за правилами ЦК України.

Екологічна шкода – це шкода, спричинена не конкретному природокористувачу, а навколишньому природному середовищу. Екологічна

шкода може проявлятися у різних формах — забруднення навколишнього природного середовища, виснаження окремих природних ресурсів, руйнування екологічних зв'язків і систем та ін. Екологічна шкода також може бути завдана і внаслідок дії стихійних сил природи (повені, землетруси тощо). Особливість екологічної шкоди полягає у тому, що більшості випадків така шкода є непоправною або відносно відновлюваною, оскільки відтворення компонентів природи пов'язано з довготривалим періодом.

Екологічна шкода, як правило, належить до категорії позадоговірних (деліктних) зобов'язань.

Структура даної шкоди утворюється з двох самостійних частин:

I частина складається з вартості матеріально-грошових затрат на природоохоронні заходи, на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища. За своїм призначенням вона близька до того, що називається дійсною шкодою. Відшкодування цієї частини спрямоване на повернення власнику тих засобів, які він витратив на організацію охорони навколишнього природного середовища і раціональне використання його ресурсів.

II частина шкоди включає втрати у навколишньому природному середовищі, що сталися в результаті виключення життєво важливих функції окремих її елементів.

Такі втрати, будучи невідтворюваними, не підлягають грошовій оцінці. Тому вимога відшкодування шкоди навколишньому природному середовищу в частині цих втрат носить не компенсаційний, а каральний і попереджувальний характер.

Антропогенна шкода — це шкода, яка прямо чи опосередковано завдана життю і здоров'ю людей. Чинне законодавство не містить легального визначення шкоди здоров'ю громадян, викликаній негативним впливом на навколишнє природне середовище. Для того, щоб відрізнити шкоду, заподіяну здоров'ю людей від шкоди, що завдається довіклію,

природним об'єктам, тобто в прямому розумінні «екологічної», в науковій літературі її називають «екогенною» або «антропогенною» шкодою.

Екогенна шкода виражається у смерті, хворобі, іншому розладі здоров'я, негативних змінах у генетичній програмі людини. На практиці усі три види шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням, інколи так тісно переплітаються, що складно відокремити екологічну шкоду від інших форм шкоди. *Наприклад, порушення протипожежних правил при здійсненні збору зернових, що потягло за собою пожежу, яка перекинулася на сусідній лісовий масив, потягло виникнення як екологічної, так і звичайної майнової шкоди.*

Підсумовуючи загальні і особливі ознаки шкоди, можна зробити висновок, що для шкоди, завданої екологічним правопорушенням, характерні такі ознаки:

- 1) об'єкт цієї шкоди, який може бути трьох видів:
 - а) навколишнє середовище**, в якому можна виділити три складові елементи: об'єкти природи, природні комплекси і навколишнє природне середовище на певній території. *Наприклад, псуванням ґрунтового покриву наноситься екологічна шкода земельній ділянці як об'єкту природи; допускаючи самовільне зведення споруд на території заповідника, наноситься шкода йому як природному комплексу, порушується екологічний режим на його території: коцентованим розміщенням антропогенних об'єктів на невеликій ділянці наноситься шкода навколишньому середовищу через перевищення гранично допустимих рівнів антропогенного впливу на нього;*
 - б) майно, яке знищується чи пошкоджується** в результаті вчинення екологічного правопорушення. Так, через порушення правил надрокористування (добування корисних копалин) і деформаційних процесів, які виникли в результаті цього, спровокувавши землетрус, руйнується частина споруд через пожежі обумовлені наведеними обставинами;
 - в) особа, її особисті, економічні, соціальні та інші права і інтереси.** *Наприклад, через забруднення навколишнього середовища виникають хвороби*

у цілком здорових людей: через загазованість і автомобільний шум на вулицях міст люди позбавлені можливості повноцінного відпочинку у своїх квартирах; через радіоактивне зараження території люди вимушені переїжджати на нове місце проживання, що спричиняє великі збитки з переїзду і облаштування нового місця.

2) Особливості протиправної поведінки, якою заподіяна шкода перерахованим об'єктам.

Можна виділити наступні різновиди такої поведінки:

а) правопорушення, вчинені у сфері природокористування з заподіяння екологічної шкоди людині і природі. Наприклад, проведення меліоративних робіт з порушенням природоохоронних правил, в результаті яких відбулось висушення чи засолення ґрунтів; порушення протипожежних правил у лісах, що потягло за собою виникнення лісових пожеж; недотримання лімітів забору води з водоймища, що потягло за собою його виснаження та ін;

б) правопорушення, вчинені поза сферою природокористування, але в результаті їх вчинення завдається екологічна шкода. До їх числа можна віднести експлуатацію промислових підприємств без очисних споруд, що потягло забруднення навколишнього середовища. Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що шкода, заподіяна екологічним правопорушенням, виражається, як правило, у трьох формах: екологічній, економічній і екогенній. Кожна з цих форм шкоди відшкодовується за правилами, які регулюються екологічним, санітарним і цивільним законодавством. В залежності від того, чи заподіяна шкода при виконанні трудових обов'язків або поза ними, майнову відповідальність поділяють на цивільно-правову і матеріальну (трудова). У випадку заподіяння працівником шкоди в результаті виконання ним трудових обов'язків він несе матеріальну відповідальність згідно норм трудового законодавства. Крім того, ст.1172 ЦК України вказує на відповідальність організації за шкоду, заподіяну з вини її працівників: «юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових)

обов'язків». Відповідальність організацій за шкоду, заподіяну з вини її працівників, має для екологічних відносин особливе значення. Вона є гарантією відшкодування збитків, завданих об'єкту навколишнього природного середовища, оскільки громадянин–правопорушник часто виявляється неспроможним це зробити через матеріальні обставини.

Можна виділити такі форми цивільно-правової відповідальності, що можуть бути застосовані за екологічне правопорушення:

1) *Визнання правочину недійсним* з підстав, вказаних у ЦК України й інших правових актах. Згідно ст. 215 ЦК України, підставою недійсності правочину є суперечність змісту правочину цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). Так, ст.4 КпН встановлено, що надра є виключною власністю народу України і надаються тільки у користування. Угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності народу України на надра, є недійсними.

2) *Відшкодування завданої шкоди, яка впливає із договірних відносин.*

3) *Відшкодування завданої шкоди, яка виникла із позадоговірних відносин.*

У даному випадку збитки відшкодовуються за самим фактом вчинення правопорушення. У системі правових заходів охорони навколишнього природного середовища особливе місце посідає відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної екологічної небезпеки, яка впливає із ст.1187 ЦК України (особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого) та ч.3 ст.69 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.).

Законодавство України визначає поняття «джерело підвищеної небезпеки» та об'єкт підвищеної небезпеки». С.1187 ЦК України, під джерелом підвищеної небезпеки розуміє діяльність, пов'язану з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утримання диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. Правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямованої на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків визначаються ЗУ від 18 січня 2001р. «Про об'єкти підвищеної небезпеки».

Згідно ст.1 Закону, об'єкт підвищеної небезпеки — об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин, чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Проблема. Поняття «джерело підвищеної екологічної небезпеки» законодавством України не визначено. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. із зм. затверджено Перелік видів діяльності і об'єктів, що являють собою підвищену екологічну небезпеку. Ст.13 ЗУ «Про екологічну експертизу» для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку встановлена вимога обов'язкового здійснення державної екологічної експертизи. Визначення, закладені у цих нормативно-правових актах, є неповними і не відображають усієї небезпеки, яка на сьогодні загрожує людству. Як називає їх Я.Лазаренко — «суперджерела підвищеної екологічної небезпеки». На сучасному етапі

техногенної цивілізації ДПЕН (джерело підвищеної екологічної безпеки) можуть бути різні об'єкти, пов'язані з людською діяльністю. Протягом останніх років гідроекологічний стан озера Сиваш — унікального природного об'єктаміжнародного значення — катастрофічно погіршився внаслідок підтоплення ґрунтів регіону прісними водами Північно-Кримського каналу. Останній завдавав і продовжує завдавати істотну шкоду природному середовищу регіону. Через помилки у проектуванні, будівництві і експлуатації каналу значна частина води, яка надходить, фільтрується в ґрунт, що призводить до підтоплення населених пунктів двох областей, внаслідок чого заболочуються землі, триває їх деградація. Отже зазначений канал слід вважати ДПЕН. Взаємодія людини з об'єктом, внаслідок чого він стає щодо довкілля ДПН, так само як і спосіб негативного впливу на природу, для визначення його такого значення не має. Основним критерієм є те, що тільки «завдяки» людині він став ДПЕН. Сьогодні саме суперджерела ПЕН завдають найсуттєвішої шкоди природному середовищу, кількість яких зростає, через що вірогідність їх негативного впливу на довкілля теж збільшується. Викликають інтерес суперджерела ДПЕН, створені природою. Йдеться, зокрема, про карпатські ліси, екологічні функції яких широко відомі. Однією з них є втримання інтенсивного танення снігу, а отже, й інтенсивного стоку води, в тому числі і під час великих дощів, притаманних цьому регіону. Сьогодні карпатські ліси як в плановому, так і позаплановому порядку зведені нанівець і продовжується їх знищення. Карпатські гори не можуть затримувати танення снігу, стік води під час дощів, яка набираючи велику потужність, руйнує на своєму шляху усе, затоплюючи населені пункти. При заподіяній шкоди природним об'єктам не завжди можна визначити реальні збитки. Тому важливе значення при обчисленні збитків відводиться наперед визначеним правилам і порядку обчислення розміру заподіяної шкоди, зокрема таксам. *На застосуванні такс, зокрема, ґрунтується*, відшкодування шкоди, завданої знищенням лісу, незаконним полюванням і рибальством, знищенням і пошкодженням дерев та інших

зелених насаджень у містах і селищах. Такси встановлюються нормами екологічного законодавства за кожним видом природного ресурса. Зокрема, Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 21 квітня 1998 р.;

Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного полювання (збирання) або знищення цінних видів риб та інших об'єктів водного промислу, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р.;

Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 3 липня 1995 р. із змінами від 29 березня 2002 р.;

Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р.;

Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України), затв. наказом Мінприроди України та Держкомлісгоспу України від 18 липня 2007 р. та ін.

Такса — це умовна одиниця обчислення шкоди, розмір якої вказує на те, як вона співставляється з державними розцінками.

При цьому включають відповідну частку затрат державних засобів на охорону конкретного виду природного об'єкта, якому нанесено шкоду, і суму грошових засобів, яка стягується понад цей розмір за вчинене правопорушення. Розмір такси перевищує державні відпускні ціни, встановлені для експлуатації відповідних природних об'єктів. Це пояснюється тим, що поряд із вартістю дійсної шкоди, яка обчислюється за витратами держави на утримання,береження, покращення природних ресурсів, розмір такси включає штрафну суму, яка стягується за втрати у

природному середовищі. Таким чином, розмір такси залежить від витрат, які зробила держава в зв'язку з доглядом за конкретними природними об'єктами, від їх цінності, важливості виконуваних ними функцій, можливості чи, навпаки, неможливості їх відновлення тощо; до розміру шкоди, яка обчислюється за встановленими таксами, включаються витрати держави з відновлення, відтворення і покращення природних ресурсів, яким була заподіяна шкода, а також штрафні суми, які накладаються на порушника природоохоронного законодавства. Відповідно, таксовий принцип обчислення має як компенсаційний, так і штрафний характер. Враховуючи специфіку екологічної шкоди (можливість прояву її наслідків через певні проміжки часу), методика її розрахунку спирається на сам факт вчинення екологічної шкоди, а не на наслідки її прояву.

У разі відсутності такси за окремим видом природного об'єкта, може бути застосований один із наступних способів обчислення шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями:

- нормативний – визначення розмірів плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища на підставі затверджених нормативів плати;
- розрахунковий – обчислення збитків, заподіяних природним ресурсам і народному господарству порушенням правил на підставі методик та інших розрахунків. Наприклад, з метою визначення розмірів шкоди, яка підлягає стягненню у випадках, коли порушено атмосфероохоронне законодавство, Мінприроди 10 грудня 2008 р. затвердило Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, 20 липня 2009 р.

Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів. Майнова відповідальність за шкоду, заподіяну рибним

запасам, може обчислюватися як за допомогою таксового і розрахункового способів, так і за методиками. Так, громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, винні в незаконному добуванні (збиранні) або знищенні цінних видів риб та інших об'єктів водного промислу, несуть відповідальність згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р., якою затверджені такси для обчислення розміру відшкодування зазначених збитків. Юридичні та фізичні особи (підприємці), у тому числі іноземні, які завдали збитки рибному господарству України унаслідок незаконного (з порушенням правил рибальства і охорони водних живих ресурсів) добування або знищення запасів водних живих ресурсів у територіальних та внутрішніх водах, на континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні країни, відшкодовують їх у порядку, визначеному Методикою розрахунків збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони рибних запасів, затвердженою наказом Мінприроди та Мінагрополітики України від 12 липня 2004 р. Збитки, заподіяні рибному господарству внаслідок забруднення рибогосподарських водойм стічними водами та шкідливими речовинами, обчислюються відповідно до Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, затвердженої наказом Мінекобезпеки України від 18 травня 1995 р. Якщо порядок відшкодування збитків екологічним законодавством не регулюється, застосовуються загальні положення цивільного законодавства про відшкодування шкоди. Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ст. 1166 ЦК України).

Незаконно добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція

підлягають безоплатному вилученню, а знаряддя правопорушення — конфіскації. Одержані від їх реалізації доходи спрямовуються в республіканський АРК і місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища.

3. Поняття еколого-правової відповідальності та її спеціальні заходи

До найефективніших правових засобів зміцнення екологічного правопорядку належать заходи юридичної відповідальності, які застосовуються до осіб, виних у порушенні екологічного законодавства. Правовий інститут відповідальності є обов'язковим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин. Він спрямовує поведінку правозобов'язаного суб'єкта і уповноваженої особи до належної поведінки. Способи і заходи такого спонукання різноманітні. Вся їхня сукупність складає загальноправову категорію юридичної відповідальності. Крім того існують міжгалузеві, галузеві та інші її види.

Правова доктрина найчастіше розглядає декілька основних видів юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, майнову види відповідальності. Однак, у науковій літературі обговорюється існування і інших видів відповідальності. Наприклад, заходи відповідальності, які застосовуються до порушників законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, подекуди розглядаються як еколого-правова відповідальність.

Потреба у розробці нової форми юридичної відповідальності — еколого-правової відповідальності виникла в кінці 70-х на початку 80-х рр. ХХ століття у зв'язку з погіршенням стану навколишнього природного середовища. Одним із перших науковців, які звернули увагу на необхідність виділяти дану форму юридичної відповідальності став професор В.В.Петров, висловивши думку, що еколого-правова відповідальність — це комплексний міжгалузевий інститут різних галузей права, що складається з двох груп норм і відповідних правовідносин: а) які виникають з приводу порушення норм

природоохоронного законодавства; б) які тривають у зв'язку із застосуванням санкцій (кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності) за допущені порушення. У подальшому науковець дійшов висновку, що еколого-правова відповідальність — це комплексний міжгалузевий інститут екологічного права, оскільки він охоплює норми різних галузей права, володіючи при цьому внутрішньою єдністю. На його думку, якщо за правопорушення в галузі екології застосовуються традиційні види відповідальності, а саме: кримінальна, адміністративна, майнова чи дисциплінарна, то, на його думку, сукупність вказаних видів відповідальності можна назвати еколого-правовою відповідальністю. У сучасній правовій літературі проблематиці еколого-правової відповідальності приділяється достатньо багато уваги як з боку науковців, так і практиків. Проблема. Існує багато поглядів щодо правової природи такого виду юридичної відповідальності як еколого-правова відповідальність — від цілковитого заперечення існування даного правового інституту до його абсолютного визнання як самостійного правового інституту. В юридичній літературі обґрунтовується самостійність еколого-правової відповідальності з таких підстав:

«по-перше, зазначений вид юридичної відповідальності відповідає всім загальним ознакам, які притаманні усім видам юридичної відповідальності, *по-друге*, існують обставини, які підкреслюють особливості юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.» Кожна форма юридичної відповідальності забезпечує реалізацію норм певної галузі матеріального права, якою і передбачені відповідні види правопорушень і санкції за їх вчинення. Тобто юридична відповідальність втілюється у певній процесуальній формі, зокрема, шляхом встановлення об'єктивного факту вчинення правопорушення. Серед додаткових підстав для існування концепції відповідальності по екологічному праву виділяють такі її ознаки як самостійний об'єкт правовідносин відповідальності, засоби покарання, порядок їх реалізації і результат правовідносин відповідальності.

Особливості спеціальної еколого-правової відповідальності проявляються і у спеціальних заходах відповідальності. У більшості це організаційні заходи впливу на порушників екологічного законодавства.

До таких спеціальних заходів еколого-правової відповідальності можна віднести:

1. Обмеження права природокористування. Відповідно до ст.57 КУпН, «у разі порушення вимог в галузі охорони надр користування надрами може бути обмежено, тимчасово заборонено (зупинено) або припинено центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, або іншим державним органом, уповноваженим на застосування таких заходів реагування, в порядку, встановленому законодавством».
2. Обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ та організацій у разі порушення ними екологічного законодавства, що є важливим заходом реагування органів контролю на порушення екологічного законодавства, порядок здійснення якого визначено постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р. Цей порядок визначає правові основи прийняття рішення обмеження, тимчасову заборону чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Діяльність підприємств, що здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, може бути:

обмежена – на певний період (до виконання необхідних природоохоронних заходів) встановлюються зменшені обсяги викидів і скидів забруднюючих речовині розміщення відходів в цілому по підприємству чи окремих його цехах (дільницях) і одиницях обладнання;
тимчасово заборонена (зупинена) – до виконання необхідних

природоохоронних заходів – зупиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання;

припинена – повністю припиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання. При тимчасовій забороні (зупиненні) чи припиненні діяльності підприємств забороняються всі викиди і скиди забруднюючих речовин і розміщення відходів по підприємствах в цілому чи окремих їх цехах (дільницях) і одиницях обладнання.

Підставою для припинення діяльності підприємств є систематичне перевищення ними лімітів використання природних ресурсів, порушення екологічних нормативів та екологічних стандартів, що не можуть бути усунуті з технічних, економічних чи інших причин.

Не допускаються термінові тимчасова заборона (зупинення) чи припинення діяльності підприємства, якщо це може призвести до виникнення аварійної ситуації.

Можливість застосування такої санкції передбачена і спеціальним законодавством. *Так, ст.14 ЗУ «Про охорону атмосферного повітря»* вказує на те, що діяльність, пов'язана з порушенням умов і вимог щодо викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів на нього, передбачених дозволами, може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена) або припинена.

3. Припинення права природокористування у випадках порушення природокористувачами норм, правил і інших вимог. Так, згідно зі ст. 27 ЗК України право користування земельною ділянкою чи її частиною припиняється у разі використання земельної ділянки способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів, їх хімічного і радіоактивного забруднення, погіршення екологічної обстановки.

Ст.55 ВК України, передбачено, що право юридичних та фізичних осіб на спеціальне водокористування припиняється у разі порушення умов спеціального водокористування та охорони вод; систематичного невнесення збору в строки, визначені законодавством.

4. Позбавлення права природокористування, якщо подальше використання природних ресурсів може завдати шкоди навколишньому природному середовищу.

Згідно ст.27 КУпН, землевласники і землекористувачі можуть бути позбавлені права видобування корисних копалин місцевого значення, торфу і прісних підземних вод та права користування надрами для господарських і побутових потреб у разі порушення ними порядку і умов користування надрами на наданих їм у власність або користування земельних ділянках місцевими радами або іншими спеціально уповноваженими органами в порядку, передбаченому законодавством України.

5. Невідшкодування затрат, які порушник вклав у природний об'єкт за період самовільного використання. Так, згідно ст.99 ЛК України, самовільно зайняті земельні ділянки лісового фонду повертаються за їх належністю без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними. Приведення земельних ділянок лісового фонду у придатний для ведення лісового господарства стан, включаючи знесення будівель і споруд, провадиться підприємствами, установами, організаціями і громадянами, які самовільно зайняли ці ділянки, або за їх рахунок.

6. Покладення обов'язку на порушника провести роботи з відновлення порушеного об'єкта за власний кошт. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. No 1098 передбачено порядок визначення розміру збитків, завданих унаслідок не проведення робіт з рекультивації порушених земель.

Норми спеціальної відповідальності за екологічні правопорушення, як бачимо, розпорошені у різних нормативно-правових актах. Спеціальна відповідальність застосовується у випадках, особливо передбачених законом, і з метою припинення порушень правил охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та вимог забезпечення екологічної безпеки.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ

ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 2

“Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення”

**(дисципліна “Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення”)**

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Ознайомча</i>
Кількість годин:	<i>2 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов'язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- 1. Основні положення адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення**
- 2. Загальна характеристика адміністративного судочинства**

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов.Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.
4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.
5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., No 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. No 36. Ст. 340.

6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., No 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. No 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. No 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. No 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. No 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. No 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. No 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. No 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. No 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. No 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. No 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. No 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. No 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. No No18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. No 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. NoNo 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. No 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. No28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. No 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. No 13-14, No 15-16, No 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. No 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. No 50-51. Ст. 572. 65
17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. No 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. No 45. Ст. 500.

18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 50.
19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 902-р . *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykholova. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.

3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.
4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
- 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.

- 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 3 С 118- 122.
- 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 97-104.
- 13.Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія право. № 28. Том 2.2014 .С.155-158.
- 14.Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 8. С 75-78.
- 15.Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С.104-117.
- 16.Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С 87-93.
- 17.Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 21-35.
- 18.Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С.135 -147.
- 19.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору.

- Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2018. № 2. С. 90-105.
20. Правдюк А.Л., Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами. *Економіка АПК.* 2018. № 10. С. 26 – 39.
21. Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2018. № 11. С. 109 – 124.
22. Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2019. № 9. С. 169 -178.
23. Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського.* Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020. С 158-166.
24. Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право.* 5, 2021. С 132-136
25. Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 4. С. 136-138.
26. Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право.* 2021. № 2 (37). С. 170-182.
27. Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 6. С. 103-105.
28. Правдюк А Л, Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe.* 4. 51.2020. P. 57-64.

- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distance learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.
- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.

40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Trajectoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. <http://sfs.gov.ua/>- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1.Основні положення адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення

Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення – один з видів юридичної відповідальності, тому її притаманні певні загальні ознаки:

- ✓ *вона є видом державного примусу;*
- ✓ *вона настає на підставі правових норм;*
- ✓ *настає за порушення правових норм.*

Цей вид відповідальності за порушення екологічного законодавства передбачається Кодексом України про адміністративні правопорушення, (далі – КоАПУ) який містить у собі главу 7 «Адміністративні правопорушення в сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини». Але й інші статті та глави КоАПУ також передбачають

адміністративну відповідальність за екологічні правопорушення , наприклад правопорушення в галузі охорони здоров'я населення (глава 5), правопорушення , що зазіхають на право власності на природні ресурси (глава 6), тощо.

Адміністративна відповідальність настає за порушення адміністративного правопорядку, тобто стану впорядкованості суспільних відносин, у нашому випадку – екологічних, заснованого на праві та законності. Фактичною підставою адміністративної відповідальності є адміністративне (правопорушення) проступок в галузі використання та охорони природних ресурсів. Процесуальною підставою відповідальності виступає акт компетентного органу про накладення конкретного адміністративного стягнення за конкретний адміністративний проступок.

Адміністративний проступок(правопорушення) – це протиправне, винне діяння (бездіяльність), яке порушує екологічний правопорядок у суспільстві і за яке передбачена адміністративна відповідальність. Адміністративний проступок характеризується ознаками і складом. На відміну від злочину адміністративний проступок не характеризується на законодавчому рівні такою ознакою, як суспільна небезпека. Цю ознаку часто заміняють ознакою суспільної шкідливості.

Склад адміністративного екологічного проступку містить у собі: об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та , суб'єктивну сторони.

Об'єктом екологічного правопорушення є суспільні відносини, які регулюються нормами діючого екологічного законодавства і пов'язані з використанням та охороною природних ресурсів, забезпеченням екологічної безпеки та якісного довкілля.

Можна виділити загальний та спеціальний об'єкти екологічного правопорушення.

Загальним об'єктом у цьому випадку буде природне середовище взагалі як місце та умови життя людини.

Спеціальний об'єкт характеризується однорідністю суспільних відносин в галузі раціонального використання та охорони земельних ресурсів, водних об'єктів, надр, лісових насаджень, атмосферного повітря, природно-заповідного фонду, тощо .

Об'єктивна сторона являє собою зовнішню сторону адміністративного екологічного правопорушення: протиправне діяння чи бездіяльність, протиправний результат та причинний зв'язок між діянням та наслідками. Протиправність може виявлятися не лише у формі активної дії (*наприклад, перевищення лімітів використання природних ресурсів, природокористування без спеціальних дозволів*), але і у формі пасивної поведінки – неприйняття заходів з попередження забруднення довкілля, ліквідації наслідків екологічних аварій, тощо.

Вредоносним результатом екологічного правопорушення є завдання шкоди навколишньому природному середовищу або конкретним природним об'єктам, або створення реальної загрози завдання такої шкоди.

Суб'єкт – це особа (фізична чи юридична) яка здійснила адміністративний проступок. За доктриною сучасного адміністративного права суб'єктом адміністративної відповідальності є осудна фізична особа віком 16 років. Щодо юридичних осіб, то за загальним правилом вони не є суб'єктами адміністративної відповідальності, але при цьому на них поширюються заходи адміністративного припинення. Також суб'єктами можуть бути об'єднання громадян.

Головні характеристики фізичної особи-суб'єкта адміністративної відповідальності – вік, осудність, індивідуальні характеристики (службовий, професійний статус, стать, колишня протиправна поведінка, тощо), статус громадянства, приналежність до несення служби, на яку поширюється дія дисциплінарних статутів, наявність статусу народного депутата України.

Суб'єктивна сторона – це психічне відношення правопорушника до скоєного правопорушення та негативних наслідків. Встановлюючи наявність вини ми виявляємо внутрішній, психологічний чинник проступку, з'ясовуємо, що це не

тільки фізична дія людини, а й продукт її волі, свідомості. Діяння вважається винним, коли особа скоїла його навмисно або через необережність. Умисел має місце, коли суб'єкт усвідомлює протиправний характер своєї дії або бездіяльності, передбачає і бажає або свідомо допускає настання шкідливих наслідків.

В свою чергу умисел може бути прямим – порушник свідомо бажає настання шкідливих наслідків, або непрямим – порушник не бажає, але свідомо допускає настання шкідливих наслідків.

Необережна вина проявляється у формі недбалості (порушник не передбачає протиправних наслідків своєї дії чи бездіяльності, хоча міг і повинен був передбачити їх) або самовпевненості (порушник легковажно розраховував на відвернення шкідливих наслідків від скоєного) .

2. Загальна характеристика адміністративного судочинства

Адміністративна відповідальність є найбільш оперативним та розповсюдженим видом юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Найбільш розповсюдженими видами адміністративних правопорушень є невиконання вимог екологічної безпеки.

До них відносяться, наприклад, недотримання екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві та експлуатації промислових об'єктів, поводження з відходами, порушення правил використання і вимог охорони окремих видів природних ресурсів, тощо. Також розповсюдженим правопорушенням є самовільне зайняття і використання природних об'єктів, тобто без їх передачі, виділення, надання, відводу або дозволу компетентних органів державної влади та/або місцевого самоврядування.

Право вирішення адміністративних справ надане не тільки судовим, а й державним органам адміністративної юрисдикції, органам місцевого самоврядування тощо.

Адміністративна юрисдикція - це певна категорія справ, яка підпадає під компетенцію адміністративних органів; це діяльність органів державного управління та посадових осіб з розгляду адміністративних справ, винесення з них рішень (постанов), а також застосування санкцій в адміністративному порядку (без звернення до суду) .

Підвідомчість - певне коло питань, розгляд і вирішення яких віднесені до повноважень тих або інших органів державної влади, органів управління підприємством, організацією, установою.

Юридичне значення підвідомчості полягає у тому, що вона дозволяє розмежувати повноваження різних суб'єктів права, а щодо органів державної та публічної влади є гарантією дотримання принципу законності у їх діяльності, зокрема, ч. 2 ст. 19 Конституції України встановлює, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Підвідомчість визначається нормами матеріального права, а порядок розгляду справ регулюється процесуальними нормами. **Підставою розмежування підвідомчості справ між судами та іншими юрисдикційними органами є чотири загальні критерії (ознаки):**

- ✓ наявність правового спору чи спору про право у відповідній сфері правового регулювання;
- ✓ суб'єктивний склад осіб, які беруть участь у справі;
- ✓ змістовний (предметний) склад спору;
- ✓ непоширеність юрисдикції інших юрисдикційних органів (судів) на спірні правовідносини, визначені законом.

Наявність правового спору є обов'язковим критерієм при вирішенні питання щодо підвідомчості справи суду.

Для адміністративного судочинства це може бути лише публічно-правовий спір - суперечність між суб'єктами публічно-правових відносин, яка виникає з приводу їх прав і обов'язків або визнання правомірності рішень, дій

чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Важливим критерієм визначення підвідомчості справ адміністративному суду є суб'єктивний склад осіб, які беруть участь у справі. Особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб (ст. 47 КАСУ).

Визначальне рішення у суб'єктному складі мають сторони процесу - позивач і відповідач.

Позивачем можуть бути громадяни, підприємства, установи, організації (юридичні особи), суб'єкти владних повноважень. Відповідачем в адміністративній справі є суб'єкт владних повноважень.

Фізичні та юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами лише у справах:

- ✓ про тимчасову заборону (припинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян;
- ✓ про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;
- ✓ про примусове видворення іноземця чи особи без громадянства з України;
- ✓ про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо);
- ✓ в інших випадках, встановлених законом (ст. 500 КАСУ).

Змістовний (предметний) склад спору характеризується установленням законом підвідомчих адміністративному суду груп правових спорів у публічних правовідносинах.

Закон (ст. 17 КАСУ) визначає п'ять груп правовідносин, на які поширюється компетенція адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ:

- ✓ спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;
- ✓ спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна

(невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування;

- ✓ спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їх компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з приводу укладення та виконання адміністративних договорів;
- ✓ спори, що виникають з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;
- ✓ спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом (наприклад, спори щодо примусового анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії, обмеження реалізації права на мирні зібрання тощо);
- ✓ спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Непоширеність юрисдикції інших юрисдикційних органів (судів), крім адміністративного суду, на спірні публічно-правові відносини, визначені законом, є важливою гарантією компетентності вирішення справи відповідно до закону.

Частина 2 ст. 17 КАСУ встановлює, що компетенція адміністративних судів не поширюється на публічно-правові справи:

- ✓ що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України;
- ✓ що належить вирішувати в порядку кримінального судочинства;
- ✓ про накладення адміністративних стягнень;
- ✓ щодо відносин, які відповідно до закону, статусу (положення) об'єднання громадян віднесені до їх внутрішньої діяльності або виключної компетенції.

Недотримання правил підвідомчості справ органам юрисдикційних повноважень (суду) тягне за собою процесуально-правові наслідки, як, *наприклад*, відмова у прийнятті позовної заяви, припинення провадження у

справі, визнання рішення суду нечинним у зв'язку з порушенням процесуальних норм за процесуальними ознаками.

Підвідомчість справ про екологічні адміністративні правопорушення відповідно до компетенції органів та посадових осіб, уповноважених розглядати такі справи визначена главою 17 КпАПУ, яка взагалі визначає підвідомчість адміністративних справ.

Посадові особи, уповноважені розглядати справи про адміністративні екологічні правопорушення, можуть накладати адміністративні стягнення в межах наданих їм повноважень і лише під час виконання ними службових обов'язків (ст. 217 КпАПУ).

Мова йде про посадовців таких державних органів як ветеринарний контроль, рибоохорона і охорона мисливських господарств, лісова охорона, карантинна служба рослин, органи стандартизації, метрології та сертифікації, тощо. Щодо таких колегіальних органів як адміністративні комісії, то вони мають право розглядати справи про адміністративні правопорушення за наявності не менш як половини членів їх складу, а виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад - за наявності не менш як двох третин від загального складу виконавчого комітету. Розділом 3 КпАПУ визначено державні органи, які розглядають справи про адміністративні правопорушення, у тому числі – екологічні .

Велика кількість органів (посадових осіб), які мають право розглядати справи про адміністративні екологічні правопорушення, обумовлена рядом обставин.

Перш за все, для того, щоб кваліфіковано вирішувати справи про адміністративні екологічні правопорушення, часто необхідно володіти спеціальними знаннями, наприклад, добре знати правила екологічної безпеки, ветеринарно-санітарні та ін.

По-друге, оперативність та економічність провадження в багатьох випадках забезпечується тим, що стягнення накладають співробітники тих органів, які здійснюють контроль та нагляд за дотриманням відповідних правил.

Відповідно до ст. 213 КпАПУ справи про адміністративні правопорушення надано право розглядати таким органам:

- ✓ адміністративним комісіям;
- ✓ виконавчим комітетам селищних, сільських рад;
- ✓ районним (міським) судам (суддям);
- ✓ органам внутрішніх справ, органам державних інспекцій та іншим органам (посадовим особам), уповноваженим на це законодавчими актами України.

Органи (посадові особи) розглядають справи про адміністративні проступки в межах своєї підвідомчості. Кожен орган або посадова особа має право розглядати і вирішувати тільки ті питання, які належать до її відання. І тому, коли кажуть, що справа підвідомча якомусь органу, то мають на увазі, що саме цей орган займається цією справою, що його уповноважено вирішувати такі справи. Встановлення підвідомчості справ – спосіб визначення компетенції. В компетенцію входять також і повноваження.

Повноваження визначають, що може зробити, які заходи може застосовувати орган (посадова особа), в той час як підвідомчість окреслює межі повноважень за територією та за об'ємом справ, які вирішуються.

Розрізняють два різновиди підвідомчості – предметну та територіальну.

Предметна (видова) підвідомчість – це нормативне вирішення питання про те, якому виду органів доручено розглядати відповідну категорію справ. Головний критерій закріплення предметної підвідомчості – категорія адміністративних правопорушень.

Так, наприклад, законодавством встановлено, що справи про порушення природоохоронного законодавства розглядаються органами, які здійснюють державний екологічний контроль. Для визначення предметної підвідомчості справ законодавець використовує також і додаткові ознаки.

До них належать місце вчинення правопорушення, вік правопорушника.

Під територіальною підвідомчістю розуміється нормативне вирішення питання про те, де повинна розглядатися конкретна справа. Головне правило територіальної підвідомчості – справа розглядається за місцем вчинення

правопорушення. Але з цього правила є винятки: справи, підвідомчі адміністративним комісіям, розглядаються за місцем проживання правопорушників. Крім цього, з деяких категорій справ встановлена подвійна (альтернативна) територіальна підвідомчість. Першочерговим у порядку притягнення особи до адміністративної відповідальності є встановлення факту порушення і фіксація цього факту в протоколі. Вимоги щодо складання протоколу передбачені ст. 256 КпАПУ. **Протокол не складається у випадках, коли, відповідно до законодавства, штраф накладається і стягується, а попередження фіксується на місці вчинення правопорушення (ст. 258).**

Процесуальний порядок розгляду справи врегульований ст. 278 - 282 КпАПУ.

Порядок адміністративного провадження включає кілька передбачених законом стадій:

- ✓ прийняття справи про адміністративні правопорушення до розгляду;
- ✓ розгляд справи та оцінка її фактичних обставин і доказів;
- ✓ ухвалення та опротестування постанови (рішення);
- ✓ оскарження та опротестування постанови (рішення);
- ✓ виконання постанов (рішень) про накладання адміністративних стягнень.

Суть першої стадії полягає у складенні протоколу уповноваженою на те особою або представником громадського формування, до яких належать посадові особи виконавчих органів сільських, селищних рад, органів внутрішніх справ, громадські інспектори охорони природи та інші. Наявність протоколу про адміністративне порушення свідчить про те, що є підстави для порушення справи. Перша стадія провадження у справах про адміністративне порушення закінчується з моменту надсилання протокола органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про дане порушення. До нього можуть додаватися пояснення свідків, протокол вилучення речей тощо.

Друга стадія полягає у тому, що компетентний орган (посадова особа) проводить остаточне розслідування у справі і дає правову оцінку діям особи, яку зазначено у протоколі як правопорушника.

Отримавши матеріали справи, компетентний орган (посадова особа) готує її до розгляду і вирішує:

- чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адмінпорушення;
 - чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце розгляду;
 - чи витребувано необхідні додаткові матеріали;
 - чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягується до адмінвідповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвоката.
- Справа про адмінпорушення розглядається відкрито, як правило, за місцем його вчинення, у п'ятиденний строк з дня одержання органом (посадовою особою) протоколу про адмінпорушення та інших матеріалів справи.

Третя стадія - розглянувши справу, орган (посадова особа) виносить постанову:

- про накладання адміністративного стягнення;
- про закриття справи.

Адміністративне стягнення оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається під розписку або надсилається особі, щодо якої її винесено. Оголошенням постанови у справі закінчується стадія розгляду справи про адміністративне порушення.

Четверта стадія - постанову у справі про адмінпорушення може оскаржити особа, щодо якої її винесено, а також потерпілий протягом 10 днів із дня її винесення.

За загальним правилом скарга подається до органу (посадовій особі), який виніс постанову у справі, і протягом трьох діб надсилає її разом із справою органу (посадовій особі), який уповноважений її розглядати. Потім вона перевіряється на законність і обґрунтованість винесеної постанови, тобто встановлює чи дійсно у діях особи є склад правопорушення, чи правильно оформлено документи у справі, чи не перевищив орган (посадова особа), який розглядав справу, своїх повноважень тощо.

Після цього орган (посадова особа), який розглядав скаргу (протест), може прийняти одне з наступних рішень:

- ✓ залишити постанову без зміни, а скаргу або протест – без задоволення;
- ✓ скасувати постанову і закрити справу;
- ✓ скасувати постанову і надіслати справу на новий розгляд;
- ✓ змінити захід стягнення у межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адмінпорушення, з тим, щоб стягнення не було посилено.

Якщо постанову винесено органом некомпетентним розглядати справу, то така постанова скасовується і справа надсилається на розгляд компетентного органу (посадової особи). Суть п'ятої стадії полягає у практичній реалізації адмінстягнення, що призначене правопорушнику постановою. Порядок виконання постанов про накладання адміністративних стягнень врегульований у розділі 5 КпАПУ, Митному кодексі та інших законодавчих актах. Необхідною умовою виконання постанови є набуття чинності.

Учасники адміністративного процесу. Адміністративний позов.

Особи, які беруть участь у справі, мають рівні процесуальні права і обов'язки, вони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки, а також мають право:

- ✓ знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їхніх інтересів;
- ✓ знайомитися з матеріалами справи;
- ✓ заявляти клопотання і відводи;
- ✓ давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення;
- ✓ подавати докази, брати участь у дослідженні доказів;
- ✓ висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам;

- ✓ подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб; знайомитися з технічним записом та журналом судового засідання і подавати письмові зауваження до них;
- ✓ робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень;
- ✓ оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів;
- ✓ користуватися іншими процесуальними правами.

Крім прав та обов'язків, визначених у ст. 49 КАСУ, позивач має право змінити підставу або предмет адміністративного позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від адміністративного позову в будь-який час до закінчення судового розгляду. Позивач має право відмовитися від адміністративного позову й у суді апеляційної чи касаційної інстанції до закінчення відповідно апеляційного чи касаційного розгляду. Відповідач має право визнати адміністративний позов повністю або частково, подати заперечення проти адміністративного позову. Сторони можуть досягнути примирення на будь-якій стадії адміністративного процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі.

Суд не приймає відмови позивача від адміністративного позову, визнання адміністративного позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть вступити у справу у будь-який час до закінчення судового розгляду, пред'явивши адміністративний позов до сторін. Задоволення адміністративного позову таких осіб має повністю або частково виключати задоволення вимог позивача до відповідача. У разі вступу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, розгляд адміністративної справи починається спочатку. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача у будь-який час до закінчення судового розгляду, якщо рішення у

справі може вплинути на їхні права, свободи, інтереси або обов'язки. Вони можуть бути залучені до участі у справі також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду. Вступ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, не має наслідком розгляд адміністративної справи спочатку. Сторона, а також третя особа в адміністративній справі можуть брати участь в адміністративному процесі особисто і (або) через представника, яким може бути фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність.

Права, свободи та інтереси малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді їхні законні представники - батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники чи інші особи, визначені законом.

Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати в суді їхні законні представники - батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі у таких справах відповідно неповнолітніх осіб, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена. Законним представником органу, підприємства, установи, організації в суді є його керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом. Учасниками адміністративного процесу, крім осіб, які беруть участь у справі, є секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач.

Секретар судового засідання:

- 1) здійснює судові виклики і повідомлення;
- 2) перевіряє наявність та з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідає про це головному;

- 3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами;
- 4) веде журнал судового засідання;
- 5) оформляє матеріали адміністративної справи;
- 6) виконує інші доручення головуючого у справі.

До участі в адміністративному процесі головуючим у судовому засіданні може залучатися судовий розпорядник який забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників адміністративного процесу; оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї; слідкує за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання; приймає від учасників адміністративного процесу та передає документи і матеріали суду під час судового засідання; виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта; запрошує до зали судового засідання свідків та виконує розпорядження головуючого про приведення їх до присяги; виконує інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для розгляду адміністративної справи. Вимоги судового розпорядника, пов'язані із виконанням обов'язків, встановлених цією статтею, є обов'язковими для осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та інших осіб, присутніх у залі судового засідання. Як свідок в адміністративній справі може бути викликана судом кожна особа, якій можуть бути відомі обставини, що належить з'ясувати у справі. Не можуть бути допитані як свідки: $\frac{3}{4}$ недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі та не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати з цього приводу показання; $\frac{3}{4}$ представники в судовому процесі, захисники у кримінальних справах - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; $\frac{3}{4}$ священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; $\frac{3}{4}$ професійні судді, народні засідателі та присяжні - про обставини обговорення

в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення; ³/₄ інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди. Фізична особа має право відмовитися від давання показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб). Свідок зобов'язаний прибути до суду у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. За завідомо неправдиві показання або за відмову від давання показань з непередбачених законом підстав свідок несе кримінальну відповідальність. Експертом є особа, яка має необхідні знання та якій в порядку, встановленому КАСУ, доручається дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються спеціальних знань цієї особи, шляхом дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини у справі. Експерт зобов'язаний провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок щодо поставлених йому питань, у разі необхідності - прибути за викликом суду, дати висновок або роз'яснити його в судовому засіданні. Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи; спілкуватися з особами, які беруть участь у справі, а також з іншими учасниками адміністративного процесу, за винятком дій, пов'язаних з проведенням експертизи; розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду, про результати експертизи. Експерт невідкладно повинен повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за заданими питаннями.

Експерт має право:

- ✓ знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета дослідження; заявляти клопотання про подання йому додаткових матеріалів і зразків;
- ✓ викладати у висновку судової експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були задані питання;
- ✓ бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;
- ✓ задавати питання особам, які беруть участь у справі, та свідкам;
- ✓ користуватися іншими правами.

За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді експерт несе кримінальну відповідальність.

Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Він зобов'язаний прибути за викликом суду, відповідати на задані судом питання, давати усні консультації та письмові роз'яснення, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, у разі потреби - надавати суду технічну допомогу.

Перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими. Перекладач зобов'язаний з'являтися за викликом до суду, здійснювати повний і правильний переклад, своїм підписом посвідчувати правильність перекладу в процесуальних документах, що вручаються особам, які беруть участь у справі, в перекладі мовою, якою вони володіють. За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе кримінальну відповідальність. Адміністративний позов, на відміну від цивільного, являє собою вимогу про захист суб'єктивних

прав і інтересів суб'єктів вертикальних (публічно-правових) відносин. Ціль адміністративного позову - захист публічних прав, "а не порядку як такого". Більш точно адміністративний позов варто визначати як вимогу про захист суб'єктивних публічних прав або публічно-правових інтересів. Відмежування адміністративного позову від цивільного здійснюється залежно від предмета позову. Предметом адміністративного позову є вимога про захист публічних прав. Виходячи із цієї вимоги, визначаються процесуальні особливості розгляду й вирішення адміністративних позовів (суб'єктивний склад, особливості доказування, специфіка судового рішення). Залежно від характеру цієї ж вимоги визначається спосіб (способи) захисту порушених або оспорюваних публічних прав. Адміністративні спори мають і свою специфіку. Тут позивачу доводиться "боротися" уже з державою в особі її численних органів. Це спричиняє підвищену скрупульозність у підготовці до даних справ.

Згідно зі статтями 105 - 106 КАСУ позовна заява має бути подана до адміністративного суду у письмовій формі та повинна містити наступні відомості:

- ✓ найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява;
- ✓ ім'я чи назву позивача, поштову адресу, а також номер засобу зв'язку та адресу електронної пошти, якщо такі є;
- ✓ ім'я або назву відповідача, посаду й місце служби посадової чи службової особи, поштову адресу, а також номер засобу зв'язку та адресу електронної пошти, якщо такі відомі;
- ✓ зміст позовних вимог (нагадаємо, що ними можуть бути вимоги на захист прав, свобод чи інтересів осіб виключно у сфері публічно-правових відносин - наприклад, вимоги про скасування або визнання нечинним рішення відповідача - суб'єкта владних повноважень, про зобов'язання відповідача - суб'єкта владних повноважень прийняти рішення або вчинити певні дії чи утриматися від їх вчинення, про стягнення з відповідача коштів на

відшкодування шкоди, завданої його незаконним рішенням, дією чи бездіяльністю, тощо);

- ✓ виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги (на підтвердження цих обставин позивач зазначає докази, про які йому відомо і які можуть бути використані судом);
- ✓ у разі необхідності - клопотання про звільнення від сплати судового збору; про звільнення від оплати правової допомоги і забезпечення надання правової допомоги, якщо відповідний орган відмовив особі у забезпеченні правової допомоги; про призначення судової експертизи; про витребування доказів;
- ✓ про виклик свідків, тощо;
- ✓ перелік документів та інших матеріалів, що додаються (в обов'язковому порядку - копії позовної заяви та копії всіх документів, що приєднуються до неї, відповідно до кількості відповідачів та документ про сплату судового збору).

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати підписання заяви. Якщо позовна заява подається представником позивача, то до неї мають додаватися довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження такого представника на подання позову і, можливо, на подальше представництво в суді під час розгляду цього позову, а також мають бути вказані ім'я представника, його поштова адреса, номер телефону та адреса електронної пошти, якщо вони є.

Позовну заяву може бути підписано однією з таких компетентних осіб:

- ✓ при поданні від імені юридичної особи - уповноваженою посадовою особою юридичної особи (наприклад, директором чи головою правління) або представником підприємства (юрисконсульт, адвокатом тощо);
- ✓ при поданні від імені фізичної особи - самою фізичною особою або її представником (юрисконсульт, адвокатом та ін.).

Щодо самої процедури подання позовної заяви, то існує два варіанти її проведення.

По-перше, позовна заява з необхідними копіями (залежно від кількості відповідачів) може бути подана безпосередньо до канцелярії відповідного суду. При цьому варто зробити одну зайву копію, яка, на прохання особи, що її подає, реєструється працівником канцелярії і повертається позивачу чи його представнику. Ця завірена копія може знадобитися у майбутньому, оскільки буде документальним підтвердженням подання позову.

По-друге, позовну заяву можна направити на адресу суду поштою (цінний лист з описом вкладення). Але незалежно від обраного способу подання заяви до адміністративного суду до заяви обов'язково має бути додана квитанція про сплату судового збору. Якщо позовну заяву було оформлено з дотриманням усіх викладених вимог законодавства (до речі, як зазначено у ч. 2 ст. 105 КАСУ, на прохання позивача службовцем апарату адміністративного суду може бути надана допомога в її оформленні) та немає інших підстав для повернення позовної заяви або відмови у відкритті провадження в адміністративній справі, суддя не пізніше наступного дня після надходження заяви до адміністративного суду постановляє ухвалу про відкриття провадження, копія якої невідкладно після постановлення надсилається особам, які беруть участь у справі, разом з інформацією про їхні процесуальні права і обов'язки (відповідачам надсилаються також копії позовної заяви та доданих до неї документів).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ
ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 3
“Адміністративні правопорушення в екологічній сфері”
(дисципліна “Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення”)

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Ознайомча</i>
Кількість годин:	<i>4 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов'язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- 1. Види адміністративних правопорушень в екологічній сфері**
- 2. Види адміністративних стягнень за екологічні правопорушення**
- 3. Порядок застосування адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення**

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов.Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.
4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.

5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., No 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. No 36. Ст. 340.
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., No 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. No 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. No 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. No 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. No 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. No 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. No 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. No 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. No 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. No 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. No 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. No 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. No 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. No No18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. No 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. NoNo 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. No 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. No28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. No 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. No 13-14, No 15-16, No 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. No 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. No 50-51. Ст. 572. 65

17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. № 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.
18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 50.
19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 902-р . *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykholova. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах

- інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.
3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.
 4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
 5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
 6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
 7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
 8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
 9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
 - 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник*

- Сумського національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.*
- 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК. 2010. № 3 С 118- 122.*
 - 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка. 2010. № 2. С. 97-104.*
 - 13.Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія право. № 28. Том 2.2014 .С.155-158.*
 - 14.Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право. 2014. № 8. С 75-78.*
 - 15.Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2015. № 1. С.104-117.*
 - 16.Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство. 2016. № 2. С 87-93.*
 - 17.Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 3. С. 21-35.*
 - 18.Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 9. С.135 -147.*

- 19.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 2. С. 90-105.
- 20.Правдюк А.Л. Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами.*Економіка АПК*. 2018. № 10. С.26 – 39.
- 21.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 11. С. 109 – 124.
- 22.Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С.169 -178.
- 23.Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020.С 158-166.
- 24.Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 5, 2021.С 132-136
- 25.Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 136-138.
- 26.Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 170-182.
- 27.Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 103-105.

- 28.Правдюк А Л, Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe*. 4. 51.2020. P. 57-64.
- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distanse learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.

- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.
- 40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. <http://sfs.gov.ua/>- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Види адміністративних правопорушень в екологічній сфері

Адміністративне законодавство передбачає відповідальність за порушення екологічного законодавства. При цьому склади адміністративних правопорушень у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки залежно від об'єкта посягання можна класифікувати на певні групи:

- 1) адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель:**

- ✓ псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52 КпАП України);
- ✓ порушення правил використання земель (ст. 53 КпАП України);
- ✓ приховування або перекручення даних земельного кадастру (53-2 КпАП України);
- ✓ несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54 КпАП України).

Варто зауважити, що в юридичній літературі земельно-правового спрямування земельні правопорушення поділяють на власне земельне правопорушення і земельне правопорушення екологічної спрямованості.

Земельне правопорушення екологічної спрямованості полягає в тому, що об'єктом такого адміністративного земельного правопорушення виступає земля як природний об'єкт, тобто вчинення такого правопорушення, пов'язано із заподіянням шкоди якісному стану земель. ***Зокрема, псування та забруднення земель; порушення правил використання земель.***

Проте, на думку науковців, такий поділ багато в чому є досить умовним, оскільки, наприклад, таке правопорушення як несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням ***(ст. 54 КпАП України) містить три склади адміністративних правопорушень:***

- 1) несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель;
- 2) невиконання обов'язків щодо приведення тимчасово займаних земель у стан, придатний для використання їх за призначенням;
- 3) невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту

2) адміністративні правопорушення щодо охорони і використання вод:

- ✓ порушення правил охорони водних ресурсів (ст. 59 КпАП України);
- ✓ порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення (ст. 59-1 КпАП України);
- ✓ порушення правил водокористування (ст. 60 КпАП України);

- ✓ пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв (ст. 61 КпАП України);
- ✓ невиконання обов'язків по реєстрації в суднових документах операцій з шкідливими речовинами і сумішами (ст. 62 КпАП України).

Склади порушень водного законодавства умовно також можна поділити на певні групи:

- 1) порушення права державної власності на води;
- 2) забруднення, засмічення та виснаження вод, невиконання заходів щодо запобігання шкідливим діям вод;
- 3) недотримання умов та вимог щодо водокористування, пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації.

У відповідності до положень ст. 110 Водного кодексу України відповідальність за порушення водного законодавства несуть особи, які винні у:

- 1) самовільному захопленні водних об'єктів;
- 2) забрудненні та засміченні вод;
- 3) порушенні режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду;
- 4) руйнуванні русел річок, струмків та водостоків або порушенні природних умов поверхневого стоку під час будівництва і експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій;
- 5) введенні в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без очисних споруд чи пристроїв належної потужності;
- 6) недотриманні умов дозволу або порушенні правил спеціального водокористування;
- 7) самовільному проведенні гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин);

8) порушенні правил ведення державного обліку вод або перекрученні чи внесення недостовірних відомостей в документи державної статистичної звітності;

9) пошкодженні водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушенні правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи; 0) незаконному створенні систем

скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливну каналізацію та несанкціоноване скидання зворотних вод;

11) порушенні правил охорони внутрішніх морських вод та територіального моря від забруднення та засмічення та інші;

3) адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони надр:

- ✓ порушення права державної власності на надра (ст. 47 КпАП України);
- ✓ порушення вимог щодо охорони надр (ст. 57 КпАП України);
- ✓ порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст. 58 КпАП України).

Так, згідно ст. 57 Кодексу України про адміністративні правопорушення порушення вимог щодо охорони надр може проявлятися у наступних неправомірних діях:

1) самовільна забудова площ залягання корисних копалин, невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони довкілля, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, зв'язаних з користуванням надрами, знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води, а також маркшейдерських і геодезичних знаків;

2) вибіркова відробка багатих ділянок родовищ, яка призводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, наднормативні втрати і наднормативне розубожування корисних копалин при видобування, псування родовищ корисних копалин та інші порушення вимог раціонального використання їх запасів;

3) втрата маркшейдерської документації, невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і бурових свердловин, які ліквідуються або

консервуються, в стан, що забезпечує безпеку населення, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і бурових свердловин на час консервації;

4) порушення особливих умов спеціального дозволу на користування надрами, якщо це не пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах. Варто зауважити, що правова охорона надр являє собою систему закріплених законодавством організаційних, технологічних, екологічних, правових заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання надр, охорону надр і корисних копалин, недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, а також запобігання шкідливому впливу гірничих робіт на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей.

Таким чином дієвим способом в системі заходів щодо забезпечення раціонального використання і охорони надр виступає юридична відповідальність, зокрема адміністративна, за порушення законодавства за надра.

У зв'язку з цим в юридичній літературі пропонується порушення правил користування надрами, передбачених законодавством, умовно поділити на певні групи:

1) правопорушення щодо самовільного проведення геологорозвідувальних робіт, самовільної розробки надр, забудови площ залягання корисних копалин та інші дії, які посягають на право власності Українського народу на надра;

2) правопорушення, пов'язані з охороною праці і технікою безпеки при користуванні надрами; 3) правопорушення, які мають чітко виражений екологічний характер;

4) адміністративні правопорушення в галузі використання і охорони лісів: порушення права державної власності на ліси (ст. 49 КпАП України); незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63 КпАП України); порушення встановленого порядку використання лісосічного

фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64 КпАП України); незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65 КпАП України); знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст. 65-1 КпАП України); знищення або пошкодження підросту в лісах (ст. 66 КпАП України); здійснення лісокористування не у відповідності з метою та вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст. 67 КпАП України); порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини (ст. 68 КпАП України); пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду (ст. 69 КпАП України); самовільне сінокосіння і випасання худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст. 70 КпАП України); введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст. 71 КпАП України); пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками, що спричиняє його усихання чи захворювання (ст. 72 КпАП України); засмічення лісу відходами (ст. 73 КпАП України); знищення або пошкодження лісо осушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (ст. 74 КпАП України) тощо.

Підстави притягнення до юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства також вміщують положення й Лісового кодексу України.

Зокрема, згідно зі ст. 105 Лісового кодексу України відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи які, винні у:

- 1) незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників;
- 2) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем, порушенні інших вимог пожежної безпеки в лісах;
- 3) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими і побутовими відходами,

стічними водами, іншими шкідливими речовинами, підтоплення, осушення та інших видів шкідливого впливу;

4) засміченні лісів побутовими і промисловими відходами;

5) порушенні строків лісовідновлення та інших вимог щодо ведення лісового господарства;

6) знищенні або пошкодженні лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках, а також природного підросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу;

7) порушенні правил зберігання, транспортування та застосування засобів захисту лісу, стимуляторів росту, мінеральних добрив та інших препаратів;

8) розкорчовуванні лісових ділянок і використанні їх не за призначенням;

9) самовільній заготівлі сіна та випасання худоби на лісових ділянках;

10) порушенні правил заготівлі лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, ягід, грибів тощо;

11) заготівлі лісових ресурсів засобами, що негативно впливають на стан і відтворення лісів та інші порушення.

Отже, підставою притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог раціонального використання та охорони лісів слід вважати винне, протиправне діяння, що не відповідає приписам лісового законодавства України та посягає на встановлений порядок лісокористування та охорону лісового фонду;

5) адміністративні правопорушення в галузі охорони атмосферного повітря:

- ✓ порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78 КпАП України);
- ✓ порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78-1 КпАП України); недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і
- ✓ експлуатації підприємств і споруд (ст. 79 КпАП України);

- ✓ випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з
- ✓ перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 80 КпАП України);
- ✓ експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 81 КпАП України).

Варто зауважити, що у зв'язку із природними властивостями атмосферного повітря та об'єктивною специфікою даного об'єкта, на правовому рівні не встановлюються та не регулюються питання щодо права власності на атмосферне повітря і права користування ним у широкому понятті цих юридичних категорій. Саме тому особливість правової охорони атмосферного повітря полягає в тому, що законодавство зосереджує увагу на правовому регулюванні охоронних відносин, Відтак в законодавстві про охорону атмосферного повітря переважають охоронні правові норми.

Наприклад, враховуючи положення чинного екологічного та адміністративного законодавства України, порушення вимог щодо охорони атмосферного повітря слід вважати наступні:

- 1) викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів;
- 2) введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря;

3) порушення правил експлуатації, а також невикористання встановлених споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу;

4) недодержання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції або прийняття в експлуатацію об'єктів чи споруд, а так само недодержання строків, встановлених для кожного етапу будівництва природоохоронних об'єктів чи споруд, або строків прийняття їх в експлуатацію; 5) випуск в експлуатацію автомобілів,

літаків, суден та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи;

б) експлуатація громадянами автотранспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи тощо.

Таким чином, охорона атмосферного повітря може здійснюватися шляхом: охорони інших природних ресурсів, які впливають на стан атмосферного повітря, а також шляхом регулювання господарського впливу на атмосферне повітря;

б) адміністративні правопорушення у сфері використання і охорони тваринного та рослинного світу:

порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст. 85 КпАП України);

виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу (ст. 85-1 КпАП України); експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисними обладнаннями (ст. 86-1 КпАП України);

порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (ст. 87 КпАП України);

незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст. 88 КпАП України); порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного світу або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або у напіввільних умовах (ст. 88-1 КпАП України);

жорстоке поводження з тваринами (ст. 89 КпАП України); порушення вимог щодо охорони видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90 КпАП України) та інші.

Наприклад, якщо проаналізувати положення ст. 85 КпАП України можна виокремити види порушень, які пов'язані із порушенням правил використання об'єктів тваринного світу, а саме:

1) Полювання без належного на те дозволу. Відповідно до п. 1 ст. 20 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» до таких порушень слід віднести:

1) полювання без документів, визначених ст. 14 зазначеного Закону, тобто без посвідчення мисливця; без щорічної контрольної картки обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита; без дозволу на добування мисливських тварин та інші;

2) полювання на тварин, які не зазначені у дозволах на добування мисливських тварин або понад встановлену в цих дозволах норму.

3) Полювання в заборонених місцях.

В юридичній літературі пропонується під цим терміном розуміти полювання в таких місцях, де воно взагалі заборонено або де для його організації і проведення потрібно мати спеціальний дозвіл.

3) Полювання у заборонений час. Строки полювання визначаються положеннями ст. 19 Закону України «Про мисливське господарство та полювання».

4) *Полювання забороненими знаряддями або способами. При цьому до заборонених знарядь полювання відносять: клеї, петлі, підрізи, закоти, гачки, самостріли, отруйні та анестезуючі принади, вибухові речовини, не мисливську вогнепальну, пневматичну та іншу стрілецьку зброю тощо (п. 4 ст. 20 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»). Забороненими способами полювання є такі як:*

- ✓ полювання з під'їзду на автотранспорті, а також на плавучих засобах з працюючим двигуном;
- ✓ полювання з літаків та вертольотів;
- ✓ шляхом руйнування житла тварин, бобрових загат, гнізд птахів, заливання нір звірів та інші протиправні способи.

5) Полювання на заборонених для добування тварин та інші порушення правил використання об'єктів тваринного світу, визначених законодавством.

Грубим порушенням правил рибальства вважається рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, електроструму, вибухових або отруйних речовин, інших заборонених знарядь лову, промислових знарядь лову особами, які не мають дозволу на промисел, вилов водних живих ресурсів, у розмірах, що перевищують встановленні ліміти або встановлену правилами любительського і спортивного рибальства добову норму вилову (ч. 4 ст. 85 КпАП України).

Крім цього, згідно з п. 3.15 Правил любительського та спортивного рибальства, затверджених Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 лютого 1999 р. No 19, забороняється лов водних живих ресурсів способом спускання води з рибогосподарських водних об'єктів;

7) **адміністративні екологічні правопорушення у сфері забезпечення екологічної безпеки. До цієї групи правопорушень можна віднести наступні:**

1) невиконання правил і норм екологічної безпеки у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження,

ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90-1 КпАП України);

2) невиконання вимог екологічної безпеки та іншим вимогам щодо охорони довкілля у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1 КпАП України);

3) недопущення наднормативних викидів і скидів забруднюючих речовин (ст. 59-1, ст. 78 КпАП України);

4) порушення вимог щодо зберігання, транспортування, використання, знешкодження і захоронення хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних, радіоактивних речовин, відходів (ст. 82, ст.ст. 82-3 – 82-8 КпАП України);

5) порушення порядку обліку придбання та експлуатації хімічних джерел струму або порядку обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію, а також ненадання в установленому порядку інформації або надання неправдивої інформації щодо обсягів придбання та експлуатації нових хімічних джерел струму, обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію (ст. 82-7 КпАП України);

6) порушення посадовими особами підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95 КпАП України).

Варто зауважити, що окрему групу адміністративних правопорушень складають правопорушення, що стосуються права власності на природні ресурси, зокрема:

- ✓ порушення права державної власності на надра (ст. 47);
- ✓ порушення права державної власності на води (ст. 48);
- ✓ порушення права державної власності на ліси (ст. 49);
- ✓ порушення права державної власності на тваринний світ (ст. 50);
- ✓ самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КпАП України).

Наявність зазначеної групи адміністративних правопорушень та встановлення санкцій за їх вчинення обумовлюється тим, що природні ресурси України є власністю народу України, а від імені народу України права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах, визначених Конституцією України та законодавством (ст. 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Також серед адміністративних екологічних правопорушень слід виділити ті, що порушують екологічні права громадян. Так, у відповідності до ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» одним із основних екологічних прав громадян є право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом. Відмова від надання чи несвоєчасне надання за запитами повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законодавством, тягне за собою накладення штрафу на службових чи посадових осіб (ст. 91-4 КпАП України).

2. Адміністративні стягнення за екологічні правопорушення

Систему адміністративних стягнень за екологічні правопорушення становлять стягнення, які передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, так й ті, що закріплені іншими законодавчими актами.

При цьому, застосування заходів впливу за адміністративне екологічне правопорушення повинно ґрунтуватися виключно на вимогах законодавства.

Згідно ст. 7 КпАП України забезпечення законності при застосуванні адміністративних стягнень передбачає наступне:

1) ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом;

- 2) провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності;
- 3) застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній відповідності з законом;
- 4) додержання вимог закону при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення забезпечується систематичним контролем з боку вищестоящих органів і посадових осіб, прокурорським наглядом, правом оскарження, іншими встановленими законом способами.

Чинне адміністративне законодавство визначає, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Відповідно до ст. 24 КпАП України за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

- 1) попередження, 2) штраф, 2) штрафні бали; 4) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 5) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 6) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); 7) громадські роботи; 8) виправні роботи; 9) адміністративний арешт; 10) арешт з утриманням на гауптвахті.

Законами України можуть бути встановлені й інші, крім зазначених вище, види адміністративних стягнень. Зокрема, за юридичною природою до стягнень, визначених ст. 24, є такі санкції як:

скасування дії та анулювання дозволу (ліцензії), обмеження, зупинення (тимчасова заборона), припинення дії суб'єкта господарювання тощо (за порушення екологічних лімітів, нормативів, стандартів, вимог екологічної безпеки).

Так, анулювання чи скасування дозволу (ліцензії) на природокористування здійснюється відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та Положення про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459.

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; 2) попередження; 3) догана або суворая догана; 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання (ст. 24-1 КпАП України).

Передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення адміністративні стягнення класифікуються на основні та додаткові. Відповідно до ст. 25 оплатне вилучення, конфіскація предметів та позбавлення права керувати транспортними засобами можуть застосовуватися як основні, так і додаткові стягнення; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – тільки як додаткове; інші адміністративні стягнення можуть застосовуватися тільки як основні.

При цьому за одне адміністративне правопорушення може бути накладено або основне, або основне і додаткове стягнення.

Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення екологічного правопорушення, а при триваючому

правопорушенні (наприклад, забрудненні навколишнього середовища) — не пізніш як через два місяці з дня його виявлення.

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження (ст. 38 КпАП України). Варто зауважити, що найбільш поширеним видом адміністративних стягнень за порушення екологічного законодавства є штраф. При цьому розмір штрафу визначається в межах санкцій конкретної статті Кодексу України про адміністративні правопорушення з урахуванням тяжкості вчиненого проступку, особи порушника, ступеня його вини, майнового стану, а також обставин, що пом'якшують або обтяжують адміністративну відповідальність.

Якщо внаслідок вчинення адміністративного екологічного правопорушення заподіяно майнову шкоду громадянину, підприємству, установі або організації, то відповідний державний орган адміністративної юрисдикції під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про відшкодування винним майнової шкоди, якщо її сума не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а суддя районного (міського) суду - незалежно від розміру шкоди (ст. 40 КпАП України).

У випадку, коли шкоду заподіяно неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, а сума шкоди не перевищує одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, суддя має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її.

В інших випадках питання про відшкодування майнової шкоди, заподіяної адміністративним екологічним правопорушенням, вирішується в порядку цивільного судочинства.

3. Порядок застосування адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення

Однією із характерних рис адміністративної відповідальності у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів є та, що вона застосовується уповноваженими на те органами та посадовими особами, тобто для адміністративної відповідальності характерною рисою є наявність системи органів адміністративної юрисдикції. Дані органи та посадові особи є суб'єктами виконавчої влади. При цьому, згідно зі ст. 7 КпАП України уповноважені органи та посадові особи застосовують заходи адміністративного впливу в межах їх компетенції та у точній відповідності із законом.

Справи про адміністративні екологічні правопорушення розглядаються:

- 1) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад;
- 2) виконавчими комітетами (в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад та їх посадовими особами, уповноваженими на те адміністративним законодавством;
- 3) районними, районними у місті, міськими та міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, Верховним Судом України;
- 4) органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст.213 КпАП України).

До спеціальних органів еколого-адміністративної юрисдикції належать органи (посадові особи):

- центральні органи виконавчої влади: Міністерство екології та природних ресурсів України; Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Міністерство охорони здоров'я України; Державна служба України з

питань геодезії, картографії і кадастру; Державне агентство лісових ресурсів України; Державне агентство водних ресурсів України; Державне агентство рибного господарства України; Державна служба геології та надр; Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів;

– **урядові органи державного управління зі спеціальними повноваженнями:**

Державна екологічна інспекція України; Державна інспекція техногенної безпеки України тв. інші.

Зокрема, Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України. Її діяльність регламентується Положенням про Державну екологічну інспекцію України, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року No 275.

Державна екологічна інспекція України відповідно до покладених завдань:

- 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів;
- 2) здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів, екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами) та небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами тощо;
- 3) складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення;
- 4) подає Міністрові пропозиції щодо: видачі, зупинення дії чи анулювання дозволів, лімітів, квот та інше.

Державне агентство рибного господарства України входить до системи органів виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства. У відповідності до Положення про Державне агентство рибного господарства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 року № 895, **Держрибагентство відповідно до покладених на нього завдань:**

здійснює контроль за дотриманням правил рибальства;

здійснює контроль за дотриманням лімітів і нормативів використання водних живих ресурсів; здійснює контроль за дотриманням правил використання об'єктів тваринного світу в частині водних живих ресурсів; складає протоколи та розглядає та розглядає справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом тощо.

Згідно ст. 89 Лісового кодексу України охорону і захист лісів здійснює державна лісова охорона, яка діє у складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, та має статус правоохоронного органу. Серед повноважень посадових осіб передбачено право складати протоколи та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, про правопорушення у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів (ст. 91 Лісового кодексу України).

Отже, саме орган виконавчої влади, реалізуючи відповідні функції в певній сфері, має право притягати винних осіб до адміністративної відповідальності. При цьому притягнення до адміністративної відповідальності не можна розглядати лише як право органа (посадової особи). Дане право за певних умов одночасно є обов'язком юрисдикційного органа (посадової особи), ухилення від виконання якого можна розцінити як бездіяльність влади.

Підвідомчість справ про адміністративні екологічні правопорушення передбачена нормами глави 17, а порядок провадження у справах про ці

правопорушення нормами розділу IV Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Кодексом, зокрема, встановлено, що адміністративне екологічне порушення фіксується здебільшого у відповідному протоколі, який складається уповноваженою на це посадовою особою або представником громадської організації чи органу громадського самоврядування.

У протоколі зазначаються: дата і місце його складання, посада, прізвище, ім'я, по-батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу порушника, місце, час вчинення й сутність адміністративного правопорушення; нормативний акт, що передбачає відповідальність за дане правопорушення; прізвище, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення порушника; інші відомості, необхідні для вирішення справи. Протокол підписують особа, яка його склала, особа, котра вчинила правопорушення, а також свідки та потерпілі. У разі відмови особи, яка вчинила правопорушення, від підписання протоколу, у ньому робиться запис про це. Правопорушник має право висловлювати зауваження щодо змісту протоколу, а також викладати мотиви своєї відмови від його підписання (ст. 281 КпАП України).

Справа про адміністративне екологічне правопорушення розглядається за місцем його вчинення або за місцем проживання порушника у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання відповідним державним органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про правопорушення та інших матеріалів справи (ст.ст. 276-277 КпАП України).

По справі про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов:

- а) про накладення адміністративного стягнення;
- б) про застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників;
- в) про закриття справи.

Постанова про закриття справи виноситься при оголошенні усного зауваження, передачі матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу або передачі їх прокурору, органу досудового

слідства чи дізнання, а також при наявності обставин, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення.

Постанова по справі про адміністративне екологічне правопорушення може бути оскаржена особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим.

Порядок оскарження відповідних постанов передбачений ст. 288 КпАП України. Так, постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено:

1) постанову адміністративної комісії – у виконавчий комітет (а у населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, - виконавчі органи, що виконують їх повноваження) відповідної ради або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд;

2) рішення виконавчого комітету (а у населених пунктах де не створено виконавчих комітетів, - виконавчі органи, що виконують їх повноваження) сільської, селищної, міської ради – у відповідну раду або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд;

3) постанову іншого органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення – у вищестоящий орган (вищестоящій посадовій особі) або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, у порядку визначеному Кодексом адміністративного судочинства та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Скарга подається в орган (посадовій особі), який виніс постанову по справі про адміністративне правопорушення, якщо інше не встановлено законодавством України. Скарга, що надійшла, протягом трьох діб надсилається разом із справою органу (посадовій особі), правомочному відповідно до ст. 288 Кодексу України про адміністративні правопорушення її розглядати.

Особа, яка оскаржила постанову у справі про адміністративне правопорушення, звільняється від плати державного мита. Варто зауважити, що адміністративна відповідальність є дійовим засобом охорони навколишнього природного середовища, його об'єктів та ресурсів, а також

життя та здоров'я громадян. Переваги цього виду юридичної відповідальності полягають насамперед у спрямованості на попередження та недопущення заподіяння значної шкоди навколишньому природному середовищу та життю і здоров'ю людини, а також в оперативності реагування на правопорушення, що особливо важливо у сфері охорони довкілля.

Але, не дивлячись на оперативність адміністративної відповідальності у сфері охорони довкілля, існують фактори, які певним чином впливають на її ефективність.

Так, на ефективність адміністративної відповідальності у галузі землекористування і забезпечення якості навколишнього середовища впливають:

- 1) незабезпечення реальності виконання постанов (як правило, складена на місці здійснення правопорушення постанова направляється за місцем роботи чи проживання правопорушника, де часом вчасно не виконується);
- 2) неадекватність стягнення вчиненому (насамперед через незначимість суми штрафів, встановлених у законодавстві; законодавство зарубіжних країн передбачає більш значні штрафні санкції, що належним чином впливають на правопорушників);
- 3) необ'єктивне визначення розміру штрафу за адміністративне правопорушення.

Отже, викладене вище дозволяє визначити особливості адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства:

- 1) підставою відповідальності є екологічне адміністративне правопорушення;
- 2) наявність особливих засобів впливу, тобто адміністративних стягнень, найпоширенішим видом серед яких у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є штраф;
- 3) застосовується уповноваженими органами та посадовими особами;

- 4) виявляється у формі більш оперативного реагування на вчинене екологічне правопорушення;
- 5) наявність особливого процесуального порядку її застосування;

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ
ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 4
“ Цивільно-правова відповідальність в екологічній сфері ”
(дисципліна “ Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення ”)

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Ознайомча</i>
Кількість годин:	<i>2 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов'язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- 1. Поняття цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері**
- 2. Підстава цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення**
- 3. Порядок застосування цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері**

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.
4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.

5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., № 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., № 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. № 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № №18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. №28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572. 65
17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. № 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.

18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. No 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. No 7. Ст. 50.
19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. No 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. No 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. No 14. Ст. 96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. No 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. No 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. No 902-р . Офіційний вісник України. 2014. No 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykholova. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.
3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо

- сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.
4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
 5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
 6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
 7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
 8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
 9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
 - 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.
 - 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК.* 2010. № 3 С 118- 122.

- 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 97-104.
- 13.Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія право. № 28. Том 2.2014 .С.155-158.
- 14.Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 8. С 75-78.
- 15.Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С.104-117.
- 16.Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С 87-93.
- 17.Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 21-35.
- 18.Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С.135 -147.
- 19.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 2. С. 90-105.

- 20.Правдюк А.Л. Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами.*Економіка АПК*. 2018. № 10. С.26 – 39.
- 21.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 11. С. 109 – 124.
- 22.Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С.169 -178.
- 23.Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020.С 158-166.
- 24.Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 5, 2021.С 132-136
- 25.Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 136-138.
- 26.Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 170-182.
- 27.Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 103-105.
- 28.Правдюк А Л, Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe*. 4. 51.2020. P. 57-64.

- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distanse learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.
- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.

40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. [http://sfs.gov.ua/-](http://sfs.gov.ua/) Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1.Поняття цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері

Цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства являє собою різновид юридичної відповідальності, яка полягає у відшкодуванні матеріальної та/або моральної шкоди винною особою за порушення екологічного законодавства.

На підприємства, установи, організації і громадян Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у ст. 68, а також природоресурсні кодекси і закони покладають обов'язок відшкодувати збитки, заподіяні ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у порядку і розмірах, визначених законодавством України. При цьому в законодавстві підкреслюється, що застосування заходів дисциплінарної, адміністра- тивної або кримінальної

відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища і погіршенням якості природних ресурсів. Це означає, що винні особи несуть цивільно-правову відповідальність незалежно від їх притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства у встановленому законом випадках.

Специфіка цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері обумовлюється особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення і доведення шкоди, а також іншими екологічними факторами й обставинами вчинення правопорушення.

В юридичній літературі існують різні погляди стосовно цивільно- правової відповідальності в природоохоронній сфері. Одні вчені вважають, що цивільно-правова відповідальність за екологічні правопорушення (делікти) передбачає виконання фізичними і юридичними особами обов'язку щодо компенсації шкоди, заподіяної власникам чи користувачам природних ресурсів порушенням екологічного законодавства. Інші ототожнюють цивільно-правову відповідальність із формою державного примусу, що полягає у стягненні майнових санкцій і накладенні на правопорушника невігідних майнових наслідків.

Шкода, заподіяна навколишньому природному середовищу, окремим природним ресурсам у процесі здійснення господарської діяльності або внаслідок забруднення чи псування природних ресурсів як правило, належить до категорії позадоговірних зобов'язань. Проте цивільно-правова відповідальність в екологічній сфері може впливати також й із договірних відносин, наприклад, із договору оренди земельної ділянки. Так, у відповідності зі ст. 29 Закону України «Про оренду землі» у разі порушення орендарем корисних властивостей орендованої земельної ділянки, пов'язаних із зміною її стану, орендодавець має право на відшкодування збитків.

Специфіка цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення обумовлена особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення

заподіяних збитків і доведення шкоди, а також іншими екологічними факторами. Відтак сутність цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення полягає в накладенні на особу, винну у порушення екологічного законодавства й здійснення екологічного правопорушення, несприятливих для неї майнових санкцій, тобто обов'язку для правопорушника відшкодувати майнову або моральну шкоду, заподіяну внаслідок порушення норм екологічного законодавства.

Крім загальних умов настання юридичної відповідальності необхідним фактором цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері виступає неправомірність дій фізичних або юридичних осіб, наслідком яких виступають майнові збитки. Такі збитки можуть бути заподіяні здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу, окремим природним ресурсам майну фізичних та юридичних осіб тощо. При цьому відсутність заподіяної майнової шкоди виключає застосування цивільно-правової відповідальності.

Необхідною умовою виникнення зобов'язань щодо відшкодування заподіяної шкоди є наявність самої шкоди. Законом «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 69) передбачено, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Крім того, особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування недержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

В еколого-правовій науці таку шкоду розглядають як екологічну шкоду, що зумовлює погіршення якісного стану навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних ресурсів.

Екологічна шкода може виявлятися у різних формах: забруднення навколишнього природного середовища, виснаження окремих природних ресурсів, руйнування екологічних зв'язків і систем, шкода, завдана здоров'ю і

майну фізичних і юридичних осіб, завдання збитків власникам і користувачам природних ресурсів.

Також екологічна шкода може бути зумовлена дією стихійних сил природи, зокрема повені, землетруси, зсуви ґрунту тощо.

Отже, екологічна шкода є необхідним елементом екологічного правопорушення, об'єктом посягання якого є природні ресурси, що належать власнику чи користувачу, навколишнє природне середовище як умова життєдіяльності та життя і здоров'я людини в такому середовищі. На думку науковців, таку шкоду в усіх її проявах та аспектах доцільно назвати екологічною шкодою і визначити її як погіршення стану навколишнього природного середовища, природних ресурсів і комплексів, інших природних об'єктів унаслідок порушення правових екологічних вимог, зменшення або знищення при цьому екологічних майнових чи екологічних немайнових прав і благ, що охороняються нормами екологічного законодавства, включаючи життя і здоров'я людини, майно фізичних і юридичних осіб. Особливість екологічної шкоди полягає в тому, що у більшості випадків така шкода є непоправною або відносно відновлюваною, оскільки відтворення компонентів природи пов'язано з тривалим періодом.

Екологічна шкода може бути відшкодована такими способами:

1. поновлення майна в натурі за рахунок правопорушника, тобто відтворення знищених природних ресурсів. Зокрема: здійснення заходів щодо відновлення якісного стану забрудненої земельної ділянки; відтворення рибних запасів; відтворення лісових ресурсів внаслідок підпалу лісів або забруднення лісових насаджень небезпечними речовинами; очищення забрудненої небезпечними речовинами водойми тощо;
2. відновлення природних ресурсів шляхом приведення природного ресурсу до стану, необхідного для подальшого використання його за цільовим призначенням.

Так, відповідно до ст. 166 Земельного кодексу України рекультивація порушених земель, що являє собою комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель.

Отже, порушені господарської діяльністю землі підлягають рекультивації, тобто відновлення до попереднього стану. Крім цього, рекультивації в обов'язковому порядку підлягають усі землі, що зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід, і гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт (ч. 2 ст. 166 Земельного кодексу України);

3. відшкодування збитків користувачам природних ресурсів у відповідності до цивільно-правової санкції, що передбачає компенсацію заподіяної шкоди у грошовій формі.

Крім цього, особливість цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу або природним ресурсам, полягає в тому, що мають бути відшкодовані як майбутні витрати природокористувачів на відновлення відповідних природних ресурсів, так і державні витрати щодо відновлення якості навколишнього природного середовища.

Отже, цивільно-правова відповідальність може бути застосована разом з іншими видами юридичної відповідальності. Ця обставина пояснюється тим, що заходи відповідальності у разі застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за своєю юридичною природою є заходами стягнення, а не відшкодування шкоди, хоча в багатьох випадках ці стягнення мають майновий характер (позбавлення премії, штраф, конфіскація).

Положення чинного законодавства України надають підстави виокремити наступні форми цивільно-правової відповідальності, що можуть бути застосовані за екологічні правопорушення, а саме:

1. визнання правочину недійсним з підстав, визначених у Цивільному кодексі України та інших правових актах. Зокрема, зі ст. 215 Цивільного кодексу України підставою недійсності правочину є суперечливість змісту правочину Цивільному кодексу України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). Так, ст. 4 Кодексу України про надра встановлює, що надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Тому угоди, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра є недійсними. Також угоди, укладені із порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, ренти, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду (ст. 210 Земельного кодексу України);
2. відшкодування завданої шкоди, яка випливає із договірних відносин (наприклад, договору оренди земельної ділянки);
3. відшкодування завданої шкоди, яка виникла із позадоговірних відносин.

Варто зауважити, що загальні принципи цивільно-правової відповідальності закріплені цивільним законодавством.

Зокрема, передбачено, що до відносин по використанню природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища норми цивільного законодавства застосовуються субсидіарно, тобто положення Цивільного кодексу України застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства (ст. 9 Цивільного кодексу України).

Роз'яснення Вищого Господарського суду України № 02-5/215 від 1 квітня 1994 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди» в п. 5 зазначає, що особливості застосування цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну порушенням

законодавства про охорону навколишнього природного середовища, можуть бути передбачені спеціальними законами, які регулюють питання охорони певного виду такого середовища. Аналогічні положення щодо правової регламентації відшкодування збитків, завданих земельним ресурсам, роз'яснюють і постанови Пленуму Верховного Суду України, зокрема постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ».

Таким чином, при відшкодуванні еколого-правової шкоди слід керуватися цивільним законодавством в тих випадках, коли ці питання не врегульовані екологічним законодавством.

Умови, за яких настає майнова відповідальність: 1) протиправність; 2) причинний зв'язок між заподіяною шкодою і протиправною дією; 3) наявність вини осіб, які завдають шкоди; 4) підвищений екологічний ризик і небезпечна діяльність.

В якості основної мети цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду слід вважати забезпечення найбільш повного поновлення (компенсації) порушених прав за рахунок особи, що спричинила шкоду, або інших осіб, на яких згідно із законодавством покладений обов'язок відшкодування шкоди. При цьому, у випадку порушенням екологічного законодавства шкода заподіяна спільними діями декількох осіб, відшкодовується ними в солідарному порядку. В окремих випадках за рішенням суду можливе покладання на винних відшкодування шкоди в натуральній формі, якщо це буде відповідати інтересам позивача і забезпечить повне відшкодування заподіяних збитків.

В науковій еколого-правовій літературі оперується поняття «правові форми компенсації екологічної шкоди».

Правові форми компенсації екологічної шкоди визначаються як основні типи організації та здійснення компенсаційної діяльності зобов'язаних осіб, у тому числі держави, щодо забезпечення належного процесу реалізації правових

норм, у межах яких опосередковується здійснення превентивних заходів, спрямованих на усунення загроз виникнення такої шкоди, здійснення прав потерпілих осіб на захист порушених майнових і немайнових прав і законних інтересів у сфері екології, а також обов'язки винних осіб компенсувати заподіяну екологічно протиправною (в окремих випадках правомірною) поведінкою чи бездіяльністю шкоду навколишньому природному середовищу, а через нього природним ресурсам та іншим об'єктам природи, що перебувають на праві власності чи праві користування у відповідних осіб, життю і здоров'ю та майну громадян, майну юридичних осіб, а також компенсувати екологічну шкоду, яка виникла внаслідок дії стихійних сил природи.

Таким чином, цивільно-правову відповідальність в екологічній сфері слід розглядати як опосередковане державним примусом виконання обов'язку щодо відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, окремим елементам природи, здоров'ю людей внаслідок порушення екологічного законодавства.

3. Підстава цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення

Варто зауважити, що підставою цивільно-правової або майнової відповідальності в екологічній сфері є наявність шкоди. Загальні положення про відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням, регулюються нормами цивільного законодавства.

Згідно з доктриною цивільного права поняття «шкода» є родовим і більш широким.

Майнова шкода становить майнові втрати — зменшення вартості пошкодженої речі, зменшення чи втрату доходу, необхідність нових витрат тощо. Вона може бути відшкодована в натурі (наприклад, шляхом відновлення пошкодженого майна) або компенсована в грошовій формі, що забезпечує

найбільш повне задоволення інтересів потерпілої сторони, будь то фізична чи юридична особа. Майнова шкода завжди пов'язана з певними втратами і скороченням охоронюваних законом матеріальних (включаючи природні ресурси і об'єкти) благ.

Один із способів її компенсації полягає у відшкодуванні шкоди в натурі за рахунок правопорушника, але щодо навколишнього природного середовища не завжди може бути застосований, хоча можлива, наприклад, рекультивация земель, відновлення лісів. Водночас неможливо відновити втрату здоров'я людини внаслідок каліцтва чи іншого ушкодження, втрату певного біологічного виду.

У більшості випадків відшкодування екологічної шкоди зводиться до відшкодування заподіяних збитків. Відшкодування збитків — це встановлена законом цивільно-правова санкція.

Поняття збитків визначається в ст. 22 Цивільного кодексу України, відповідно до якої збитками є:

- 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);
- 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірах. При цьому, розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі (ст. 1192 Цивільного кодексу України).

Якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодовуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право (ч. 3 ст. 22 Цивільного кодексу України).

Щодо екологічних правовідносин під «збитками» розуміють майнові втрати, фінансові витрати, неотримані доходи природокористувачів. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням. Слід зазначити, що відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, належить до економічних заходів забезпечення охорони навколишнього середовища (ст. 41 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Потрібно також підкреслити, що особи, які внаслідок порушення екологічного законодавства заподіяли шкоду, повинні її відшкодувати в повному обсязі незалежно від того, чи були їх дії (бездіяльність) умисними або необережними.

На думку науковців, екологічні збитки є особливими.

Вони не обмежуються сумою реальних збитків, в них завжди переважає упущена вигода, яка у десятки разів перевищує реальні збитки. І найголовніше: екологічні збитки завдаються не лише власнику, а, що надзвичайно важливо, всьому суспільству.

Наприклад, радіоактивне або інше забруднення ґрунтів призводить до вирощування токсично забрудненої сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, завдає шкоди здоров'ю людей.

Така шкода, на відміну від цивільної, може виявити себе не одразу, а через багато років.

Також, наприклад, враховуючи положення ст. 1166 Цивільного кодексу України, ст. 156 Земельного кодексу України, роз'яснення п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ», можна констатувати, що заподіяна власникам землі і землекористувачам шкода через забруднення чи псування земель

відшкодовується у повному обсязі, включаючи неодержані доходи за час тимчасового невикористання земельної ділянки. При цьому, відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами (ч. 1 ст. 157 Земельного кодексу України).

Варто зауважити, що цивільним законодавством передбачена можливість відшкодування не тільки майнової, а і моральної шкоди, яка завдана порушенням прав особи.

Так, згідно зі ст. 23 Цивільного кодексу України моральна шкода полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї, яленів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Оскільки випадки і обставини, за яких може бути заподіяна моральна шкода, в тому числі й в разі вчинення екологічного правопорушення, є досить різноманітними, саме тому чинним законодавством України допускається відшкодування завданої моральної шкоди у грошовому вимірі, іншим майном або у інший спосіб. Однак у кожному випадку суд повинен враховувати конкретні обставини справи, які, на його думку, мають суттєве значення для розгляду справи.

Отже, не виключається можливість відповідальності за заподіяння моральної шкоди в екологічній сфері.

Особливість цивільно-правової відповідальності у сфері охорони природи простежується у можливості її існування без встановлення вини суб'єкта відповідальності.

Зокрема, відповідно до ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Отже, у системі цивільно-правових заходів охорони навколишнього природного середовища особливе місце займає відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, що впливає із змісту як екологічного, так й цивільного законодавства. Так, джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (ч. 1 ст. 1187 Цивільного кодексу України).

Таким чином, основними ознаками джерела підвищеної небезпеки можна визначити наступні:

- а) неможливість повного контролю зі сторони людини;
- б) наявність шкідливих властивостей;
- в) велика ймовірність настання шкідливих наслідків у вигляді заподіяння шкоди.

На рівні екологічного законодавства закріплено, що шкода (в тому числі моральна), заподіяна фізичним чи юридичним особам (зокрема, шляхом забруднення довкілля) внаслідок аварії, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, незалежно від вини суб'єкта господарської діяльності, у власності

або у користування якого перебуває об'єкт підвищеної небезпеки, відшкодовується суб'єктом господарської діяльності цим особам у повному обсязі, крім випадків, коли аварія виникла внаслідок непереборної сили або з умислу потерпілого (ст. 16 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»).

Аналогічне правило відповідальності встановлено й в тому випадку, якщо шкода природним ресурсам заподіяна небезпечними властивостями ядерного матеріалу, який надходить з ядерної установки (ядерну шкоду). Тобто в цьому випадку мова йде про радіаційне забруднення земель, атмосферного повітря, вод тощо, відповідальність за яке настає незалежно від встановлення вини (ст. 72 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», ст. 3 Закону України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення»).

Отже, особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих (ст. 1187 Цивільного кодексу України, ч. 2 ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). У цьому випадку відповідальність настає незалежно від наявності вини, за умови, якщо заподіювач шкоди не доведе, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілої особи.

Також відшкодування збитків, заподіяних шляхом забруднення, псування елементів природи, можливо без наявності вини заподіювача шкоди і в тому випадку, коли шкода завдана особою, що перебувала у стані крайньої необхідності, а саме: шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної чи юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами, відшкодовується особою, яка її завдала. При цьому, особа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити

зворотну вимогу до особи, в інтересах якої вона діяла (ст. 1171 Цивільного кодексу України).

Отже, відшкодування шкоди, завданої в стані крайньої необхідності, характеризується наступним:

- 1) шкода при крайній необхідності завдається для усунення небезпеки, що загрожувала іншій фізичній або юридичній особі;
- 2) особа у стані крайньої необхідності завдає шкоди для усунення реальної небезпеки;
- 3) небезпека інтересам, які охороняються законом, може бути створена природними явищами (повені, землетруси, різке зниження температури повітря тощо), будь-якими діями чи бездіяльністю фізичної особи, техногенними факторами (аварії, пожежі тощо), фізіологічним станом інших людей (різке загострення хвороби, необхідність надання термінової медичної допомоги), а також поведінкою тварин.

4.Порядок застосування цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері

Загальні правила щодо відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями, регулюються нормами цивільного законодавства, тобто Цивільний кодекс України встановлює загальні підстави відповідальності за завдану шкоду.

Чинне законодавство передбачає судовий і позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди. Цей обов'язок може бути виконаний на підставі рішення суду (загальної юрисдикції або господарського).

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» кожний громадянин України має право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Аналогічні повноваження щодо відшкодування збитків і втрат, заподіяних внаслідок порушення екологічного законодавства відповідно до статей 20 –

20-2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», мають спеціальні уповноважені органи державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Шкода, заподіяна майну посадової особи спеціального підрозділу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, або членів її сім'ї у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, відшкодовується в повному обсязі за рахунок коштів державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб.

Громадські природоохоронні організації мають право подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій (ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди може здійснюватися в добровільному порядку, за допомогою страхування ризику заподіяння екологічної шкоди, а також в адміністративному порядку. В адміністративному порядку відшкодування екологічної шкоди може застосовуватись у випадках техногенних аварій або стихійних лих, шляхом вжиття заходів соціально-економічного захисту населення, яке постраждало внаслідок настання негативних екологічних наслідків.

Особливості цивільно-правової відповідальності у сфері охорони природи простежуються в порядку визначення розміру шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства, який встановлюється спеціальними нормативними актами. Забезпечення такого порядку зумовлює необхідності застосування спеціальних методів обчислення розміру шкоди, завданої навколишньому природному середовищу та його окремим елементам.

У спеціальному законодавстві щодо окремих видів природних ресурсів врегульовуються питання конкретних підстав, умов, розмірів відшкодування збитків, певного кола осіб, які можуть заявляти позовні вимоги тощо.

Для обчислення збитків, заподіяних екологічними правопорушеннями, застосовуються такі способи:

1) нормативний спосіб передбачає визначення розмірів плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього середовища у відповідності до положень Податкового кодексу України.

2) розрахунковий спосіб обумовлюється обчисленням збитків, заподіяних природним ресурсам порушенням правил їх використання, на підставі відповідних методик.

Зокрема, Методикою визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засмічення земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства (в редакції наказу Мінприроди від 4 березня 2007 р. № 14964) встановлюється порядок розрахунку розмірів відшкодування шкоди, завданої державі юридичними особами та громадянами в процесі їхньої діяльності через забруднення земель хімічними речовинами, їх засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 96365 затверджена Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу – зазначаються декларативні положення з проведення рекультиваційних робіт.

Крім цього, у відповідності до вимог ч. 2 ст. 157 Земельного кодексу України постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1098 «Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель»⁶⁶ передбачений порядок обрахування розмірів збитків, що виникли внаслідок змін у структурі рельєфу,

екологічному стані ґрунтів і материнських порід та в гідрологічному режимі земель.

Наприклад, у разі заподіяння збитків рибному господарству розмір відшкодування та його розрахунок визначається на підставі Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів, затвердженої Наказом Міністерства аграрної політики України, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України від 12 липня 2004 р. № 248/27367. Дана Методика встановлює основні вимоги щодо порядку проведення розрахунків збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних біоресурсів, а також застосовується при здійсненні державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів і є обов'язковою для інспекторів Державної екологічної інспекції України та посадових осіб інших спеціально уповноважених органів, яким надані права державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до п. 1.4. Методики збитки відшкодовуються у разі: загибелі риби (на всіх стадіях розвитку), інших водних живих ресурсів, а також їх незаконного вилучення з водних об'єктів; зменшення запасів риби, інших водних живих ресурсів при погіршенні умов їх існування і відтворення. При цьому спочатку підраховується розмір прямих збитків, а потім збитки від втрати потомства (п. 3.2. Методики).

Основними вихідними даними для розрахунку збитків, що заподіяні рибному господарству, можуть бути акти, рапорти, повідомлення та інші документи, які підготовлені інспекторами органів Державної екологічної інспекції, рибоохорони або особами, що безпосередньо спостерігали випадки загибелі риби, забруднення водойм, прямі підрахунки і виміри, а також офіційні дані компетентних науково-дослідних організацій про стан рибних ресурсів даного водного об'єкта.

Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затверджена Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України

20 липня 2009 р. № 38968. Методика спрямована на реалізацію Директиви 2006/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 лютого 2006 року про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства, і розроблена відповідно до Водного кодексу України та Закону України

«Про охорону навколишнього природного середовища».

Методика розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, була затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 10 грудня 2008 року № 639.

Відповідно до п. 1.4. Методика поширюється на державних інспекторів України з охорони навколишнього природного середовища та державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій при розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що виявлені за результатами державного контролю за додержанням суб'єктами господарювання вимог природоохоронного законодавства.

3) таксовий спосіб обумовлюється обрахуванням збитків, заподіяних природним ресурсам внаслідок порушення екологічного законодавства, застосуванням визначених органами державної влади такс, тобто розміру вартості одиниці природного ресурсу певного виду. На застосуванні такс ґрунтується відшкодування шкоди, завданої знищенням лісу, незаконним полюванням і рибальством, знищенням і пошкодженням дерев та інших земних насаджень у містах і селищах.

Такси як інструмент обчислення екологічної шкоди передбачені для обчислення розміру шкоди окремим природним ресурсам чи об'єктам. Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»⁶⁹. Зазначені такси також застосовуються для обчислення шкоди, заподіяної знищенням, пошкодженням чи незаконною рубкою окремих дерев, груп дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках, що не належать до лісового фонду.

Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 541 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд»⁷⁰ затвердженні відповідні санкції щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду. При цьому, розмір такси визначається з урахуванням екологічної цінності відповідного виду рослинного і тваринного світу, витрат, понесених на їх утримання, і встановлюється за кожний екземпляр.

Такса - це умовна одиниця обчислення шкоди, розмір якої вказує на те, як вона співвідноситься з державними розцінками. При цьому включають відповідну частку затрат державних засобів на охорону конкретного виду природних об'єктів, яким завдано шкоду, і суму грошових засобів, яка стягується понад цей розмір за вчинене правопорушення.

Вважається, що такса виступає як умовна одиниця обчислення заподіяної шкоди.

Припускають, що таксу можна поділити на дві частини, які відповідають структурі екологічної шкоди:

перша частина відображає в грошовій формі ту частку затрат, що вкладені державою на охорону і відтворення даного природного об'єкта;

друга частина включає суму, що перевищує розмір цих затрат і яка стягується як покарання за заподіяння екологічної шкоди в тій її частині, що не відновлюється компенсацією дійсної шкоди. В інших випадках такса вважається своєрідною розрахунковою одиницею, що має умовний характер і

містить у своєму розмірі наперед визначену оцінку збитків, витрат держави, що виникнуть зі знищенням окремих природних компонентів.

4) затратний спосіб передбачає обчислення збитків за фактичними затратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища і здоров'я людини. Затратний спосіб застосовується коли немає відповідних такс або методик розрахунку шкоди.

В юридичній літературі звертається увага, що такий спосіб дозволяє компенсувати шкоду,

по-перше, у випадках заподіяння збитків, завданих у результаті правомірних дій - при вилученні природних ресурсів для державних або суспільних потреб, заподіяних проведенням природо господарських заходів, припиненням або зміною умов природокористування, або, **по-друге**, у випадках погіршення якості земель, лісових угідь, водних об'єктів у результаті негативного впливу, викликаного діяльністю підприємств, установ, організацій і громадян.

Так, у відповідності до положень ст. 156 Земельного кодексу України, власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок:

- 1) вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потре, не пов'язаних із сільськогосподарським та лісгосподарським виробництвом;
- 2) тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання;
- 3) встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок;
- 4) погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників;
- 5) приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан;
- 6) неодержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки.

Статтею 57 Водного кодексу України встановлюється, що водокористувачам відшкодовуються збитки, завдані припинення права або зміною умов

спеціального водокористування, за винятком випадків, коли таке припинення (зміна умов) було здійснено з вини самого водокористувача чи за його клопотанням.

Коли ж порушенням екологічного законодавства шкода заподіяна спільними діями декількох осіб, вона відшкодовується ними в солідарному порядку. В окремих випадках за рішенням суду можливе покладання на винних осіб відшкодування шкоди в натурі, якщо це буде відповідати інтересам позивача і забезпечить повне відшкодування заподіяних збитків.

Отже, якщо порядок відшкодування збитків не регулюється екологічним законодавством, застосовуються загальні положення цивільного законодавства України про відшкодування шкоди. Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ст. 1166 Цивільного кодексу України).

Таким чином, особливостями цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення є такі:

- 1) необхідність застосування спеціальних методів обчислення розміру збитків, завданих природним ресурсам, що передбачені спеціальними нормативними актами;
- 2) обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду якісному стану природним ресурсам у повному обсязі настає для винної особи незалежно від притягнення її до інших видів відповідальності;
- 3) юридичною основою цивільно-правової відповідальності, в першу чергу, є положення екологічного законодавства України, тому що підставою відповідальності є порушення вимог екологічного законодавства;
- 4) при відшкодуванні еколого-правової шкоди слід керуватися цивільним законодавством в тих випадках, коли ці питання не врегульовані екологічним законодавством;

5) можливість застосування відповідальності без встановлення вини особи, що заподіяла шкоду якісному стану природних ресурсів.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ
ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 5
“ Кримінально-правова відповідальність в екологічній сфері ”
(дисципліна “ Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення ”)

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Ознайомча</i>
Кількість годин:	<i>2 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов'язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- 1. Загальна характеристика злочинів проти довкілля**
- 2. Поняття та особливості кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення**

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов.Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.
4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.
5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., No 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. No 36. Ст. 340.

6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., № 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. № 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № №18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. №28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572. 65
17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. № 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.
18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 50.

19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 902-р . *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykholova. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.
3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.

4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
- 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.
- 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК.* 2010. № 3 С 118- 122.
- 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних

- ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 97-104.
13. Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія право. № 28. Том 2. 2014. С. 155-158.
14. Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 8. С 75-78.
15. Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С. 104-117.
16. Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С 87-93.
17. Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 21-35.
18. Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С. 135 -147.
19. Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 2. С. 90-105.

- 20.Правдюк А.Л. Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами.*Економіка АПК*. 2018. № 10. С.26 – 39.
- 21.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 11. С. 109 – 124.
- 22.Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С.169 -178.
- 23.Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020.С 158-166.
- 24.Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 5, 2021.С 132-136
- 25.Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 136-138.
- 26.Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 170-182.
- 27.Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 103-105.
- 28.Правдюк А Л, Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe*. 4. 51.2020. P. 57-64.

- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distanse learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.
- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.

40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. <http://sfs.gov.ua/>- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

Злочини, що посягають на навколишнє природне середовище в цілому та конституційні права громадян на безпечне довкілля.

Довкілля - це навколишнє природне середовище, яке оточує людину і створює природні умови її життя.

Охорона довкілля - одна з найактуальніших проблем сучасності. Питання охорони довкілля є надзвичайно важливим і стосується життя та здоров'я нинішнього і наступних поколінь. Однак, за висновками фахівців, Україна - одна з найбільш неблагополучних в екологічному сенсі країн Європи, яка перенасичена хімічним, металургійним і гірничорудним виробництвом з застарілими технологіями та значним руйнівним впливом на навколишнє природне середовище. Ці негативні фактори впливають на погіршення екологічного стану в державі, порушення життєдіяльності населення і

викликають поширення хвороб. Відповідальність за екологічні злочини є важливим складовим елементом правового забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони довкілля. Законодавство про кримінальну відповідальність за порушення права природокористування тим чи іншим природним об'єктом розвивалось у рамках загальних правових норм про відповідальність за порушення вимог природоохоронного законодавства. Розвиток законодавства в цій галузі йшло насамперед по шляху визначення кола протиправних дій, які посягають на порядок користування природними ресурсами та суб'єктів правопорушень, встановлення відповідальності за їх здійснення, уточнення обов'язків органів та посадових осіб по прийняттю заходів юридичної відповідальності та порядку розгляду справ про окремі правопорушення. Однією із загальних характеристик кримінальної відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства є те, що природоохоронні закони містять більш-менш повні переліки правопорушень, котрі об'єднані в спеціальних статтях у самостійному розділі, який присвячено відповідальності за порушення водного, лісового, земельного тощо, законодавства, а узагальнені в КК України .

Всі природні багатства нашої країни — «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони — згідно з Конституцією України (ст. 13), є об'єктами права власності Українського народу».

Стаття 66 Конституції України зобов'язує кожного громадянина не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Удосконалення механізму реалізації кримінальної відповідальності за посягання на навколишнє природне середовище — один з найважливіших напрямів реформи кримінального законодавства, застосування норм якого повинно відіграти значну роль у боротьбі з екологічними правопорушеннями. Безперечно, покладати всі надії тільки на

правові засоби не можна. Разом з тим без досконалого правового забезпечення здійснення природоохоронних заходів неможливо.

Правовідносини, що виникають у сфері охорони навколишнього середовища та природокористування, регулюються нормами як кримінального, так і цивільного, міжнародного, адміністративного права й такими галузями екологічного права, як водне, земельне, повітряне, лісове, гірниче, а також великою кількістю підзаконних нормативно-правових актів. Незважаючи на різні цілі, завдання і методи регулювання відносин у сфері екології, спільним залишається предмет їхньої уваги: захист навколишнього середовища від нераціонального використання природних ресурсів, здоров'я людей, охорона інтересів суспільства від несприятливого екологічного впливу.

Судова практика у сфері екології складається в традиційному напрямі — притягнення до відповідальності за незаконну порубку лісу, незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; і дуже рідко за забруднення водоймищ та атмосферного повітря (характерно для практики господарських судів).

Особливе місце у системі еколого-правової відповідальності займають екологічні злочини, що визначаються у юридичній літературі як «передбачені кримінальним законом суспільне небезпечні діяння, які посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі сфери. Ефективність охорони природної сфери багато в чому залежить від досконалості закону. Попереднє кримінальне законодавство відображало безнадійно застарілу концепцію пріоритету економічних інтересів держави над екологічними. Наявна екологічна ситуація в Україні суттєвим чином обумовлена існуванням масштабної екологічної злочинності, яка не знаходить свого адекватного відображення в офіційній статистиці. Проте, незважаючи на безумовну теоретичну та практичну значимість наукових досліджень проблеми, питання комплексного дослідження стану екологічної злочинності в Україні, зокрема й на регіональному рівні, та її запобігання не розглядалися або розглядалися фрагментарно. Злочини проти довкілля мають своїм родовим

об'єктом суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля, його наукове обґрунтоване раціональне використання і відтворення природних ресурсів, охорону нормального екологічного стану біосфери.

За своїм безпосереднім об'єктом всі злочини проти довкілля можуть бути поділені на:

- ✓ злочини проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253),
- ✓ злочини у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (статті 239, 240, 241 і 254),
- ✓ злочини у сфері охорони водних ресурсів (статті 242, 243 і 244),
- ✓ злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252).

Отже, необхідно створювати законодавчі та організаційні можливості для планомірної, послідовної боротьби з екологічними злочинами .

Злочини проти екологічної безпеки.

Проблеми навколишнього середовища, як правило, впливають на життя країни як вирішальний фактор або як складова національного добробуту й потенційних можливостей держави.

Отож, національна й міжнародна безпека неможлива без урахування екологічного фактору.

З точки зору глобального підходу до питання безпеки, будь-який аспект, що загрожує виживанню планети і її природі, мусить розглядатися як загроза безпеці. Загибель внаслідок ядерної катастрофи й загибель від браку повітря - це все одно загибель.

По-перше, темпи згадуваних глобальних змін значно вищі, ніж вчені передбачали раніше. Якщо ці процеси залишаться безконтрольними, вони стануть незворотними.

По-друге, екологічні проблеми - це проблеми абсолютно нових вимірів. Не усунувши причин, не можна зупинити глобальне потепління.

По-третє, різниця рівнів економічного розвитку впливає на можливості захисту від екологічних загроз, а деградація довкілля впливає на економічний розвиток, ослаблюючи його потенціал. На думку експертів ООН, екологічні втрати внаслідок забруднення перевищують вартість заходів, спрямованих на боротьбу з ним. У країнах, що розвиваються, вони значно більше, ніж у розвинутих державах. Щороку через забруднення втрачається від 0,5 до 2,5% ВВП, а вартість заходів, які б дозволили радикально скоротити обсяги забруднення в індустріальних країнах - складає 1-2% ВВП. По-четверте, екологічні загрози не піддаються чіткому визначенню у причинно-наслідкових зв'язках, проте вони досить тісно пов'язані між собою й іншими соціальними, політичними й економічними факторами, що також впливають на стан безпеки. Посилення боротьби за володіння та користування чистим повітрям, водою, орною землею, рибними та харчовими ресурсами, що колись розглядалися як безкоштовні, нині вже є реальною загрозою для регіональної безпеки. Загрозами екологічного характеру, спроможними порушити міжнародну стабільність, є і масова міграція населення з районів природних та техногенних катастроф (приміром районів засухи у Східній Африці чи Чорнобильської аварії), і та величезна шкода, яку завдають довкіллю промислові викиди, знищення лісів, знищення біологічних видів і, нарешті, кліматичні зміни.

Таким чином поняття безпеки суттєво розширюється. Безпека стає всеохоплюючою категорією, що поєднує більшість проблем захисту населення від будь-яких загроз. Визнання екологічної безпеки рівнозначною, або навіть важливішою за військову, сприятиме уважнішому ставленню до проблем навколишнього середовища. В рамках стратегії поступального розвитку проблема збалансування економічного зростання та збереження довкілля є проблемою номер один. Якими б прекрасними не були сучасні рішення економічних проблем, вони одразу ж зазнають краху, якщо не вдасться поєднати їх із розв'язанням глобальних проблем. З об'єктивної сторони злочини проявляються у дії чи бездіяльності.

Наприклад: об'єктивна сторона злочину ст.236 проявляється в порушенні (дії або бездіяльності) порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів.

Правила проведення такої експертизи встановлені в постанові Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року.

Ознакою об'єктивної сторони злочину ст.236 є наявність наслідків — загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків. Загибель людей – це смерть хоча б однієї людини. Екологічне забруднення значних територій може бути пов'язане із забрудненням землі, водних ресурсів, атмосферного повітря або продуктів харчування в цьому регіоні, радіоактивними, хімічними та іншими речовинами, що створюють реальну загрозу життю і здоров'ю людей. Інші тяжкі наслідки — це заподіяння шкоди здоров'ю людей або інший збиток, наприклад, зруйнування або пошкодження заповідних територій.

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується складною (подвійною) формою вини: щодо дії (бездіяльності) — умисел або необережність, щодо наслідків – тільки необережність. Суб'єктивною стороною злочину ст. 238 є прямий умисел.

Суб'єктами даної групи злочинів є службові особи, а також спеціально уповноважені особи (ст.253). *Наприклад: суб'єкт злочину ст.253 — службова або спеціально уповноважена особа — розробник або здавальник проекту чи іншої аналогічної документації замовнику*

Передбачаються наступні покарання за злочини:

- ✓ Покарання за злочин: за ст. 236 — позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

- ✓ Покарання за злочин: за ст. 237 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 238 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 238 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 253 — позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або обмеження волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 253 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк до п'яти років

Злочини у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря. Земля — це верхній шар земної поверхні у межах зони аерації, під якою слід розуміти верхню товщу земної кори між її поверхнею і дзеркалом ґрунтових вод .

Надра — це верхня частина земної кори, що розташована під поверхнею суходолу та дном водоймищ, в межах державних кордонів, і простягається до глибин, доступних для їх добування.

До корисних копалин відносяться горючі речовини (нафта, природний газ), метали (залізна руда, мідь, свинець) і благородні метали (золото, іридій, платина, срібло), сировина для металургії, а також вогнетривкі, ювелірні та інші загальнодержавного значення копалини. Перелік їх затверджений постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення” .

Атмосферне повітря — природна суміш газів (кисень, азот, аргон, вуглекислий газ, неон тощо), яка знаходиться у відкритому просторі над територією України.

Забруднення повітря у межах закритих виробничих приміщень за наявності до цього підстав повинне кваліфікуватись за ст. 271 як порушення вимог законодавства про охорону праці . Структура повітряного простору, порядок її формування і зміни, правила використання повітряного простору визначаються державним органом по використанню повітряного простору України.

- ✓ **До елементів структури повітряного простору України належать повітряні траси і місцеві повітряні лінії України,**
- ✓ **повітряні коридори для перетинання державного кордону України, встановлені та невстановлені маршрути польотів, райони виконання авіаційних робіт,**
- ✓ **заборонені зони, зони обмеження польотів і небезпечні зони.**

Повітряна траса - це диспетчерський район або його частина, що являє собою коридор у повітряному просторі, обмежений за висотою та шириною, призначений для безпечного виконання польотів повітряними суднами і забезпечений аеродромами, засобами навігації, контролю та управління повітряним рухом .

Місцева повітряна лінія - це диспетчерський район або його частина, що являє собою коридор у повітряному просторі, обмежений за висотою та шириною, призначений для безпечного виконання польотів повітряними суднами і забезпечений аеродромами, засобами контролю та управління повітряним рухом. Усі обмеження щодо використання повітряного простору України доводяться до відома заінтересованих юридичних і фізичних осіб України, інших держав і міжнародних авіаційних організацій через канали систем аеронавігаційної інформації.

Злочин ст.239 проявляється в забрудненні або псуванні земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля. Під забрудненням розуміється внесення в ґрунт речовин у вигляді різних відходів (отрутохімікатів, хімічних і радіоактивних речовин) тощо.

Псування землі — це незаконне зняття родючого шару ґрунту і ґрунтового покриву, що призвело її до непридатного стану, або безконтрольне використання такого шару, розробка корисних копалин при геологорозвідувальних та будівельних та інших роботах, заболочування земель тощо. Злочин вимагає настання наслідків у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. Між порушенням спеціальних правил і цими наслідками має бути встановлений причинний зв'язок.

Об'єктивна сторона злочину ст.240 проявляється в порушенні встановлених правил охорони надр, або в незаконному видобуванні корисних копалин.

Порушення встановлених правил охорони надр може полягати в недотриманні строків видобування, місця, розміру і видів копалин та інших умов і правил, що забезпечують безпеку людей та видобування.

Незаконне видобування корисних копалин — це їх видобування без відповідного дозволу, крім загальнопоширених (пісок, гравій, глина, галечник та ін.).

Об'єктивна сторона цього злочину проявляється в безгосподарському використанні земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель із сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту. Безгосподарське використання земель може виражатися у використанні земель сільськогосподарського призначення для інших потреб, в перенасичуванні пестицидами та іншими агрохімікатами тощо. Злочин вимагає настання

наслідків у вигляді тривалого зниження або втрати родючості земель, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змиття гумусного шару, порушення структури ґрунту.

Об'єктивна сторона злочину — це дія або бездіяльність щодо забруднення атмосферного повітря або зміни його природних властивостей, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Забруднення — це, наприклад, викиди токсичних або інших шкідливих речовин в атмосферу з перевищенням допустимих концентрацій.

Інші зміни природних властивостей атмосфери — це зміна складу повітря в певній місцевості внаслідок будь-яких дослідів або дій з хімічними речовинами чи іншими властивостями. Між порушенням спеціальних правил та наслідками у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля має бути встановлений причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона вказаних злочинів характеризується умислом або необережністю.

Суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи, як приватні так і службові. Ст.240 передбачає наявність предмету. Предметом цього злочину є надра і корисні копалини, крім загальнопоширених.

Предметом злочину ст.241 є атмосферне повітря, що знаходиться у відкритому просторі над територією України.

Покарання, які застосовуються за злочини:

- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 239 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 239 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 240 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 240 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування.
- ✓ Покарання за злочин: за ст. 254 — штраф до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 241 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого; за ч. 2 ст. 241 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Злочини у сфері охорони водних ресурсів.

Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням народу України, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту. Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами. В умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва і зростання матеріальних потреб виникає необхідність розробки і додержання особливих правил користування водними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

- **Води - усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води.**

- **Води підземні** - води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах.
- **Води поверхневі** - води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні.

Злочини ст.242 і ст.244 мають предмет.

Зокрема, предметом злочину ст.242 є всі водні об'єкти на території України, що беруть участь в кругообігу вод і нерозривно пов'язані з довкіллям. Це — ріки, озера, водосховища, канали, ставки, підземні води, джерела, морські затоки, протоки, лимани та інші водоймища, що знаходяться на поверхні або під землею, включені та не включені до господарського обороту. Предметом злочину ст.244 є континентальний шельф України.

Континентальний шельф України — це поверхня і надра морського дна до глибини 200м., що примикають до території України.

Не визнаються предметом злочину, передбаченого ст, 242:

- а) внутрішні морські води та територіальне море;
- б) технічні місткості і накопичувачі води, які безпосередньо включені у технічне або споживче використання, вилучені з природного кругообігу і процес обміну водних мас в яких повністю контролюється людиною (цистерни, системи оборотного водопостачання, опалювальні та охолоджувальні прилади, ставки для нагромадження стічних вод тощо);
- в) природні або штучні западини, в яких води немає постійно (наприклад, осушені болота, давні гирла рік, солончаки на місці висохлих озер).

Об'єктивна сторона злочину ст.242 проявляється в порушенні правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Між забрудненням вказаних водних джерел і наслідками, що настали внаслідок цього, має бути встановлений причинний зв'язок.

Об'єктивна сторона злочину ст.243 визначається законом як забруднення моря і проявляється в таких двох формах:

- ✓ в порушенні спеціальних правил з матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря;
- ✓ у незаконному скиданні чи похованні вказаних матеріалів, речовин та відходів.

Важливе значення у визначенні об'єктивної сторони цього складу має така ознака, як місце вчинення злочину.

Забруднення моря шляхом порушення спеціальних правил поводження з певними речовинами, матеріалами, відходами здійснюється в межах внутрішніх морських або територіальних вод України, або вод виняткової (морської) економічної зони України, а забруднення шляхом незаконного скидання вказаних речовин і відходів, їх поховання — в межах внутрішніх морських територіальних вод України або у відкритому морі. Як наслідок вказаних дій необхідно встановити наявність забруднення моря і створення небезпеки для життя і здоров'я людей або живих ресурсів моря, чи можливість перешкодити законним видам використання моря внаслідок вказаного забруднення.

До внутрішніх морських вод відносяться води портів, заток, бухт, лиманів, береги яких повністю належать Україні.

- Територіальні води — це морський пояс, який примикає до сухопутної території України (шириною 12 морських миль).
- Відкрите море — це весь морський простір, який не входить в територіальні і внутрішні води України або іншої держави і на який не поширюється нічий суверенітет.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 244, характеризується дією або бездіяльністю і виражається:

в порушенні законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду, а також невжитті особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні

безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей.

Суб'єктивна сторона злочинів проявляється, як в умислі, так і в необережності.

Суб'єктом злочину за ст.242 і 243 може бути будь-яка особа, в тому числі службова.

Суб'єкт злочину за ч. 1 ст. 244 — громадяни України, а також особи без громадянства. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 244, можуть бути тільки іноземці.

Покарання, які можуть застосовуватися за скоєння злочинів:

- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 242 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 242 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 243 — штраф від трьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 243 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 3 ст. 243 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеження волі на строк до трьох років.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 244 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до двох років, з

конфіскацією всіх знарядь, якими користувалася винувата особа для вчинення злочину або без такої; за ч. 2 ст. 244 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, з конфіскацією обладнання.

Злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного середовища.

Лісові масиви — це значні за площею земельні ділянки, зайняті лісом, що являють собою сукупність землі, рослинності (дерева, чагарники), тварин, мікроорганізмів та інших компонентів, які за своїм розвитком біологічно впливають один на одного та на довкілля.

Зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж автомобільних залізниць або інші такого типу насадження виконують різні охоронні функції: санітарно-гігієнічні, оздоровчі, водозахисні, протиерозійні тощо.

Порубка дерев в містах, селищах, інших населених пунктах (в парках, скверах, садах, на вулицях, на територіях підприємств, організацій, в придорожніх смугах, а також на сільгоспугіддях, садибах, дачних ділянках тощо) не охоплюється ознаками цього злочину і може бути кваліфікована як викрадення чужого майна.

Заготівля поваленого вітром лісу (буреломного) розглядається як самоуправство. Викрадення зрубаної деревини є злочином проти власності. Поняттям рослин охоплюються не тільки живі виростаючі їх види, а й насінневий або посадочний матеріал (насіння, цибулини, бульби), а так само відповідна сільськогосподарська продукція (зерно, плоди тощо). Тяжкими наслідками слід визнати заподіяння значної матеріальної шкоди, зараження хворобами або загибель значної частини площ лісу, залишення великої площі землі без посадок тощо.

Полювання — це висліджування з метою здобичі, переслідування і сама здобич (відлов, відстріл диких звірів та птахів).

До полювання прирівнюється також перебування в мисливських угіддях з мисливськими об'єктами, рушницями чи іншими знаряддями здобичі, а також

із здобутою продукцією. Для ряду злочинів характерним є предмет. **Предметом злочину ст.245** є лісові масиви, зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць або інші такі насадження.

Предметом злочину ст.252 є території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду. До них відносяться такі об'єкти природи, які являють собою велику наукову, історичну цінність, а також цінність в лікувально-оздоровчому плані.

Наприклад, Нікітський ботанічний сад у Криму, Тростянецький парк в Сумській області, Дніпровські пороги в Запорізькій області, Одеські катакомби, Володимирська гірка в Києві.

До об'єктів природно-заповідного фонду належать території та об'єкти систематичного нагляду, проведення комплексних досліджень і вивчення природних процесів та явищ, а також розробки наукових основ охорони довкілля.

Предметом злочину ст.246 є ліс, тобто дерева і чагарники в природному стані, які невідокремлені від коріння і зростають у всіх лісах, незалежно від їх характеру, а також у заповідниках, на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду або в інших лісах, що особливо охороняються.

Предметом незаконного полювання є **дикі звірі** та птахи, які перебувають у стані природної волі та відносяться до так званого мисливського фонду. Мисливський фонд це перелік видів дичини, на яку можна полювати за умови дотримання всіх правил полювання.

Предметом цього злочину є **риба** різних видів, дельфіни, креветки, кальмари, восьминоги, раки, краби та інші водні тварини, які знаходяться в стані природної волі, а також морські водорості і трави, що мають промислове значення для виробництва добрива, медичних препаратів і продуктів харчування.

Незаконна ловля таких водних тварин, як видри, ондатри, та інших кваліфікується як незаконне полювання.

Дії осіб, винних в незаконному вилові риби, добуванні водних тварин, які вирощуються різними підприємствами та організаціями в спеціально обладнаних або пристосованих водоймах, або заволодіння рибою, водними тваринами, відловленими цими організаціями або які знаходяться в розплідниках, у вольєрах диких тварин, птахів, підлягають кваліфікації як викрадення чужого майна.

З об'єктивної сторони злочин ст.245 проявляється в знищенні або пошкодженні лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць або інших таких насаджень вогнем чи іншим загально небезпечним способом.

Під знищенням розуміється повна загибель лісового масиву, припинення його існування, пошкодження — це часткова його загибель.

Об'єктивна сторона злочину ст.252 проявляється в знищенні чи пошкодженні зазначених територій. Знищення передбачає повну ліквідацію природного об'єкта, що становить комплекс природних цінностей або основної його частини, внаслідок чого природний об'єкт перестає існувати в науковому, оздоровчому або культурно-освітньому значенні. Пошкодження означає приведення природного об'єкта в часткову непридатність, якщо він значно втрачає своє вказане значення і не може бути використаний повною мірою.

Об'єктивна сторона злочину ст.246 проявляється в незаконній порубці лісу, тобто у відділенні дерев, що знаходяться в лісі, від кореня незалежно від засобів, що використовуються для цього, і способів (за допомогою сокири, пилки або механічної тяги тощо). Незаконною визнається порубка лісу без відповідного дозволу (тобто лісопорубного квитка чи ордера), виданого відповідним органом або, хоч і за лісопорубним квитком або ордером, але не на відведеній ділянці, в більшій, ніж дозволено кількості, не тих порід дерев або недозволеним способом. Закінченим злочин є з моменту, коли дерева зрубані і цим заподіяна істотна шкода.

Об'єктивна сторона злочину ст.247 полягає в порушенні правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, що спричинило тяжкі наслідки, між якими і вказаними порушеннями є причинний зв'язок.

Об'єктивна сторона злочину ст.248 проявляється в незаконному полюванні, тобто в порушенні правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконному полюванні в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полюванні на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України.

Полювання в заборонений час — це полювання в час, коли воно повністю заборонене або стосується лише тих звірів або птахів, на яких полювати заборонено саме в цей проміжок часу, а також полювання в заборонених місцях — де воно заборонено взагалі або може проводитися лише за спеціальним дозволом, наприклад, заповідники, зелені зони навколо міст та населених пунктів, в самих населених пунктах тощо.

Об'єктивна сторона злочину ст.249 проявляється в незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду.

Об'єктивна сторона злочину ст.250 проявляється в проведенні вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин. Для відповідальності не потрібне настання шкідливих наслідків, досить самого факту проведення вибухових робіт з порушенням правил рибоохорони.

Об'єктивна сторона злочину ст.251 характеризується такими ознаками: наявністю дії або бездіяльності, що полягає, *наприклад, в неправильному лікуванні тварин, неприйнятті заходів для виявлення діагнозу захворювання тощо.*

Наслідками злочину є поширення епізоотії, тобто заразливих хвороб тварин, що відрізняються безперервністю та масовістю епізоотичного процесу (наприклад, ящур тощо), або інші тяжкі наслідки (наприклад, велика пошесть тварин чи птахів, масова загибель риби, дичини, бджіл, захворювання людей

від хвороб, загальних для людей і тварин тощо). Між порушенням ветеринарних правил і цими наслідками слід встановлювати причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона характеризується умислом чи (або) необережністю. Суб'єктами даних злочинів можуть бути будь-які особи. Покараннями за злочини можуть бути:

- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 245 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 245 — позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 252 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 252 — позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років.
- ✓ Покарання за злочин: за ст. 246 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого.
- ✓ Покарання за злочин: за ст. 247 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 248 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього добутого; за ч. 2 ст. 248 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів полювання та всього здобутого.
- ✓ Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 249 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього добутого; за ч. 2 ст. 249 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією знарядь і засобів промислу та всього здобутого.

- ✓ Покарання за злочин: за ст. 250 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк від двох до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років.
- ✓ Покарання за злочин: за ст. 251 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк.

2.Поняття та особливості кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення

Порушення екологічного законодавства України може тягнути встановлену Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншим законодавством України відповідальність, у тому числі й кримінальну. Відповідно до ст. 70 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначення складу екологічних злочинів, порядок притягнення винних до кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюється Кримінальним кодексом України.

Головне свідoctво суспільної небезпеки на навколишнє природне середовище полягає у його підвищеній шкоді. Збитки, які заподіюються природному середовищу життєдіяльності людини, самій людині, а також суспільству й державі, досить часто взагалі не піддаються обчисленню. Так, загальний вплив господарської діяльності людини на глобальну екосистему перевищує допустимі рівні в десятки разів, а на планеті знищено майже 40 відсотків екосистем.

Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища настає у разі вчинення дій, що

зазіхають на встановлений екологічний правопорядок, являють собою суспільну небезпеку.

Об'єктивна необхідність кримінально-правової охорони природи вже була предметом дослідження в сучасній науково-правовій літературі, в якій доведена наявність достатніх підстав для криміналізації суспільно небезпечних посягань на довкілля.

Зокрема, у науковій літературі серед необхідних і достатніх підстав криміналізації охорони якісного стану земель зазначаються:

- 1) висока ступінь суспільної небезпечності забруднення або псування земель;
- 2) поширення негативного антропогенного навантаження на землю;
- 3) наявність умов вчинення забруднення або псування земель, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності;
- 4) необхідність кримінально-правової гарантії охорони відповідних конституційних прав та установлень;
- 5) необхідність забезпечення глобальної екологічної безпеки.

Україна підписала Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального законодавства CETS № 172, укладену 4 листопада 1998 р. у м. Страсбурзі. Важливим важелем для дотримання екологічного правопорядку є відновлення довкілля.

України як підписант може заявити про те, що вона передбачатиме заходи з відновлення довкілля згідно з наведеними нижче положеннями:

- а) компетентний орган може розпорядитися здійснити відновлення довкілля у зв'язку з правопорушеннями, кваліфікованим згідно із цією Конвенцією;
- б) у разі невиконання розпорядження про відновлення довкілля компетентний орган відповідно до внутрішнього законодавства може забезпечити його виконання за рахунок особи - суб'єкта розпорядження або до цієї особи може бути застосовано інші кримінальні санкції замість або на додаток до цього.

Конвенція CETS № 172 передбачає чотири види покарання за злочини проти довкілля: позбавлення волі, грошові санкції, конфіскація, відновлення довкілля.

Але при цьому необхідно мати на увазі, що виправно-трудова практика свідчить про те, що посилення покарання само по собі, якщо воно не підтримується комплексом соціальних заходів, не знижує злочинність. Більш того, необґрунтоване посилення покарання, так само як й невинуватене їх пом'якшення, може знизити їх ефективність. Проблеми, які знаходяться у взаємозв'язку з економічними, важко вирішувати лише за допомогою кримінальної репресії. Досвід показує, що стержень їх вирішення знаходиться у площині концептуального, політичного, виховного, морального характеру, а вже потім – юридичного, кримінального.

Кримінальна відповідальність застосовується лише судами за вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину.

Злочином є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність) вчинене суб'єктом злочину. Склади суспільно небезпечних діянь, які посягають на встановлений екологічний правопорядок та порушують вимоги щодо раціонального використання та охорони навколишнього природного середовища закріплені в Кримінальному кодексі України а саме в розділі 8 «Злочини проти довкілля».

Враховуючи екологічний аспект, в кримінально-правовій науці виділяють основні ознаки цих злочинів:

- 1) вони являють собою суспільно небезпечні діяння (дію та бездіяльність);
- 2) високий ступінь суспільної небезпеки цього виду правопорушень обумовлюється тим, що об'єктом посягання є природні ресурси, а також заподіюється шкода чи створюється реальна можливість заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини;
- 3) екологічні злочини протиправні та заборонені кримінальним законом;
- 4) екологічні злочини – це винні діяння⁷⁵.

Деякі кримінально карані посягання на природу за зовнішніми проявами діяння, за характером наслідків, за мотивами вчинення є схожими з аналогічними адміністративними правопорушеннями. Враховуючи характер

протиправної поведінки та ступінь суспільної небезпеки, законодавець вимагає адекватного правового регулювання.

Таким чином, визначаючи ступінь важкості злочину, необхідно враховувати характер вчинених дій та наслідки, що настали, зокрема такі як:

- 1) ступінь забруднення довкілля;
- 2) вид і кількість небезпечних речовин, що потрапили в природне середовище;
- 3) кількість людей, які постраждали;
- 4) розмір заподіяної природним ресурсам шкоди тощо.

При цьому, наслідки екологічних злочинів як «забруднення природного середовища» являють собою всі можливі чи ті, що реально настали наслідки у вигляді шкоди природному середовищу, які можна зафіксувати за допомогою відомих систем виміру, або з достатнім ступенем ймовірності довести можливість їх настання.

У тому випадку, коли злочин проти довкілля був безпосередньо пов'язаний із посадою, яку обіймала винна особа, або діяльністю, якою вона займалася, може мати місце застосування до винної особи додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 1777).

Крім цього, якщо в результаті дії або бездіяльності посадової особи сталося забруднення або псування навколишнього природного середовища, винна посадова особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за халатність або інший посадовий злочин.

Зауважимо, що притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини не звільняє винних осіб від відшкодування заподіяної шкоди. Поряд із встановленням плати за забруднення довкілля в межах, встановлених дозволами, екологічними нормативами, відшкодування шкоди також виступає своєрідним засобом реалізації міжнародно-правового принципу «забруднювач

платить», який передбачає, що превентивні заходи та заходи щодо зниження або усунення шкідливих впливів мають здійснюватися за рахунок коштів забруднювача довкілля, тобто забруднювач має компенсувати заподіяну екологічну шкоду. Крім цього, зазначений принцип знаходить свій прояв у положеннях ст. 66 Конституції України, яка встановлює основний екологічний обов'язок громадян не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, а також відшкодовувати завданні ними збитки.

Кримінальна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища настає за вчинення екологічного злочину. Проте вирішення екологічних проблем не може забезпечуватися лише національним законодавством.

При цьому необхідно враховувати й той факт, що частина природних ресурсів та природних об'єктів навколишнього середовища знаходиться поза межами дії національного законодавства (космічний простір, клімат, атмосферне повітря, Світовий океан тощо). Саме тому міжнародні екологічні правопорушення можуть містити склад злочину як підстави кримінально-правової відповідальності.

До міжнародних екологічних злочинів належать істотні порушення державою міжнародних зобов'язань, які є визначальними для охорони і захисту навколишнього середовища. За скоєння міжнародного екологічного злочину відповідальність несуть як винні у цьому держави, так і посадові особи цієї держави.

До міжнародно-злочинних дій належить, наприклад, масове забруднення атмосфери і морського середовища.

Кримінальна відповідальність за міжнародні екологічні може застосовуватися спеціальними міжнародними судами (трибуналами) або судами держав, на території яких вчинено злочин

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ
ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 6
“ Дисциплінарна відповідальність в екологічній сфері ”
(дисципліна “ Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення ”)

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Ознайомча</i>
Кількість годин:	<i>2 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов'язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- 1. Поняття та особливості дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства**
- 2. Види дисциплінарних стягнень за екологічні правопорушення**
- 3. Порядок застосування дисциплінарного стягнення за екологічні правопорушення**

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов.Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.
4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.

5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., № 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., № 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. № 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № №18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. №28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572. 65
17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. № 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.

18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. No 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. No 7. Ст. 50.
19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. No 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. No 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. No 14. Ст. 96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. No 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. No 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. No 902-р . Офіційний вісник України. 2014. No 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykhoneva. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.

3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.
4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
- 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.

- 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 3 С 118- 122.
- 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 97-104.
- 13.Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія право. № 28. Том 2.2014 .С.155-158.
- 14.Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 8. С 75-78.
- 15.Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С.104-117.
- 16.Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С 87-93.
- 17.Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 21-35.
- 18.Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С.135 -147.
- 19.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору.

- Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2018. № 2. С. 90-105.
20. Правдюк А.Л., Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами. *Економіка АПК.* 2018. № 10. С. 26 – 39.
21. Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2018. № 11. С. 109 – 124.
22. Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2019. № 9. С. 169 -178.
23. Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського.* Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020. С 158-166.
24. Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право.* 5, 2021. С 132-136
25. Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 4. С. 136-138.
26. Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право.* 2021. № 2 (37). С. 170-182.
27. Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 6. С. 103-105.
28. Правдюк А Л, Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe.* 4. 51.2020. P. 57-64.

- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distance learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.
- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.

40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Trajectoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. <http://sfs.gov.ua/>- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Поняття та особливості дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства

Дисциплінарна відповідальність за порушення екологічного законодавства застосовується до осіб, винних у вчиненні дисциплінарного проступку у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

У фаховій літературі дисциплінарну відповідальність розглядають, як різновид ретроспективної юридичної відповідальності особи за порушення норм права, що регулюють відповідну дисципліну, та застосування до порушника дисциплінарних стягнень.

Особливістю застосування дисциплінарної відповідальності є те, що вона, в першу чергу, регулюється нормами трудового законодавства. Хоча

Конституція України в ст. 92 закріплює положення про те, що діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями та відповідальність за них визначаються виключно законами України, проте, в той же час Кодекс законів про працю України⁸³ (далі – КЗпП) в ст. 142 допускає, що трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, а у деяких галузях господарювання для окремих категорій працівників діють статuti і положення про дисципліну.

Варто зауважити, що дисциплінарна відповідальність застосовується в порядку підлеглості чи на підставі правил внутрішнього трудового розпорядку підприємств і організацій. Таким чином, заходи дисциплінарної відповідальності містяться в актах, що регулюють працю робітників і службовців.

Зазвичай, підставами дисциплінарної відповідальності є дисциплінарні проступки. Проте дисциплінарна відповідальність в екологічній сфері застосовується до тих працівників, в обов'язки яких входить дотримання норм екологічного законодавства, тобто невиконання вимог законодавства про охорону природних ресурсів, навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки одночасно повинно бути невиконанням працівником своїх обов'язків, обумовлених трудовим договором або контрактом.

Отже, для складу дисциплінарного проступку важливим є, щоб невиконання норм природоохоронного законодавства одночасно було і невиконанням працівником своїх трудових функцій. Таким чином особливістю притягнення особи до дисциплінарної відповідальності за правопорушення щодо якісного стану довкілля та раціонального природокористування є сукупність трудових та екологічних відносин.

Звідси, суб'єктом дисциплінарної відповідальності може бути особа (працівник) в обов'язки якої входило, наприклад, виконання заходів по охороні та раціональному використанню природних ресурсів; по проведенню заходів, що пов'язані з підвищенням родючості ґрунтів тощо. Тобто суб'єкт

дисциплінарної відповідальності повинен мати трудову правосуб'єктність у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. На думку фахівців, сутність дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства полягає у накладенні роботодавцем (власником підприємства чи уповноваженим ним органом) на працівника дисциплінарних стягнень. Такі стягнення можуть накладатись на осіб, винних у невиконанні або неналежному виконанні своїх трудових обов'язків, пов'язаних зі здійсненням природоохоронних заходів, за умови, що відповідні обов'язки передбачені трудовим договором, укладеним між працівником та власником підприємства, установи, організації (уповноваженим ним органом).

Щодо застосування дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення, в юридичній літературі існують різні точки зору. Так, в деяких випадках дисциплінарну відповідальність розглядають як дієвий інструмент, за допомогою якого зміцнюється дисципліна. При цьому застосування її найчастіше дає більший ефект, ніж застосування інших видів юридичної відповідальності. Це пов'язано з більшою оперативністю дисциплінарного реагування, зацікавленості трудових колективів в усуненні наслідків екологічних правопорушень.

Існує й інша точка зору, згідно з якою для притягнення винної особи до дисциплінарної відповідальності, зокрема, за порушення земельного законодавства необхідне співпадання дисциплінарного проступку і земельного правопорушення. Проте ідеальна сукупність дисциплінарного проступку і земельного правопорушення можлива вкрай рідко. Очевидно, у зв'язку з цим Земельний кодекс України не вказує на існування дисциплінарної відповідальності за вчинення земельних правопорушень. Тобто з цієї точки зору впливає, що дисциплінарна відповідальність за правопорушення щодо якісного стану земель, тобто земельного правопорушення екологічного спрямування, не має такого вагомого значення в порівнянні з іншими видами відповідальності.

Але, на нашу думку, не можна тому чи іншому виду юридичної відповідальності у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки надавати особливого значення або недооцінювати. Все повинно залежати від конкретних обставин справи, а також від складу та характеру правопорушення.

Звідси, невиконання чи неналежне виконання екологічних вимог, що становлять коло службових або професійних обов'язків правопорушника, слід розглядати як одну із умов притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Варто зауважити, що законодавство не встановлює конкретного переліку дисциплінарних проступків в екологічній сфері, за вчинення яких настає дисциплінарна відповідальність.

Правові підстави застосування до винних осіб заходів дисциплінарного впливу, тобто дисциплінарну відповідальність, передбачаються положеннями ст. 68 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища».

Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у наступному:

- 1) порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- 2) порушення норм екологічної безпеки;
- 3) порушенні вимог законодавства про оцінку впливу на довкілля, у тому числі поданні завідомо неправдивого звіту з оцінки впливу на довкілля чи висновку з оцінки впливу на довкілля;
- 4) неврахування у встановленому порядку результатів оцінки впливу на довкілля та невиконанні екологічних умов, визначених у висновку з оцінки впливу на довкілля;

- 5) порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;
- 6) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- 7) невиконання розпорядження органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища;
- 8) порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив та відходів;
- 9) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;
- 10) відмові у наданні своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища тощо.

Варто зауважити, що зазначенні види правопорушень залежно від обставин справи також можуть бути підставою для притягнення винних осіб й до інших видів юридичної відповідальності.

Наведений у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» перелік підстав юридичної відповідальності не є вичерпним. Законодавством України може бути встановлено дисциплінарну відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Зокрема, підстави застосування дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення передбачаються:

- ✓ ст. 65 Кодексу України про надра;
- ✓ ст. 110 Водного кодексу України;
- ✓ ст. 105 Лісового кодексу України;
- ✓ ст. 40 Закону України «Про рослинний світ»;
- ✓ ст. 64 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»;

- ✓ ст. 81 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»;
- ✓ ст. 42 Закону України «Про відходи»;
- ✓ ст. 21 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» та іншими нормативними актами.

Наприклад, відповідно до ст. 40 Закону України «Про рослинний світ» дисциплінарну відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ можуть нести особи, винні у:

- 1) протиправному знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу;
- 2) порушенні вимог охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу;
- 3) порушенні вимог щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан об'єктів рослинного світу;
- 4) самовільному проведенні інтродукції та акліматизації дикорослих видів рослин;
- 5) реалізації лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів тощо.

Відтак підстави дисциплінарної відповідальності, тобто дисциплінарні проступки екологічного спрямування, визначаються як в законодавстві, так й в локальних актах окремих підприємств, установ, організацій.

Для застосування цього виду відповідальності характерними є наступні ознаки:

- 1) дисциплінарна відповідальність у галузі екології настає лише за екологічні правопорушення, вчиненні працівником у процесі виконання ним своїх трудових обов'язків, встановлених службовими правилами, статутами, положеннями про дисципліну праці, правилами внутрішнього трудового розпорядку;
- 2) дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення може бути застосована до правопорушника лише адміністрацією підприємства або

керівником фірм, крім керівників структурних підрозділів і головних спеціалістів, які не належать до адміністрації;

3) дисциплінарне стягнення може накладатися на правопорушника незалежно від настання екологічних наслідків, лише за формальним складом, за одним лише фактом вчинення правопорушення;

4) для дисциплінарної відповідальності, в тому числі й у галузі екології, характерна спрощена процедура її застосування, тобто адміністрацією підприємства, де працює працівник – суб'єкт правопорушення, має право застосовувати дисциплінарне стягнення до нього лише на підставі його пояснення, без наявності обов'язкових, наприклад, для застосування кримінальної чи адміністративної відповідальності в галузі екології протоколів, складених за участю понятих, речових доказів тощо⁹⁶.

Отже, умовами настання дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є:

- 1) протиправність;
- 2) наявність вини працівника;
- 3) професійна правосуб'єктність в екологічній сфері;
- 4) невиконання чи неналежне виконання працівником екологічних вимог, які становлять коло службових професійних обов'язків правопорушника.

2. Види дисциплінарних стягнень за екологічні правопорушення

Види дисциплінарних стягнень та порядок їх накладення регулюються Кодексом законів про працю України.

Згідно зі ст. 147 Кодексу законів про працю до порушників трудової дисципліни, винних у невиконанні своїх трудових обов'язків, може бути застосовано один із двох заходів стягнення: догана або звільнення з роботи.

При цьому для окремих категорій працівників статутами і положеннями про дисципліну цих категорій працівників можуть передбачатися також інші

дисциплінарні стягнення. Ці стягнення, зокрема, можуть бути застосовані до відповідних осіб при вчиненні ними дисциплінарних проступків у галузі охорони навколишнього природного середовища.

У відповідності до ст. 49 Закону України «Про прокуратуру» на прокурора можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення:

- 1) догана;
- 2) заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на іншу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймав посаду (крім Генерального прокурора);
- 3) звільнення з посади в органах прокуратури.

Загальні умови звільнення прокурора з посади, припинення його повноважень на посаді, а також підстави звільнення прокурора з посади визначаються Законом України «Про прокуратуру» (наприклад, ст. 51 Закону).

Дисциплінарний статут Національної поліції України⁹⁸, затверджений Законом України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII, передбачає широкий спектр дисциплінарних стягнень.

Так, ч. 3 ст. 13 Дисциплінарного статуту Національної поліції України встановлено, що до поліцейських можуть застосовуватися такі види дисциплінарних стягнень:

- 1) зауваження;
- 2) догана;
- 3) сувора догана;
- 4) попередження про неповну службову відповідність;
- 5) пониження у спеціальному званні на один ступінь;
- 6) звільнення з посади;
- 7) звільнення із служби в поліції.

Якщо дисциплінарний проступок у галузі охорони навколишнього природного середовища вчиняється військовослужбовцями, то останні несуть відповідальність згідно з Дисциплінарним статутом Збройних сил України,

затвердженим Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV відповідно до їх військових звань.

Працівники залізничного транспорту, що вчинили дисциплінарний екологічний проступок, будуть нести відповідальність згідно з Положенням про дисципліну працівників залізничного транспорту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 року № 55.

Так, у разі встановлення вини працівника залізничного транспорту у виникненні катастрофи або аварії з шкідливими екологічними наслідками до останнього можуть бути, зокрема, застосовані такі заходи дисциплінарного стягнення, як:

- 1) догана;
- 2) позбавлення машиністів права керування локомотивом з наданням роботи помічником машиніста, а також позбавлення свідоцтва водія моторно-рейкового транспорту незнімного типу та свідоцтва помічника машиніста локомотива з наданням роботи, не пов'язаної з керуванням локомотивом і моторно-рейковим транспортом, на строк до одного року;
- 3) звільнення.

Дисциплінарну відповідальність за екологічні правопорушення згідно з вимогами дисциплінарних статутів чи положень про дисципліну несуть і деякі інші категорії працівників: працівники спеціальних (воєнізованих) аварійно-рятувальних служб, працівники гірничих підприємств та інші.

3.Порядок застосування дисциплінарного стягнення за екологічні правопорушення

Дисциплінарні стягнення накладаються органом (службовою особою), якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) цього працівника.

На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищими органами управління.

Працівники, які обіймають виборні посади, можуть бути звільнені тільки за рішенням органу, який їх обрав, і лише з підстав, передбачених законодавством. Наприклад, голову виробничого сільськогосподарського кооперативу у відповідності до положень Закону України «Про кооперацію» та Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» обирають на посаду із числа членів правління кооперативу за рішення вищого органу управління виробничого сільськогосподарського кооперативу – загальними зборами. Відтак й звільнення та оголошення догани голові кооперативу може відбуватися за рішенням загальних зборів кооперативу.

Згідно із трудовим законодавством України дисциплінарне стягнення накладається власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не враховуючи час звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці.

Дисциплінарне стягнення може бути накладене не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Законодавство про працю вимагає чіткого дотримання процедури накладення дисциплінарного стягнення. Перед тим, як розглянути питання про накладення стягнення, від порушника трудової дисципліни необхідно одержати письмове пояснення.

За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, а також обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника.

Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку. Якщо працівник від підпису відмовляється – складається відповідний акт.

Наприклад, відповідно до Статуту і Правил Внутрішнього трудового розпорядку члени сільськогосподарських кооперативних підприємств можуть

притягатися до відповідальності правлінням або загальними зборами чи зборами уповноважених. Кожний випадок скоєння сільськогосподарським працівником правопорушення повинен обговорюватися зборами або радою виробничого підрозділу і вносити пропозиції до правління підприємства.

Якщо дисциплінарний проступок має наслідки у вигляді заподіяння матеріальної шкоди підприємству, то правопорушник наряду із дисциплінарною відповідальністю повинен відшкодувати заподіяну підприємству майнову шкоду. Зазначене правило регламентується також й положеннями Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» про те, що особи, винні у вчиненні дисциплінарного правопорушення зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про раціональне використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки, тому що застосування заходів дисциплінарної відповідальності (а також адміністративної або кримінальної) не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів (ст. 68).

Законодавство гарантує працівникові можливість оскарження дисциплінарного стягнення і встановлює порядок такого оскарження (глава XV КЗпП України). У випадку звільнення з роботи, зокрема, працівник може безпосередньо звернутися до районного (міського) суду в місячний строк з дня вручення йому копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Якщо протягом року на працівника не буде покладено нового дисциплінарного стягнення, він буде вважатися таким, що не мав дисциплінарного стягнення.

За заявою притягнутого до відповідальності і клопотанням зборів або ради виробничого підрозділу стягнення може бути знято до закінчення річного терміну, якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і проявив себе як сумлінний працівник. *Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.*

Посадові особи та спеціалісти, які працюють у сфері охорони навколишнього природного середовища, винні в порушенні вимог екологічного законодавства, згідно з рішеннями їх управлінських органів можуть також позбавлятися премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково.

Таким чином, особливостями дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства є наступні:

1)дисциплінарна відповідальність в екологічній сфері настає лише за екологічні правопорушення, які вчинені працівником у процесі виконання ним своїх трудових обов'язків, встановлених правилами внутрішнього трудового розпорядку, статутами, положеннями про дисципліну праці тощо, тобто трудова правосуб'єктність правопорушника в екологічній сфері;

2)невиконання або неналежне виконання вимог у сфері охорони та раціонального використання довкілля, забезпечення екологічної безпеки повинно становити коло службових або професійних обов'язків правопорушника;

3)застосовується дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення органами управління підприємства, які уповноважені це здійснювати;

4)дисциплінарне стягнення може накладатися на правопорушника незалежно від настання екологічно шкідливих наслідків, лише за факт вчинення дисциплінарного проступку в екологічній сфері;

5)для дисциплінарної відповідальності, в тому числі й в галузі екології, характерна процедура її застосування, яка визначення трудовим законодавством.

Дисциплінарна відповідальність як відповідальність особистісного характеру настає за порушення трудового законодавства, яке не викликало матеріальних наслідків. Порушення норм екологічного законодавства, норм статуту або інших внутрішньогосподарських локальних актів, а також правил

внутрішнього розпорядку підприємств, установ чи організацій, внаслідок чого заподіяна матеріальна шкода, тягне застосування до працівника матеріальної відповідальності.

4. Матеріальна відповідальність за порушення екологічного законодавства

Загальною передумовою можливості застосування до порушника екологічного законодавства матеріальної відповідальності є положення ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» про те, що застосування заходів дисциплінарної відповідальності не звільняє винних від відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресурсам, та ст. 130 Кодексу законів про працю України.

Суть застосування матеріальної відповідальності полягає в тому, що передбачаючи відповідальність законодавець виходить із того, що працівники повинні сумлінно ставитись до своїх обов'язків, а заподіяна шкода обов'язково має бути компенсована.

Матеріальна відповідальність по суті є продовженням дисциплінарної відповідальності у випадках, коли порушенням трудових обов'язків заподіяна шкода навколишньому природному середовищу.

Матеріальна відповідальність полягає в накладенні на працівників і посадових осіб, що вчинили винне протиправне діяння, внаслідок якого заподіяна матеріальна шкода чи порушені його матеріальні інтереси, обов'язку компенсувати цю шкоду в натурі чи покриті заподіянні збитки.

Таким чином, матеріальна відповідальність полягає в обов'язку працівника відшкодувати шкоду, заподіяну ним підприємству, установі, організації, фізичній особі-роботодавцю при виконанні ним трудових обов'язків.

Порядок застосування матеріальної відповідальності регулюється трудовим законодавством України. Проте у сфері охорони та раціонального

використання природних ресурсів варто мати на увазі не будь-яку майнову шкоду, а саме ту, що заподіяна працівником навколишньому природному середовищу, природним ресурсам через невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків.

Суб'єктами матеріальної відповідальності є особи, що перебувають у трудових відносинах з підприємством, установою, організацією і трудова діяльність яких пов'язана з природними ресурсами. *Отже, при застосуванні матеріальної відповідальності суб'єкт повинен мати трудову правосуб'єктність в природоохоронній сфері. Такими суб'єктами, наприклад, можуть бути члени та наймані працівники сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, лісгосподарських підприємств, працівники та посадові особи інших підприємств, які є природо користувачами людей.*

Згідно зі ст. 130 Кодексу законів про працю України матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству (установі, організації) або фізичній особі-роботодавцю при виконанні трудових обов'язків, покладається на працівника тільки за умови, якщо така шкода заподіяна з вини працівника. Ця відповідальність, як правило, обмежується стягненням певної частини заробітку працівника й не може перевищувати повного розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством.

За наявності зазначених підстав і умов матеріальна відповідальність може бути покладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. Працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно покрити її повністю або частково. За згодою власника або уповноваженого ним органу працівник може передати для покриття заподіяної шкоди рівноцінне майно або поправити пошкоджене.

Працівник не відповідає за шкоду, яка відноситься до категорії нормального виробного-господарського ризику, або яка заподіяна ним в стані і при умовах крайньої необхідності.

За чинним законодавством України матеріальна відповідальність може поділятися на обмежену, повну, колективну(бригадну), підвищену.

Обмежена матеріальна відповідальність визначається в розмірі дійсної шкоди, але не більше середньомісячної заробітної плати, якщо шкода заподіяна неналежним виконанням або невиконанням трудових обов'язків. В разі притягнення працівника до обмеженої матеріальної відповідальності стягнення повинно провадитись з урахуванням середньомісячного основного заробітку, а не з посадового окладу чи тарифної ставки.

Повна матеріальна відповідальність полягає в обов'язку працівника відшкодувати заподіяну підприємству шкоду в повному обсязі, незалежно від заробітку.

Відшкодування всіх фактично заподіяних збитків в повному обсязі настає у випадках, визначених в ст.134 Кодексу законів про працю України, а саме:

- ✓ шкоду заподіяно навмисно;
- ✓ шкоду заподіяно працівником, який був у нетверезому стані;
- ✓ самовільно використовувались майно, сільськогосподарська техніка, робоча худоба;
- ✓ між працівником і підприємством укладений договір про повну матеріальну відповідальність;
- ✓ шкоду заподіяно діями, що містять склад злочину;
- ✓ шкоду завдано не при виконанні трудових обов'язків;
- ✓ майно та інші цінності були прийнято під звіт за разовим дорученням та іншим разовим документом та інші.

Колективна (бригадна) матеріальна відповідальність може застосовуватися у тому випадку, коли при спільному виконанні окремих видів робіт, що пов'язані із зберіганням, обробкою, реалізацією, перевезенням або із застосуванням працівниками у процесі виробництва переданих їм цінностей, а також коли неможливо розмежувати матеріальну відповідальність кожного працівника і укласти з ним договір про матеріальну відповідальність.

Враховуючи положення чинного законодавства України, для притягнення працівника до матеріальної відповідальності потрібно з'ясувати такі обставини:

- 1)факт протиправності поведінки працівника;
- 2)факт заподіяння прямої дійсної матеріальної шкоди природним ресурсам підприємства, установи, організації, визначити розмір шкоди;
- 3)причинний зв'язок між шкодою та протиправною дією чи бездіяльністю працівника;
- 4)вину працівника у заподіянні шкоди.

Варто зауважити, що причинний зв'язок установлює між поведінкою заподіювача шкоди природним ресурсам і шкодою, що настала, зв'язок причини і наслідку, тобто шкода має виступати як об'єктивний наслідок неправомірної поведінки заподіювача шкоди.

Крім того, у ст. 130 Кодексу законів про працю України вказано, що у визначенні шкоди, заподіяної працівником під час виконання ним своїх трудових обов'язків, враховується тільки пряма дійсна шкода.

Щодо природних ресурсів вважаємо, що під прямою дійсною шкодою слід розуміти, зокрема, зменшення корисних властивостей природного ресурсу; витрати, пов'язані із застосуванням заходів щодо відновлення їх якісного стану; витрати, які підприємство, установа, організація вимушені були понести з вини свого працівника. В останньому випадку такій відповідальності буде притаманний регресний характер і вона матиме за мету відшкодування підприємству, установі чи організації понесених майнових збитків з вини неправомірних дій їхніх працівників.

У відповідності до ст. 130 Кодексу законів про працю України, при визначенні розміру збитків на працівника не може бути покладена відповідальність за неодержані підприємством, установою або організацією прибутки, тобто упущена вигода. Таким чином, на відміну від цивільно-правової відповідальності, у разі притягнення працівника до матеріальної відповідальності на нього не може бути покладено відшкодування

неодержаних підприємством доходів за час тимчасового невикористання природних ресурсів внаслідок протиправних дій чи бездіяльності працівника. Варто зауважити, що така відповідальність може бути покладена лише на працівників, що є посадовими особами.

Отже, наведене вище дає змогу виокремити наступні особливості матеріальної відповідальності:

- 1) підставою виникнення є заподіяна шкода стану природних ресурсів, що сталися внаслідок протиправної дії або бездіяльності працівника;
- 2) суб'єктами відповідальності є особи, що перебувають в трудових відносинах з підприємством, установою, організацією і трудові функції яких пов'язані з використанням природних ресурсів, тобто йдеться про трудову правосуб'єктність правопорушника в екологічній сфері;
- 3) порядок застосування матеріальної відповідальності регулюється нормами трудового законодавства;
- 4) неодержані доходи за час тимчасового невикористання природних ресурсів до розміру збитків не враховуються.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ

ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 7

*“ Поняття господарсько-правової відповідальності за екологічні
правопорушення ”*

**(дисципліна “ Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення ”)**

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Ознайомча</i>
Кількість годин:	<i>2 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов'язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- 1. Поняття господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення**
- 2. Особливості господарських санкцій за порушення екологічного законодавства**

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов.Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.
4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.

5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., № 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., № 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. № 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № №18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. №28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572. 65
17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. № 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.

18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. No 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. No 7. Ст. 50.
19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. No 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. No 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. No 14. Ст.96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. No 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. No 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. No 902-р . Офіційний вісник України. 2014. No 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykholova. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.
3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо

- сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.
4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
 5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
 6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
 7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
 8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
 9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
 - 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.
 - 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК.* 2010. № 3 С 118- 122.

- 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 97-104.
- 13.Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія право. № 28. Том 2.2014 .С.155-158.
- 14.Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 8. С 75-78.
- 15.Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С.104-117.
- 16.Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С 87-93.
- 17.Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 21-35.
- 18.Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С.135 -147.
- 19.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 2. С. 90-105.

- 20.Правдюк А.Л. Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами.*Економіка АПК*. 2018. № 10. С.26 – 39.
- 21.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 11. С. 109 – 124.
- 22.Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С.169 -178.
- 23.Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020.С 158-166.
- 24.Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 5, 2021.С 132-136
- 25.Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 136-138.
- 26.Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 170-182.
- 27.Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 103-105.
- 28.Правдюк А Л, Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe*. 4. 51.2020. P. 57-64.

- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distanse learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.
- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.

40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. <http://sfs.gov.ua/>- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1.Поняття та особливості дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства

Дисциплінарна відповідальність за порушення екологічного законодавства застосовується до осіб, винних у вчиненні дисциплінарного проступку у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) природокористування.

Першопричинами екологічних проблем України є: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та забезпечення невідворотності відповідальності за його порушення тощо (ст. 1 Закону України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року»¹²⁷).

Крім цього, запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлювальних джерел енергії, нематеріального природокористування відбувається безсистемно і надто повільно. В умовах підвищення ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення ефективності енергетичного сектору та розвиток джерел відновлюваної енергії. Саме тому на сучасному етапі розвитку господарювання постає питання щодо господарського-правової відповідальності за недотримання вимог екологічного законодавства при здійсненні господарської діяльності.

Відповідно до Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктом права власності Українського народу. Від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

В той же час природні ресурси можуть надаватися суб'єктам господарювання для використання або придбаватися ними у власність лише у випадках та порядку, передбачених законом (ч. 5 ст. 148 Господарського кодексу України).

Згідно зі ст. 149 Господарського кодексу України суб'єкти господарювання у процесі здійснення господарської діяльності можуть використовувати

природні ресурси в порядку спеціального або загального природокористування відповідного до законодавства. На законодавчому рівні встановлюються обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів.

Зокрема, здійснюючи господарську діяльність, суб'єкт господарювання зобов'язаний:

- 1) використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності;
- 2) ефективно й економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності;
- 3) здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання;
- 4) своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів; здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів;
- 5) відшкодувати збитки, завдані суб'єктом господарювання власникам або первинним користувачам природних ресурсів (ст. 153 Господарського кодексу України).

Невиконання зазначених вимог слід розглядати як невиконання обов'язків суб'єкта господарювання, за що останній може бути притягнутий до відповідальності. Отже, Господарський кодекс України законодавчо закріплює об'єктивну можливість застосування господарсько-правової відповідальності до винних осіб у разі порушення ними вимог законодавства щодо раціонального викорис- тання, охорони природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки у сфері природокористування.

Згідно положень ст. 216 Господарського кодексу України господарсько-правова відповідальність являє собою застосування до правопорушників господарських санкцій, визначених ст. 217 Господарського кодексу України.

В свою чергу, господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, внаслідок застосування яких для останнього настають несприятливі наслідки як економічного так і правового характеру.

Господарсько-правова відповідальність базується на принципах, згідно з якими:

-потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі:

-сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань в натурі;

-у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання (ст. 218 Господарського кодексу України).

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання або порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним було вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення.

Також, якщо суб'єкт господарювання доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин (форс-мажорні обставини), він може бути звільнений від відповідальності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

Існуючі наукові доробки господарсько-правову відповідальність визначають як майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення

ними господарського правопорушення, а також як економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання – правопорушника.

В теорії господарського права виділяються ознаки, що є характерними для господарсько-правової відповідальності. При визначення особливостей господарсько-правової відповідальності зазначені ознаки доречно прийняти до уваги.

Характерними ознаками господарсько-правової відповідальності є:

- 1)сфера застосування – господарські правовідносини;
- 2)юридична підстава господарсько-правової відповідальності – акти господарського законодавства та господарські договори;
- 3)фактичні підстави господарсько-правової відповідальності – господарське правопорушення, склад якого залежить від виду господарсько-правової відповідальності;
- 4)суб'єктами господарсько-правової відповідальності є учасники господарських правовідносин (суб'єкти господарювання, суб'єкти господарсько-організаційних повноважень, засновники та учасники господарських організацій, власники майна суб'єктів господарювання; контрагенти суб'єктів господарювання за господарськими договорами);
- 5)спрямованість господарсько-правової відповідальності переважно на майнову базу порушника і лише в окремих випадках - на особу порушника (примусова реорганізація та примусова ліквідація);
- 6)змістом господарсько-правової відповідальності є заходи впливу (санкції) - майнової та/або організаційної спрямованості, що відбиваються на економічних інтересах порушника;
- 7) порядок застосування - залежно від виду та форми господарсько-правової відповідальності: а) судовий або претензійно- позовний (статті 222-223 Господарського кодексу України), б) безпосередньо кредитором в оперативному порядку (статті 235-237 Господарського кодексу України), в)

спеціальний - уповноваженими органами - стаття 238 Господарського кодексу України).

Фахівці земельно-правової науки пропонують господарсько- правову відповідальність у сфері земельних правовідносин розглядати як правовідносини із застосуванням до правопорушника господарських санкцій, підкріплених державним примусом, у зв'язку із вчиненням суб'єктом господарювання господарського правопорушення¹³³.

В наукових дослідженнях звертається увага на те, що сучасна реформа в галузі охорони і використання природних ресурсів не випадково виникла на основі розуміння того факту, що користування ними з господарською метою не може і не повинно регулюватися тільки адміністративними методами. А отже, в сучасних умовах інститут права природокористування мав би бути трансформований в комплексний міжгалузевий інститут використання природних ресурсів (в рамках екологічного права), як сукупність норм різних галузей права (екологічного, господарського, цивільного, адміністративного), що регулюють процес господарської експлуатації корисних властивостей природних об'єктів з метою отримання економічної вигоди при пріоритеті та суворому дотриманні екологічного публічного імператива.

2. Особливості господарських санкцій за порушення екологічного законодавства.

З огляду на правову охорону навколишнього природного середовища та його окремих елементів та враховуючи положення чинного господарського законодавства, у процесі здійснення господарської діяльності до винних учасників господарських відносин можуть бути застосовані такі господарські санкції як відшкодування збитків та адміністративно-господарські санкції у вигляді: адміністративно-господарського штрафу; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання.

Відповідно до ст. 66 Конституції України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки. Відтак суб'єкти господарювання у процесі провадження своєї господарсько-підприємницької діяльності зобов'язані раціонального використовувати природні ресурси, охороняти довкілля та дотримуватися вимог екологічної безпеки, а заподіяння збитки внаслідок псування, забруднення, знищення, засмічення елементів природи – мають бути відшкодовані в повному обсязі.

Отже, слід мати на увазі, що відшкодування збитків у сфері господарювання, в тому числі й тій, що пов'язана з використанням природних ресурсів, означає, що учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушені.

Проте, на думку науковців, господарсько-правова відповідальність у вигляді відшкодування збитків в екологічній сфері охоплюється цивільною відповідальністю. Разом з тим, на рівні Європейського Союзу відповідальність за екологічну шкоду останнім часом набуває специфічних рис, що виводять її за рамки класичної цивільної відповідальності. Так, відповідно до принципу «забруднювач платить» суб'єкт (оператор), що спричиняє екологічну шкоду або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди, повинен, за загальним правилом, нести витрати на всі необхідні запобіжні або відновні заходи. У випадках, коли компетентний орган безпосередньо або через третіх осіб здійснює ці заходи замість оператора, цей орган забезпечує стягнення відповідних витрат з оператора. Виключно за рахунок оператора відшкодовуються також витрати на оцінку екологічної шкоди або ймовірності її заподіяння.

Зауважимо, що підстави відшкодування збитків власникам природних ресурсів та природокористувачам визначені в екологічному законодавстві. Наприклад, враховуючи положення ст. 156 Земельного кодексу України та з огляду на охорону земель від забруднення та псування такими підставами

можна вважати наступні: погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників; приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан. При цьому слід мати на увазі, що зазначена стаття містить не вичерпний перелік підстав відшкодування збитків, завданих якісному стану земель та ґрунтів.

В свій час певні правила застосування господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення розглядалися у Роз'ясненні Вищого арбітражного суду України № 02-5/744 від 27 червня 2001 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» (в редакції від 25 березня 2009 року). У п. 1.2. зазначеного Роз'яснення також звертається увага на те, що шкода, заподіяна внаслідок порушення природоохоронного законодавства, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення природоохоронного законодавства, повинна відшкодовуватися у розмірах, які визначаються на підставі затверджених в установленому порядку такс і методик обрахування розмірів шкоди, що діють на час здійснення порушення або, у разі неможливості встановлення часу здійснення порушення, - на час його виявлення.

При цьому відсутність таких такс або методик не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди. У такому випадку шкода компенсується за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища з урахуванням завданих збитків, у тому числі неодержаних доходів, тобто загальними правилами природоохоронного законодавства і статтями 440, 453 Цивільного кодексу України (ч. 2 п. 1.2. Роз'ясненні Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики

вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища»).

Варто зазначити, що з метою визначення розміру збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу, господарський суд згідно з вимогами Господарського процесуального кодексу України може призначити відповідну експертизу.

Особливістю господарсько-правової відповідальності у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів є те, що збитки, заподіяні якісному стану довкілля, можуть бути відшкодовані винною особою у натуральному вираженні. Таким чином, якщо в судовому засіданні буде встановлено можливість відновлення навколишнього природного середовища за рахунок особи, яка порушила природоресурсне, природоохоронне законодавство, законодавство про забезпечення екологічної безпеки, у рішенні господарського суду необхідно зазначити конкретні заходи щодо відновлення навколишнього природного середовища та строки їх здійснення (*п. 1.4 Роз'ясненні Вищого арбітражного суду України № 02-5/744 від 27 червня 2001 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища»*).

У разі ухилення сторони від виконання рішення господарський суд вправі змінити спосіб виконання рішення.

Особливості застосування адміністративно-господарських санкцій впливають із змісту ст. 238 Господарського кодексу України, згідно якої за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

При цьому адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законодавством (ст. 250 Господарського кодексу України).

В юридичній літературі господарсько-правового спрямування визначаються характерні риси адміністративно-господарських санкцій.

Такими рисами є:

- застосовуються у вертикальних відносинах;
- юридичні підстави застосування – господарське законодавство, а фактичні підстави застосування - неправомірна поведінка;
- відкритий перелік таких санкцій передбачений статтею 239 Господарського кодексу України;
- порядок застосування - здебільшого адміністративний (за рішенням компетентних органів), у ряді випадків - судовий;
- у разі застосування санкцій законом передбачаються гарантії прав суб'єктів господарювання, зокрема:
 - а) право на оскарження до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно- господарських санкцій;
 - б) право на відшкодування в передбаченому законом порядку збитків, завданих у зв'язку з неправомірним застосуванням адміністративно-господарських санкцій;
- спеціальні строки застосування таких санкцій у відповідності до положень ст. 250 Господарського кодексу України.

Адміністративно-господарський штраф – це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення встановлених правил здійснення господарської діяльності (ст. 241 Господарського кодексу України).

Він може застосовуватися у визначених законом випадках, тобто перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють відносини, в яких допущено правопорушення.

Наприклад, якщо порушення якісного стану земель, вод, атмосферного повітря сталося внаслідок порушення санітарного законодавства суб'єктом господарювання, Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» у ст. 46 передбачає фінансові санкції у вигляді штрафу щодо суб'єкта – правопорушника.

Зокрема, до підприємств, підприємців, установ, організацій, які порушили санітарне законодавство, застосовуються такі фінансові санкції:

- 1) за передачу замовникові або у виробництво і застосування конструкторської, технологічної та проектної документації, що не відповідає вимогам санітарних норм, розробник цієї документації сплачує штраф в розмірі 25 відсотків вартості розробки;
- 2) за реалізацію продукції, забороненої до випуску і реалізації посадовими особами органів державної санітарно-епідеміологічної служби, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості реалізованої продукції;
- 3) за випуск, реалізацію продукції, яка внаслідок порушення вимог стандартів, санітарних норм є небезпечною для життя і здоров'я людей, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості випущеної або реалізованої продукції;
- 4) за ухилення від пред'явлення посадовим особам державної санітарно-епідеміологічної служби продукції, яка підлягає контролю, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф в розмірі 25 відсотків вартості продукції, що випущена з моменту ухилення тощо.

Згідно зі ст. 246 Господарського кодексу України здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить

підвищену небезпеку для довкілля, забороняється. У разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог

діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом.

Так, у відповідності до вимог ст. 20-2 п. «в» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів у межах своєї компетенції має право обмежувати чи зупиняти (тимчасово) діяльність підприємств і об'єктів незалежно від їх підпорядкування та форми власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, законодавства про оцінку впливу на довкілля, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин.

Відтак діяльність підприємств, що здійснюється з порушенням вимог екологічного законодавства України може бути:

- 1) обмежена на певний період до виконання необхідних заходів шляхом встановлення зменшення обсягів викидів і скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів у цілому по підприємству чи по окремим його цехам (дільницям) і одиницям обладнання;
- 2) тимчасово заборонена чи зупинена, тобто до виконання необхідних заходів щодо відновлення якісного стану довкілля зупиняється експлуатація підприємств чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання;
- 3) припинена шляхом повного припинення експлуатації підприємства чи окремих його цехів (дільниць) або одиниць обладнання.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»¹³⁸ одним із заходів для припинення порушення санітарного законодавства, що застосовується головними державними санітарними лікарями (їх заступниками), зокрема, є обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності суб'єктів господарювання.

Так, головні державні санітарні лікарі (їх заступники) застосовують такі заходи для притягнення за порушення санітарного законодавства, а саме:

1) обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими засобами, рухомих складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм;

2) обмеження, тимчасова заборона або припинення будівництва, реконструкції та розміщення об'єктів у разі їх відступу від затвердженого проекту (в тому числі, й у разі порушення вимог законодавства про забезпечення екологічної безпеки);

3) тимчасова заборона виробництва, заборона використання та реалізації хімічних речовин, технологічного устаткування, будівельних матеріалів, біологічних засобів, товарів народного споживання, джерел іонізуючих випромінювань в разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації, а також якщо їх визнано шкідливими для здоров'я людей;

4) обмеження, зупинення або заборона викидів (скидів) забруднюючих речовин за умови порушення санітарних норм тощо.

Отже, обмеження або зупинення господарської діяльності як адміністративно-господарська санкція застосовується на підставі рішення уповноважених органів виконавчої влади у разі порушення природоресурсного, природоохоронного та іншого законодавства в порядку, визначеному законом, на строк до усунення виявлених порушень.

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів

державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією, визначені постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 182 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією».

Зокрема, до таких критеріїв належать:

- 1) провадження господарської діяльності з додержанням екологічних вимог;
- 2) категорії видів планової діяльності та об'єктів, що можуть мати значний вплив на довкілля;
- 3) види порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду;
- 4) кількість порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду;
- 5) кількість позапланових заходів державного нагляду (контролю), проведених щодо суб'єкта господарювання протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду, з підстав передбачених ст. 6 Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»;
- 6) кількість випадків недопущення суб'єктом господарювання посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до проведення заходів державного нагляду (контролю) (крім випадків, передбачених ст. 10 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської

діяльності») у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду.

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру, визначаються постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 801 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру»¹⁴¹. Відтак критеріями, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, є наступні: категорія землі за її цільовим призначенням; дотримання вимог законодавства під час використання та охорони земель; площа землі, на якій провадиться господарська діяльність; місце розташування земельної ділянки.

Також вважаємо, що у деяких випадках у разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища суб'єктом господарювання до нього може бути застосована така адміністративно-господарська санкція як ліквідація суб'єкта господарювання, діяльність якого суперечить закону чи його установчим документам (ст. 247 Господарського кодексу України). Така ліквідація проводиться за рішенням суду.

При цьому, систематичним порушенням законодавства слід вважати двічі та більше порушень законодавства, незалежно від того, чи притягалися винні особи до відповідальності за попередні порушення. При цьому, як виняток, з урахуванням конкретних обставин, причин здійснення правопорушення, його тривалості у часі та наслідків, систематичним може бути визнане і повторне порушення екологічного законодавства України.

Отже, чинне законодавство України та правова доктрина надають можливість виокремити особливості господарсько-правової відповідальності:

- 1) існує у сфері господарсько-підприємницької діяльності, яка пов'язана з використанням природних ресурсів або певним чином може вплинути чи впливає на якісний стан природних ресурсів чи здоров'я людей;
- 2) суб'єкт відповідальності має статус суб'єкта господарювання;
- 3) підставою є господарське правопорушення щодо невиконання обов'язку суб'єкта господарювання у сфері використання природних ресурсів, своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню та виснаженню природних ресурсів, а також забезпечення екологічної безпеки;
- 4) юридичною підставою господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення слід вважати норми господарського та екологічного законодавства;
- 5) реалізується у вигляді відшкодування збитків, адміністративно-господарського штрафу, обмеження або зупинення діяльності, скасування державної реєстрації та ліквідації суб'єкта господарювання;
- 6) може мати місце відшкодування заподіяної шкоди навколишньому природному середовищу у натуральній формі.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА

ПЛАН-КОНСПЕКТ

ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ з теми № 8

“ Взаємодія суб’єктів охорони навколишнього природного середовища ”

**(дисципліна “ Юридична відповідальність за екологічні
правопорушення ”)**

Категорія слухачів:	<i>Студенти Факультету менеджменту та права</i>
Вид лекції	<i>Ознайомча</i>
Кількість годин:	<i>2 години</i>
НАВЧАЛЬНА МЕТА:	вивчення і вирішення питань, пов’язаних з використанням комплексу еколого-правових знань екологічного права у практичній діяльності;
ВИХОВНА МЕТА:	інформація з даної теми є дійовим інструментом в оволодінні знаннями з метою використання їх в юридичній;
РОЗВИВАЛЬНА МЕТА:	озброєння знаннями з екологічного права. Знання екологічного права відіграє важливу роль у роботі сучасного агронома, незалежно від сфери його професійних інтересів.
НАВЧАЛЬНЕ ОБЛАДНАННЯ, ТЗН:	ноутбук, мультимедіатека, мультимедійний проектор.

НАОЧНІ ЗАСОБИ: лекція, підручник, навчально-методичний комплекс, електронні документи з наочними засобами навчання, схеми у рекомендованих підручниках та посібниках.

МІЖПРЕДМЕТНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ:

ЗАБЕЗПЕЧУЮЧІ ДИСЦИПЛІНИ: основи економічної теорії, теорія держави та права, адміністративне право, конституційне право, міжнародне право.

ЗАБЕЗПЕЧУВАНІ ДИСЦИПЛІНИ: судова бухгалтерія, господарське право, трудове право.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

- 1. Поняття, принципи та роль взаємодії суб'єктів охорони навколишнього природного середовища**
- 2. Взаємодія органів правопорядку, місцевого самоврядування та громадських формувань у сфері охорони навколишнього природного середовища**
- 3. Повноважень органів місцевого самоврядування з питань охорони навколишнього природного середовища.**

ЛІТЕРАТУРА:

Нормативні акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., No 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. No 30. Ст. 141
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р., No 2768-III. *Відом. Верхов.Ради України*. 2002. No 3-4. Ст. 27.
3. Водний кодекс України від 06.06.1995 р., No 213/95-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1995. No 24. Ст. 189.

4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. (в ред. від 08.02.2006 р. No 3404). *Відом. Верхов. Ради України*. 2006. No 21. Ст. 170.
5. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., No 132/94-ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. No 36. Ст. 340.
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., No 1264 . *Відом. Верхов. Ради України*. 1991. No 41. Ст. 546.
7. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. No 591-XIV. *Відом. Верхов. Ради України*. 1999. No 22-23. Ст. 198.
8. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. No 2894-III. *Офіц. вісн. України*. 2002. No 2. Ст. 47.
9. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. No 1478-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2000. No 18. Ст. 132.
10. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 р. No 3677-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2012. No 17. Ст. 155.
11. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. No 2456-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. No 34. Ст. 502.
12. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. No 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. No No18 -22. Ст. 144.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. No 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. NoNo 40-44. Ст. 356.
14. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02. 2019 р. No 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. No28. Ст. 980.
15. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. No 2755. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. No 13-14, No 15-16, No 17. Ст. 112.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. No 2456. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. No 50-51. Ст. 572. 65

17. Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004 р. № 1862. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.
18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85, в редакції 04.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 7. Ст. 50.
19. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
20. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.
21. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 р. № 2496. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
22. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 902-р . Офіційний вісник України. 2014. № 81. Ст. 48.

Основна література:

1. Екологічне право: підруч. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.
2. Природоресурсове право України: навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.
3. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: моногр. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 271 с.

Підручники , навчальні посібники, статті

1. Andrey Pravdiuk, Larysa Gerasymenko, Olena Tykhoneva. Overcoming Cybercrime in Ukraine (Cyberterrorism). *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol.21 № 6 P. 181-186.
2. Правдюк А.Л., Прутська Т.Ю. Правдюк М.В. Інформаційне забезпечення управління підприємницькою діяльністю на засадах інституціоналізму монографія.: Київ, «Центр учбової літератури». 2019. С.360.

3. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний і прикордонний ветеринарний контроль та нагляд щодо сільськогосподарських тварин. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 12. С. 100- 103.
4. Правдюк А.Л. Деякі питання державної реєстрації та ідентифікації сільськогосподарських тварин як виду адміністративного провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності зб.наук.праць.* 2007. №4. С. 156-164.
5. Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють митний та прикордонний ветеринарний контроль та нагляд за станом сільськогосподарських тварин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб.наук.праць.* 2008. №2. С. 74-84.
6. Правдюк А.Л. Державна реєстрація і ідентифікація сільськогосподарських тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки продукції тваринництва. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2008р. №3. С. 126-134.
7. Правдюк А.Л. Державна реєстрація сільськогосподарських тварин і розвиток галузі тваринництва *Економіка АПК.* 2008. №4. С.98-103.
8. Правдюк А.Л., Курило В. І. Державна реєстрація та ідентифікація с/г тварин в механізмі адміністративно-правового регулювання належної якості та безпеки тваринництва. *Митна справа.* 2008 №4 С.69-74.
9. Правдюк А.Л.Адміністративна відповідальність за правопорушення в процесі ідентифікації та реєстрації тварин. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д Дідоренка.* 2009 № 2 . С. 125-130.
- 10.Правдюк А.Л. Роль альтернативних видів палива у підвищенні енергетичної та екологічної безпеки України : правовий аспект. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* Серія: фінанси і кредит. Випуск 1.2010. С 266- 269.

- 11.Правдюк А.Л. Інноваційна діяльність в Україні : правовий аспект. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 3 С 118- 122.
- 12.Правдюк А.Л. Удосконалення правового статусу органів, які здійснюють контроль та нагляд у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів та енергозбереження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.Д. Дідоренка*. 2010. № 2. С. 97-104.
- 13.Правдюк А.Л. До питання адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія право. № 28. Том 2.2014 .С.155-158.
- 14.Правдюк А.Л., Яра О.С. Питання встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності юридичних осіб за незаконне використання об'єктів права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 8. С 75-78.
- 15.Правдюк А.Л., Правдюк О.Л. Удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2015. № 1. С.104-117.
- 16.Правдюк А.Л. Механізм правового регулювання державного екологічного контролю. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С 87-93.
- 17.Правдюк А.Л., Правдюк Н. Л. Ринок земель сільськогосподарського призначення: реалії та перспективи економічного та правового середовища. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 3. С. 21-35.
- 18.Правдюк А.Л. Конституційно правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С.135 -147.
- 19.Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Економічні та обліково – законодавчі аспекти інвестиційно – інноваційної діяльності аграрного сектору. *Економіка,*

- фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 2. С. 90-105.
20. Правдюк А.Л. Правдюк Н.Л. Посилення нормативів якості облікової інформації та її ролі в управлінні земельними ресурсами. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С.26 – 39.
21. Правдюк А.Л., Правдюк М.В. Обліково – нормативне забезпечення управління витратами на біологічні перетворення у тваринництві. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 11. С. 109 – 124.
22. Правдюк А.Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 9. С.169 -178.
23. Правдюк А.Л. Правове регулювання функціонування Єдиного державного реєстру тварин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія: Юридичні науки. Том 31 (70). № 4. 2020. С. 158-166.
24. Правдюк А.Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 5, 2021. С. 132-136
25. Правдюк А.Л. Конституційні засади права власності на землю територіальних громад. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 136-138.
26. Правдюк А.Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 170-182.
27. Правдюк А.Л. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення в умовах відкриття ринку землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 103-105.
28. Правдюк А.Л., Правдюк М. В. Identification and registration of agricultural animals: economic and legal aspect of state regulation. *Sciences of Europe*. 4. 51.2020. P. 57-64.

- 29.Правдюк А.Л. Identification and registration of agricultural animals: the legal aspects of state regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020.2.Vol 2. P. 143-148.
- 30.Правдюк А.Л. Інститут виборів в Україні як основа розвитку громадянського суспільства та розбудови демократичної держави. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*". 2020. № 3 (43). P. 10-17.
- 31.Правдюк А. Л Правові засади обігу земель сільськогосподарського призначення в контексті забезпечення сталого розвитку України. *Sciences of Europe*. 2020. № 53. Vol. 5. P. 34-39.
- 32.Правдюк А.Л. Problems of realization of the constitutional right to strike in Ukrainen. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 44.2020. P. 40-48.
- 33.Правдюк А.Л. Правдюк М.В. Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин:економіко-правовий аспект державного регулювання. *Sciences of Europe*. 2020. Vol. 4. № 51.P. 57-64.
- 34.Правдюк А.Л. Improvement of Normative legal regulation of the system of agricultural production taxation. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 45. 2020. p. 35-42.
- 35.Правдюк А.Л Constitutional and legal bases for the functioning of information society. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 48.2020. P. 35-42.
- 36.Правдюк А.Л Distanse learning: legal regulation. *Norwegian Journal of development of the International Science* № 51.2020. P. 7-13.
- 37.Правдюк А.Л. Constitutional base for unification of territorial communities. *Norwegian Journal of development of the International Science*.2021. № 53, vol. 3. P. 28-35.
- 38.Правдюк А.Л. Parliamentary control in Ukraine: implantation challenges. *Colloquium-journal*. 2021. № 10 (97). P. 42-50.
- 39.Правдюк А.Л. Problem Issues of Implementation of the Constitutional Right to Peaceful Assembly. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol. № 4.P. 2001-2010.

40.Правдюк А.Л. Land as an Object of Land Relations: Constitutional and Legal Aspect. *Traektoriâ Nauki*. 2021. Vol.7 № 6. P. 1033-1042.

Електронні джерела:

1. www.ac-rada.gov.ua- Офіційний сайт Рахункової палати України
2. www.kmu.gov.ua- Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
3. <http://minfin.gov.ua/> - Офіційний сайт Міністерства фінансів України
4. www.nbu.gov.ua-Офіційний сайт Національного банку України
5. www.pravoznavec.com.ua- Електронна бібліотека юридичної літератури «Правознавець»
6. www.rada.gov.ua- Офіційний сайт Верховної Ради України
7. <http://sfs.gov.ua/>- Офіційний сайт Державної фіскальної служби України
8. <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://treasury.gov.ua> - Офіційний сайт Державної казначейської служби України.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

Сучасна система забезпечення охорони навколишнього природного середовища має базуватися на взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також громадських формувань, що вимагає покращення правової бази і вивчення міжнародного досвіду щодо вирішення екологічних проблем. Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного підходу вчених до визначення сутності поняття «взаємодія». У теорії управління взаємодію розглядають у двох аспектах – як категорію, яка є визначальною для всього процесу управління, та як діяльність кількох суб'єктів із спільною метою.

«управлінська система – це єдине ціле, що існує і розвивається завдяки взаємодії його компонентів».

Взаємодія виникає там і тоді, де взаємозв'язок між суб'єктами зумовлений спільною метою. Крім того, взаємодія полягає не лише у безперервному впливі

один на одного, а також у використанні взаємодіючими сторонами можливостей один одного для досягнення власних цілей. Якщо за формою взаємодія подається як взаємозв'язок між суб'єктами, то за змістом вона є засобом обміну будь-якою інформацією. Отже, є усі підстави вважати взаємодію фундаментальною умовою процесу здійснення державного управління.

Взаємодія полягає у певній організаційній діяльності як шлях до мети на основі узгодженості дій суб'єктів і на організаційному етапі взаємодії здійснюється:

- 1) нормативно-правове забезпечення взаємодії;
- 2) реалізація нормативно-правового забезпечення;
- 3) безпосереднє планування заходів із взаємодії

Взаємодії притаманні певні ознаки, які дають можливість з'ясувати її суть та відмежувати від схожих явищ:

- 1) взаємодія – це діяльність;
- 2) наявність декількох (не менше двох) суб'єктів взаємодії;
- 3) узгодженість заходів щодо цілі, місця, часу, методів;
- 4) спрямованість функціонування суб'єктів взаємодії;
- 5) наявність нормативної (правової) бази взаємодії;
- 6) становище суб'єктів у ієрархії системи;
- 7) зміст завдань, які вирішуються суб'єктами взаємодії;
- 8) сумісна діяльність.

До основних ознак взаємодії в сфері охорони навколишнього середовища можемо віднести наступні:

- ✓ взаємодія як форма природоохоронної діяльності;
- ✓ наявність декількох суб'єктів;
- ✓ спільна мета;
- ✓ екологічна спрямованість діяльності;
- ✓ комплексний підхід до вирішення завдань;
- ✓ системність і спрямованість дій;

- ✓ узгодженість нормативно-правової бази; інформованість суб'єктів взаємодії; своєчасність та оперативність у прийнятті узгоджених рішень;
- ✓ об'єднання сил та засобів для досягнення позитивного результату.

Взаємодія суб'єктів охорони навколишнього природного середовища, як «управлінський процес» повинна базуватись на певних принципах, які сприятимуть підвищенню ефективності виконання покладених на них завдань.

Загальні принципи:

- 1) законність;
- 2) науковість;
- 3) плановість;
- 4) гласність;
- 5) безперервність;
- 6) системність;
- 7) комплексність;
- 8) наступальність.

До спеціальних принципів:

- 1) спільності інтересів;
- 2) «головної ланки»;
- 3) «маневреності»;
- 4) паритетності (рівності);
- 5) спеціалізованості;
- 6) пропорційної відповідальності;
- 7) непересічення компетенції;
- 9) комплексного використання сил та засобів взаємодіючих сторін

Поряд з цим, на нашу думку, раціональним видається доповнення групи спеціальних принципів наступними:

- 1) протидії екологічним правопорушенням;
- 2) забезпечення екологічної безпеки громадян;
- 3) партнерства та взаємодопомоги;
- 4) швидкого реагування та притягнення винних до відповідальності;

- 5) альтернативності вибору покарання;
- 6) взаємоконтролю;
- 7) невідворотності покарання за неналежне виконання покладених обов'язків.

Принцип протидії екологічним правопорушенням передбачає попередження, виявлення або ж припинення екологічних правопорушень, які створюють потенційну небезпеку для навколишнього природного середовища.

Принцип забезпечення екологічної безпеки громадян передбачає таку взаємодію суб'єктів охорони навколишнього природного середовища, яка сприяє стану захищеності життя і здоров'я людини, навколишнього природного середовища від потенційних екологічних загроз та негативних впливів природного чи техногенного характеру.

Принцип партнерства та взаємодопомоги передбачає об'єднання потенціалу, сил та засобів суб'єктів взаємодії у сфері охорони навколишнього природного середовища задля досягнення спільного позитивного результату при вирішенні екологічних проблем.

Принцип швидкого реагування та притягнення винних до відповідальності має своїм покликанням швидке виявлення правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища та максимально швидке й ефективне притягнення винних осіб до відповідальності, передбаченої законом.

Принцип альтернативності вибору покарання, полягає у можливості уповноважених державних органів та/або посадових осіб на власний розсуд вибирати одну з передбачених законом санкцій з метою притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні екологічного законодавства.

Принцип взаємоконтролю означає, що всі суб'єкти взаємодії у сфері

охорони навколишнього природного середовища здійснюють контроль один за одним з метою найбільш ефективного виконання поставлених перед ними завдань, недопущення зловживання правами чи недбалого виконання покладених обов'язків.

Принцип невідворотності покарання за неналежне виконання покладених обов'язків передбачає застосування санкцій до уповноважених посадових осіб суб'єктів взаємодії у сфері охорони навколишнього природного середовища, у разі неналежного виконання ними своїх обов'язків. Актуальність даного принципу пояснюється збільшенням випадків бездіяльності суб'єктів взаємодії у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Дотримання вищезазначених принципів сприятиме покращенню взаємодії суб'єктів охорони навколишнього природного середовища.

Взаємодія суб'єктів охорони навколишнього природного середовища відіграє важливу роль, оскільки:

- дозволяє своєчасно виявляти екологічні правопорушення та вживати відповідні заходи впливу до порушників природоохоронних норм;
- забезпечує ефективне та оперативне вирішення нагальних проблем у сфері охорони довкілля;
- об'єднує потенціал учасників взаємодії та стимулює до пошуку новаторських методів боротьби з екологічними правопорушеннями;
- сприяє зменшенню кількості вчинення екологічних правопорушень;
- посилює роль кожного суб'єкта взаємодії у вирішенні питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища;
- дозволяє досягти бажаного результату у вирішенні екологічних проблем;
- сприяє покращенню стану навколишнього природного середовища, а відтак
- забезпеченню реалізації екологічних прав громадян.

Потреба в захисті навколишнього природного середовища від шкідливого антропогенного впливу з кожним роком зростає, а це в свою чергу посилює роль взаємодії суб'єктів охорони довкілля.

Отже, налагодження ефективної взаємодії суб'єктів охорони навколишнього природного середовища є важливим елементом процесу демократизації суспільства, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки громадян.

2. Взаємодія органів правопорядку, місцевого самоврядування та громадських формувань у сфері охорони навколишнього природного середовища

Екологічне законодавство не завжди реалізується у повсякденному житті, що є наслідком як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. І, першочергово, через незгодженість взаємодії органів місцевого самоврядування, поліції та громадських формувань, які б мали миттєво реагувати на правопорушення екологічного законодавства та розробляти запобіжні й профілактичні заходи щодо недопущення подібних проявів.

Органи місцевого самоврядування, виконуючи покладені на них завдання з охорони навколишнього природного середовища, використовують у своїй природоохоронній діяльності сили і засоби Національної поліції.

Окремі науковці вважають, що взаємодія в природоохоронній сфері за спектром дій та заходів є поняттям, що виокремлює його в самостійний соціально-правовий інститут. У цьому контексті цікавим є досвід країн США, Великобританії, Канади, Німеччини та Франції, в яких взаємодія виступає як найважливіша форма роботи поліції з громадськістю. До речі, в США вся прибудинкова територія і навіть частина доріг у населених пунктах розподілені пропорційно між суб'єктами господарювання та приватними особами. У випадку її забруднення поліція може вжити відповідних мір покарання.

Як позитив, можна навести й досвід сусідньої Польщі, де форма такої співпраці вже давно дає добрі результати. До речі польська поліція у Галичині вже в 1920-1930 роках мала великі повноваження в питаннях наведення порядку на підконтрольній їй території, контролю за чистотою водних і лісових ресурсів, благоустроєм селянських садіб та прилеглої до них території. Постерунковий (дільничний) поліції мав право не тільки контролювати, але й вжити дозволені тодішнім законодавством жорсткі міри покарання: накладати штраф, направити на примусові роботи або затримати на 1-2 доби в якості покарання.

Стаття 2 Закону України «Про Національну поліцію» закріплює основні завдання поліції. Так, завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

До основних напрямів адміністративної діяльності Національної поліції у природоохоронній сфері можна віднести: адміністративний нагляд, превентивну та профілактичну діяльність, здійснення дозвільної системи, а також взаємодію з державними органами та громадським об'єднаннями у цій діяльності.

Варто зауважити, що адміністративний нагляд відіграє важливу роль для запобігання, припинення та розкриття протиправних дій у сфері охорони навколишнього природного середовища.

У процесі його здійснення основними засобами реагування на факти порушень норм екологічного законодавства є :

- висунення вимоги про додержання встановлених правил і припинення протиправної поведінки;
- перевірка відповідних документів у користувачів природних ресурсів;
- застосування заходів адміністративного припинення й затримання порушників;
- вилучення незаконно добутої продукції;
- складання протоколів про адміністративні правопорушення та ін.

Недостатній рівень результативності щодо взаємодії громадськості з місцевими органами самоврядування та поліцією в сфері охорони навколишнього природного середовища обумовлений наступними чинниками:

- частина представників організацій, громадських активістів, створюючи резонансний фон, спонукають органи державної влади до розв'язання лише окремих екологічних завдань. Втім, якщо застосовуються неконструктивні методи і маніпуляції, бракує фахової аргументації, то це веде до дискредитації інших представників екологічної громадськості;
- спостерігається тенденція до монополізації цієї сфери окремими громадськими організаціями, які діють «від імені усієї громадськості», та «статичності» екологічного громадського середовища в умовах обмеженості кадрово-організаційних та фінансових ресурсів;
- у профільних органах державної влади, відповідальних за екологічну політику, спостерігається пришвидшена зміна кадрового складу, їм бракує фахової підготовки, що негативно позначається на цілісності формування та якості реалізації державної політики в екологічній сфері. Ризики прийняття хибних рішень та їх небезпечних наслідків можуть збільшуватися, оскільки часто ігноруються ґрунтовні експертні висновки науковців, суспільний інтерес, громадська думка;
- громадські організації, здатні артикулювати інтереси суспільства, місцевих громад, та, водночас, на фаховому рівні представляти суспільні інтереси при взаємодії з органами державної влади, здебільшого не справляють відчутного впливу на формування порядку денного державної екологічної політики. В екологічній сфері, як і в інших сферах, при остаточному прийнятті рішень переважно не враховуються громадська думка та результати консультацій з громадськістю та наукою;
- потенційно широка ніша для розвитку потужних екологічних («зелених») політичних партій, з представництвом в парламенті та в органах виконавчої влади, в Україні не заповнена, оскільки не діють політичні та соціальні «ліфти», а запит на «зелену демократію» в політичному процесі є поверховим;
- формування державної екологічної політики та реалізація її завдань на всіх рівнях часто ґрунтується не на пріоритеті національних інтересів та екологічної безпеки, а на групових (корпоративних) інтересах

Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування значною мірою залежить і від інформаційно-рекламної діяльності, об'єктивної та своєчасної інформованості населення про результативність проведених екологічних заходів, що значною мірою впливає на екологічну свідомість населення, покращення чистоти довкілля та в кінцевому результаті на зменшення чисельності правопорушень на території місцевих громад.

Природоохоронна пропаганда – це вплив на світобачення, орієнтацію, мотивацію, поведінку і настрої населення з метою послаблення дій, які спрямовані на знищення природи, а також на формування і підтримку природоохоронних переконань, знань, навичок та соціальної активності людей для діяльності, спрямованої на захист природи.

Мова йде про створення відповідних веб-порталів та своєчасне їх оновлення, радіопрोगрами, телеканали, які б постійно пропагували охорону довкілля у вигляді соціальної та природоохоронної реклами, особливо щодо рішень та дій, які є суспільно важливими.

Основними формами взаємодії органів внутрішніх справ і громадських формувань під час здійснення адміністративних функцій є:

- спільний аналіз стану адміністративно-правової охорони громадського порядку;
- взаємний обмін інформацією про проведenu роботу;
- планування спільних заходів;
- інструктаж і навчання членів громадських формувань форм і методів боротьби з адміністративними правопорушеннями;
- спільне патрулювання і проведення інших заходів для адміністративно-правової охорони громадського порядку;
- надання громадським формуванням методичної допомоги в плануванні й обліку їхньої роботи;
- обмін позитивним досвідом роботи щодо попередження та профілактики адміністративних правопорушень

Серед форм взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування і громадськістю можна виділити наступні:

- спільна розробка комплексних планів з питань охорони довкілля;

- проведення спільних природоохоронних заходів (наприклад, рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами і організаціями природоохоронного законодавства, норм і правил екологічної безпеки та використання природних ресурсів, а також патрулювань, обходів, об'їздів тощо);
- взаємний обмін інформацією, що стосується питань профілактики, попередження та припинення екологічних правопорушень;
- проведення консультацій;
- взаємодопомога у боротьбі з порушеннями в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Дотримання вищезазначених форм сприятиме ефективній та послідовній взаємодії правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування і громадських формувань.

Комплексна взаємодія громадських формувань як з органами правопорядку, так і з органами місцевого самоврядування, в усіх напрямках здійснення контролю за дотриманням правопорядку (в тому числі й у сфері охорони навколишнього природного середовища), матиме своїм наслідком подолання багатьох усталених проблем, таких як:

- пришвидшення виявлення порушень екологічного законодавства та притягнення винних осіб до відповідальності;
- раціональний вибір суб'єкта, який здійснюватиме провадження у справах про притягнення правопорушників до відповідальності, з урахуванням як територіальної, так і підвідомчої ознак;
- зменшення навантаження на правоохоронні органи;
- підсилення значущості громадських формувань у системі державних інституцій та наділення їх додатковими повноваженнями, зокрема й в екологічній сфері.

3. Повноважень органів місцевого самоврядування з питань охорони навколишнього природного середовища.

Назрілі проблеми даного питання зумовлені одразу кількома факторами, серед яких:

- по-перше, глобальна важливість питання охорони навколишнього природного середовища по всьому світі, яка з року в рік набирає все більше актуальності і привертає увагу наукової спільноти;
- по-друге, це наявність нормативно-правового акту міжнародного рівня, який закріплює основні засади діяльності органів місцевого самоврядування, а саме Європейської хартії місцевого самоврядування, яка була затверджена 15 жовтня 1985 року в м. Страсбурзі та ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року [39]. Наявність даної хартії додатково свідчить, що світова спільнота розуміє важливу роль органів місцевого самоврядування в державному механізмі;
- по-третє, відсутність в українському Законодавстві чітких повноважень та алгоритму дій органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб щодо притягнення до відповідальності винних осіб у порушенні екологічного законодавства;
- по-четверте, розширення повноважень органів місцевого самоврядування саме в аспекті охорони навколишнього природного середовища вирішить одразу кілька проблем, а саме: зменшення навантаження на правоохоронні органи, оскільки притягнення до відповідальності стане можливим на місцевому рівні (за сукупності певних обставин); пришвидшення притягнення винних осіб до відповідальності та дотримання принципу невідворотності покарання за правопорушення.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля – це визначені Конституцією та законами України, іншими правовими актами права та обов'язки територіальних громад, органів місцевого самоврядування із здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування.

Першоосновою та головним нормативно-правовим актом в Україні є Конституція, адже всі інші нормативно-правові акти повинні відповідати, не

суперечити та підпорядковуватися нормам, закріпленим у Конституції – Основному Законі. Отже, й аналіз питання щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з охорони навколишнього природного середовища слід розпочати саме з норм Конституції України, а саме положень, які стосуються як безпосередньо органів місцевого самоврядування, так і охорони навколишнього природного середовища. Статтею 38 Основного Закону закріплене право громадян вільно обирати й бути обраними до органів місцевого самоврядування; частиною 2 ст. 42 встановлено обмеження на здійснення підприємницької діяльності депутатів, посадових і службових осіб органів місцевого самоврядування; відповідно до ст. 50 кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; пунктом 3 статті 119 встановлено, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля; згідно ст. 140 – місцеve самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України; відповідно до ст. 145 – права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

Аналізуючи зміст вказаних статей Конституції України, приходимо до висновку, що Основний Закон містить виключно загальні норми, які стосуються органів місцевого самоврядування, однак жодним чином не конкретизують їх повноваження з охорони навколишнього природного середовища. Більше того, статті 144 та 146 Конституції закріплюють, що органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території; інші питання організації місцевого самоврядування, формування діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом.

Таким чином, фактично дані статті мають відсилочний характер до Законів України, які регулюють діяльність органів місцевого самоврядування.

Так, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» прописані завдання органів місцевого самоврядування, які стосуються організації діяльності з питань охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, організації екологічної освіти та екологічного виховання громадян.

Місцевий рівень організації влади представлений радами (сільські, селищні, міські, районні та обласні), а також місцевими державними адміністраціями.

Згідно із ст. 15 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» місцеві ради в межах своєї компетенції:

- забезпечують реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян;
- дають згоду на розміщення на своїй території підприємств, установ і організацій у порядку, визначеному законом;
- затверджують, з урахуванням екологічних вимог, проекти планування і забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів;
- видають і скасовують дозволи на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;
- затверджують місцеві екологічні програми;
- організовують вивчення навколишнього природного середовища;
- створюють і визначають статус резервних, зокрема й валютних, фондів для фінансування програм та інших заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- організують в разі необхідності проведення екологічної експертизи;
- забезпечують інформування населення про стан навколишнього природного середовища, функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем;

- організують роботу з ліквідації екологічних наслідків аварій, залучають до цих робіт підприємства, установи та організації незалежно від їх підпорядкування та форм власності, і громадян;
- приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;
- здійснюють контроль за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища

Виконавчими органами місцевих рад є відповідні виконавчі комітети, які наділяються законом як власними (самоврядними), так і делегованими повноваженнями вгалузі охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» виконавчі та розпорядчі органи місцевих рад у галузі охорони навколишнього природного середовища в межах своєї компетенції:

- здійснюють реалізацію рішень відповідних рад;
- координують діяльність місцевих органів управління підприємств, установ та організацій, розташованих на території ради, незалежно від форм власності та підпорядкування;
- організують розробку місцевих екологічних програм;
- затверджують за поданням органів Міністерства екології та природних ресурсів для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком ресурсів загальнодержавного значення, ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та ліміти розміщення відходів;
- організують збір, переробку, утилізацію і захоронення відходів на своїй території;
- формують і використовують місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища;

- погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій із питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;
- забезпечують систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій, громадян про стан навколишнього природного середовища;
- організують екологічну освіту та екологічне виховання громадян;
- приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Особливе місце у прийнятті рішень з екологічних питань належить: сільському, селищному та міському головам, які повинні гарантувати здійснення наданих їм повноважень у межах чинного законодавства. Ці посадові особи територіальної громади виконують координуючі, організаційно-розпорядчі та контролюючі функції у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» сільський, селищний, міський голова:

- забезпечує здійснення у межах, наданих законом, повноважень органів виконавчої влади на відповідній території, додержання Конституції та законів України, виконання актів Президента України та відповідних органів виконавчої влади;
- організує в межах, визначених цим законом, роботу відповідної ради та її виконавчого комітету;
- підписує рішення ради та її виконавчого комітету;
- вносить на розгляд ради пропозицію щодо кандидатури на посаду секретаря ради;
- вносить на розгляд ради пропозиції про кількісний і персональний склад виконавчого комітету відповідної ради;

- вносить на розгляд ради пропозиції щодо структури виконавчих органів ради, апарату ради та її виконавчого комітету, їх штатів, встановлених відповідно до типових штатів, затверджених Кабінетом Міністрів України;
- здійснює керівництво апаратом ради та її виконавчого комітету;
- скликає сесії ради, вносить пропозиції та формує порядок денний сесій ради і головує на пленарних засіданнях ради;
- забезпечує підготовку на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку, цільових програм з інших питань самоврядування, місцевого бюджету та звіту про його виконання, рішень ради з інших питань, що належать до її відання; оприлюднює затвержені радою програми, бюджет та звіти про їх виконання;
- призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, крім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів;
- скликає загальні збори громадян за місцем проживання;
- вносить на розгляд ради пропозиції про утворення спеціалізованої установи з надання безоплатної первинної правової допомоги;
- вносить на розгляд ради пропозиції щодо кандидатури на посаду керівника установи з надання безоплатної первинної правової допомоги;
- забезпечує виконання рішень місцевого референдуму, відповідної ради, її виконавчого комітету;
- є розпорядником бюджетних коштів, використовує їх лише за призначенням, визначеним радою;
- представляє територіальну громаду, раду та її виконавчий комітет у відносинах із державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності, громадянами, а також у міжнародних відносинах, відповідно до законодавства;

- звертається до суду щодо визнання незаконними актів інших органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права та інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів;
- укладає від імені територіальної громади, ради та її виконавчого комітету договори відповідно до законодавства, а з питань, віднесених до виключної компетенції ради, подає їх на затвердження відповідної ради;
- веде особистий прийом громадян;
- забезпечує на відповідній території додержання законодавства щодо розгляду звернень громадян та їх об'єднань;
- бере участь у здійсненні державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності в межах та у спосіб, встановлені Законом України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності";
- здійснює інші повноваження місцевого самоврядування, визначені цим та іншими законами, якщо вони не віднесені до виключних повноважень ради або не віднесені радою до відання її виконавчих органів;
- видає розпорядження у межах своїх повноважень.

Низку своїх повноважень обласні ради можуть делегувати відповідним обласним державним адміністраціям. Так, обласні державні адміністрації, представляючи державну виконавчу владу на місцях, наділені такими повноваженнями у сфері охорони навколишнього природного середовища:

- погодження у випадках, передбачених законом, з відповідними сільськими, селищними, міськими радами питань щодо розподілу коштів за використання природних ресурсів, які надходять до фондів охорони навколишнього природного середовища;

- підготовка проектів рішень про віднесення лісів до категорії захисності, а також про поділ лісів за розрядами такс у випадках і порядку, передбачених законом;
- прийняття у встановленому законом порядку рішень про заборону використання окремих природних ресурсів загального користування;
- затвердження для підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, лімітів викидів і скидів забруднюючих речовин у довкілля та лімітів розміщення відходів у випадках, передбачених законом та ін.

Чільне місце відводиться органам місцевого самоврядування в охороні атмосферного повітря. Так, ст. 11 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» передбачає, що органи місцевого самоврядування з урахуванням особливостей екологічної ситуації регіону, населеного пункту можуть додатково встановлювати перелік забруднювальних речовин, за якими здійснюється регулювання їх викидів на відповідній території. Після цього, за поданням територіальних органів спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів та з питань охорони здоров'я, органи місцевого самоврядування, у разі перевищення нормативів екологічної безпеки на відповідній території, затверджують відповідно до законодавства програми оздоровлення атмосферного повітря та вживають заходів щодо зменшення забруднення атмосферного повітря.